

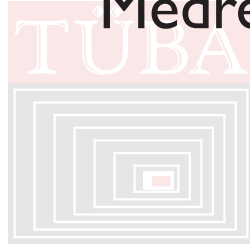

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ

Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Künhü'l-Ahbâr'ında Medrese ve İlmiye METİN TESİSİ, TAHLİLİ VE TENKİDİ

EKMELEDDİN İHSANOĞLU

Gelibolulu Mustafa Âlî'nin
Künhü'l-Ahbâr'ında
Medrese ve İlmiye

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

www.tuba.gov.tr

**Gelibolulu Mustafa Âli'nin
Kühü'l-Ahbâr'ında
Medrese ve İlimiye**

Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Dizisi: 33

Hazırlayan

Ekmeleddin İhsanoğlu (Prof. Dr.)

Editör

Mustafa Çiçekler (Prof. Dr.)

ISBN: 978-605-2249-62-8

Ankara, 2020

Yayın Sürecinde Emegi Geçenler

Oğuz Kaan Pehlivan

Tasarım ve Uygulama

Murat Acar

TÜBA Başkanı

Muzaffer Şeker (Prof. Dr.)

Proje Yayın Kurulu

Atilla Bir (Prof. Dr.)

Erhan Afyoncu (Prof. Dr.)

Hüseyin Sarıoğlu (Prof. Dr.)

M. Fatih Andı (Prof. Dr., Proje Yürütücüsü)

Muhittin Macit (Prof. Dr.)

Mustafa Çiçekler (Prof. Dr., Proje Yürütücüsü)

Mustafa Kaçar (Prof. Dr.)

Proje Yayın Koordinatörleri ve Danışmanları

Turgay Anar (Doç. Dr.)

Proje İdari İşler Sorumlusu

Duygu Erol

Baskı

TDV Yayın Matbaacılık Ticaret İşletmesi

Ostim OSB Mahallesi, 1256. Cadde No: 11

Yenimahalle / Ankara

© Türkiye Bilimler Akademisi 2020

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.

Yayıncının izni olmadan hiçbir şekilde çoğaltılamaz.

Kullanılan görsellerin yayın izinleri ile ilgili

maddi-manevi sorumluluklar eseri hazırlayanlara aittir.

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ

Piyade Sokak - No: 27 Çankaya - ANKARA

bilimklasikleri@tuba.gov.tr

0 312 442 29 03

www.tuba.gov.tr

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

www.tuba.gov.tr

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
CUMHURBAŞKANLIĞI

Şifrelerinde

Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Künhü'l-Ahbâr'ında Medrese ve İlimiye

METİN TESİSİ, TAHLÎLİ VE TENKİDİ

Ekmeleddin İhsanoğlu

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

www.tuba.gov.tr

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ

Büyük gelecekle, büyük geçmişlerin bilgi ve birikimi üzerine inşa edilir.

Türkiye, ihtişamlı bir medeniyetin ve zengin bir tarihin meydana getirmiş olduğu büyük bir birikimin varisidir. Kökleri bilime, bilgiye, hikmete ve irfana dayanan bu birikim, ülkemizin geleceğinin inşası gayretlerinde de en önemli referansımız olmalıdır. Bu büyük birikimden yararlanmadığımız takdirde, geçmişimizi “müzelik bir emtia”ya dönüştürürüz, sağlıklı bir gelecek inşa edemeyiz.

Zira tarih, sadece geçmişte olup biten değil, aynı zamanda bugüne kalan, yarına da aktarılacak olandır. Milletler tarihte yalnızca geçmişlerini değil, geleceklerini de ararlar. Geçmişiyile barışamayan, tarihini yorumlayamayan, ecdadına yabancılaşan milletler, sağlıklı bir gelecek inşa edemezler.

Çağımıza ve geleceğe yapacağımız etki bakımından, sahip olduğumuz zengin mirası yeniden ve daha güçlü biçimde harekete geçirmemiz gerekiyor. Türkiye Bilimler Akademisi tarafından yürütölen “Türk-İslâm Bilim ve Kültür Mirası Projesi”ni, işte bu amaca yönelik bir çalışma olarak değerlendiriyorum.

Proje kapsamında, sosyal bilimler, İslâmî ilimler, Türkiyat, sağlık ve tabiat bilimleri ve teknik bilimler alanlarında hazırlanan eserlerin, bilim ve kültür hayatımıza kazandırılmasını takdirle karşılıyorum.

Bu vesileyle, eserlerin müelliflerini rahmet ve şükranla yâd ediyor, projenin hayata geçirilmesinde görev alan bilim adamlarımız ile TÜBA mensuplarını kutlıyorum.

Recep Tayyip Erdoğan

T.C. Cumhurbaşkanı

Takdim

Sürdürülebilir kalkınma; “güçlü makroekonomik politikalar” ile “rekabeti odağına alan yapısal reformların” bir arada uygulanması ile mümkündür. Rekabette söz sahibi olabilmek ise; bilimsel ve teknolojik gelişmelerden en iyi şekilde faydalanmak, bu gelişmeleri içselleştirmek ve bir sonraki adımı da tasarlamakla mümkün oluyor. Bunu başarabilen ülkeler gelişmişlik konusunda rakiplerini geride bırakıyor ve küresel ekonomide daha fazla söz sahibi olmaya başlıyor.

Bilimsel ve teknolojik gelişme “yeni”, “daha iyi” ve “keşfedilmemiş” olanı arama çabasıdır. Fakat bu çaba, geçmişten asla kopuk değildir. Geçmiş mirasın çok daha iyi anlaşılması, geleceğin daha sağlam inşası için bir zorunluluk olarak karşımıza çıkıyor. Türkiye tam da bu noktada, bulunduğu coğrafya ve sahip olduğu eşsiz tarihi ve kültürel birikimiyle ciddi bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Türk-İslâm medeniyetinin kadim bir üyesi olarak; insanlığın bilimsel, teknik ve kültürel gelişimine çok somut katkıları olan bir medeniyetin mirasçısıyız.

Türk-İslâm medeniyetine ait eserlerin gün ışığına çıkarılması; yeni kuşakların geçmişten feyz alarak daha güçlü bir motivasyonla yola devam etmesine katkı sağlayacaktır. Bu eserler ayrıca, bilim, Ar-Ge ve yenilikçilik konusundaki politikalarımız için de girdi sunarak, farklı bakış açılarından faydalanma imkanı verecektir. Bu kapsamda, Sayın Cumhurbaşkanımızın himayelerinde, Türkiye

Bilimler Akademisi (TÜBA) tarafından yürütölen “Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projesi”ni çok değerli ve benzersiz bir adım olarak görüyorum. Proje; matematik, astronomi, tarih, coğrafya, edebiyat ve felsefe gibi alanlarda saygıdeğer İslâm âlimleri tarafından hazırlanan eserleri bilim dünyasına kazandırmayı amaçlıyor.

Yüksek himayeleri için Sayın Cumhurbaşkanımıza şükranlarımı-
zı arz ediyorum. Başta TÜBA çalışanları olmak üzere, bu çok kıymetli proje için emeği geçen herkesi içtenlikle tebrik ediyorum. Eserlerin yazarlarını rahmet ve hayırla yâd ediyor, Projenin Milletimizin bilimsel ve topyekün kalkınması için yararlı olmasını diliyorum.

Mustafa Varank

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanı

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

www.tuba.gov.tr

Sunuş

Ülkelerin bilimsel ilerlemesi ve yenilikçilik performansı, topyekûn kalkınma ile uluslararası rekabette üstünlük sağlama bakımından stratejik öneme sahiptir. Toplumların geleceğinin güvenle inşası ve refahın toplumun tüm katmanlarına yayılması bilimin, bilimsel düşünce ve yaklaşımların önemsenmesi ve yaygınlaştırılması, gençlerin bilim ve araştırma alanına yönlendirilmesi, bilimsel çalışma ve başarıların teşvik edilmesi ile mümkündür. Bu konular, dünyadaki bilim akademilerinde olduğu gibi milli akademimiz Türkiye Bilimler Akademisi'nin (TÜBA) amaç ve görevleri arasında yer almaktadır. Belirlenen hedeflere ulaşmak için sahip olduğumuz medeniyet birikimini iyi anlamak zorundayız.

Millet olarak, önemli bir bölümü gün ışığına çıkarılmayı ve değerlendirilmeyi bekleyen zengin bir bilim ve kültür mirasına sahip bulunuyoruz. Bu mirasın daha görünür ve yararlanılır kılınması, bugünkü ve gelecekteki bilimsel performansımız ve ulusal hedeflerimize ulaşmamız açısından büyük önem taşımaktadır. Tarihsel birikim ve mirasın ortaya çıkarılması ve değerlendirilmesi, diğer yararları yanında, bilimsel ilerleme ve yenilikçi çalışmalar için gerekli cesaret, özgüven ve motivasyona yapacağı katkı bakımından da büyük önem taşımaktadır.

Ülkelerin ekonomik gelişmişlik ve kalkınma yarışında son iki yüzyıldır devam eden göreceli konumumuz ile geleceğe yönelik yüksek amaçlarımız dikkate alındığında, bireysel ve toplumsal düzeyde sağlıklı bir benlik/kimlik ve özgüven inşası ile güçlü bir ekosistem ve kültürün oluşturulmasına gerek olduğu ve bu konuda her Türk kurumunun katkı ve destek sağlamasının ulusal bir görev olduğu açıktır.

TÜBA Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projesi, ülkemizin millî bilimler akademisi olma sorumluluğu ile Kalkınma Bakanlığı'nın mali desteğiyle 2014 yılında başlatılmıştır. Proje kapsamında Türk-İslâm medeniyeti havzasında, fen, mühendislik, Türkiyat, sosyal bilimler, dinî ilimler gibi alanlarda eski-farklı Türk lehçeleri ile diğer dillerde üretilmiş, uzman bilim insanlarımızca seçilen 100 eserin, imkân ve ihtiyaca göre transliterasyonu, tıpkıbasımı ve/veya tercümesi yapılarak yayımlanması yoluyla bilim ve kültür âleminin ve gelecek kuşakların istifadesine sunulması hedefi doğrultusunda yayınlarımız devam etmektedir.

TÜBA Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projemiz, çok sayıda paydaşın doğrudan ve dolaylı katkı ve desteklerinin eseridir. Projemizin başlangıçtan beri Sayın Cumhurbaşkanımızca desteklenmesi ve 2018 yılı başından itibaren resmen Cumhurbaşkanlığı himayelerine alınmış olması, Akademimiz açısından büyük bir onur ve teşvik kaynağı olmuştur. Bilime ve projemize verdikleri çok değerli destek ve yüksek himayeleri için Sayın Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan'a kalbî şükranlarımızı arz ediyorum.

Bugüne kıyasla oldukça kısıtlı koşullarda bilimsel mirasımızı oluşturan eserleri kaleme alan bilim ve kültür tarihimizin kahramanlarını rahmet ve şükranla yad ediyorum. Bu eserlerin çoğaltılması, saklanması ve bugüne ulaşmasında rol alan isimsiz kahramanları da saygıyla anıyorum.

Eserlerin transliterasyonu, tıpkıbasımı ve/veya tercümesi ve tahlilini yaparak günümüzün ve geleceğin okuyucu ve araştırmacılarına ulaşmasını sağlayan bilim insanlarımıza müteşekkirimiz. Yayına hazırlık ve basım sürecinde rol alan Akademi üyelerimiz, bilim insanlarımız ve çalışanlarımız ile projeye katkı sağlayan tüm paydaşlarımıza da teşekkür ediyorum. Ayrıca, Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projesi'nin hayata geçirilmesinde katkılarından ötürü Prof. Dr. Ahmet Cevat Acar'a minnettarız.

TÜBA Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projesi kapsamında yayımlanan eserlerin milletimizin bilimsel ilerlemesi ve topyekûn kalkınması ile medeniyet ihyası/inşası süreci bakımından yararlı olmasını diliyorum.

Prof. Dr. Muzaffer Şeker

TÜBA Başkanı

İçindekiler

Takdimler ve Sunuş

Önsöz 15

Teşekkür 17

Gelibolulu Mustafa Âlî ve Kühü'l-Ahbâr 19

Gelibolulu Mustafa Âlî'ye Göre Medrese ve İlim Hayatı 25

Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Eğitim ve İlmiye Konusundaki Kaynakları 33

Mahmud Paşa ve İlmiyeye Mensubiyeti 39

Gelibolulu Mustafa Âlî'de, Kanûn Kavramı ve Kanûnname-i Âl-i Osmân 44

Metin (HÜLÂSA OLARAK) 51

Ulema Mesleği ile Müderris ve Kadıların Kariyerlerinin Açıklanması 53

Divan Nişancısının Takriri ile Fatih Sultan Mehmed Han'ın Tayin Ettiği Âlimler,
Kadılar ve Müderrislerin Cülûsuna (Protokol Düzenine) Dair Kanun 63

Bibliyografya 75

Tenkidli Metin 79

Der Beyân-ı Nehc-i Ulemâ ve Bünyân-ı Tarîk-ı Ashâb-ı Dirâset ü Kazâ 83

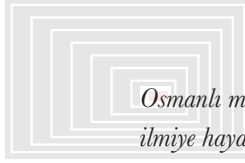
Zikr-i Kânûn-ı Cülûs-i Ulemâ ve Kuzât ve Müderrisîn-i Zü'n-nühâ be-takrîr-i
Muvakkı'-ı Dîvân-ı A'lâ be-ta'yîn-i Ebü'l-Feth-i Mülk-ârâ 100

Tıpkıbasım 117

Metnin, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Fatih 4225 Numarada Kayıtlı Nüshasının İlgili Bölümü

TÜBA

*Osmanlı medrese tarihi ve
ilmiye hayatı hakkındaki araştırmalarına
medyûn-ı şükran olduğumuz,
rahmetli İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın
aziz hatırasına...*

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

www.tuba.gov.tr

Önsöz

Gelibolulu Mustafa Âli, on altıncı yüzyılda yaşayan ve Osmanlı tarihi sahasında eser veren tarihçiler arasında birçok özelliği ile temayüz etmiş bir Osmanlı aydınıdır. Onun büyük eseri *Künhü'l-Ahbâr*'ın, o döneme kadar kaleme alınan tarihler arasında çok farklı yön ve üstünlükleri bulunmaktadır. Buna rağmen Âli'nin meslek hayatındaki rekabet ve geçimsizliklerden kaynaklanan menfilikleri, telif ettiği eserlerine ve şahsına karşı ilgisizlik uyan-dırmıştır. Fakat vefatından birkaç on yıl sonra çeşitli vesilelerle eserlerine ve bu arada özellikle de *Künhü'l-Ahbâr*'ına ilgi uyanmış ve eseri sonraki Osmanlı aydınlarını etkilemiştir. *Künhü'l-Ahbâr*, yirminci yüzyılda ve özellikle de medrese ve ilmiye konularında tarihçiler üzerinde şüphesiz en çok etkili olan eserlerin başında olmuştur. Bu konularda serdettiği bilgiler, ileri sürdüğü görüşler ve keskin tenkitleri ilim âleminde tartışılmaz doğrular olarak kabul görmüştür. Tarihî gerçeklere ve sağlam kaynaklara karşı doğruluğu sorgulanmadan aynen kabul edilmiş medrese ve ilmiye ile ilgili görüşleri, bu konulardaki tarih yazıcılığının tartışılmaz çerçevesini oluşturmuştur.

Biz daha önce Osmanlı medrese tarihçiliği konusunda yaptığımız tahlilî incelemelerde, Âli'nin üslubundan kaynaklanan ve başta Kâtib Çelebi'nin yaptığı hatalı atıf ve ıktibaslarından dolayı birtakım yanlış tespitlerin günümüzde birer sağlam tarihî gerçek kabul edildiğini ve tartışma kabul etmez ön yargılara yol açmış olduğunu göstermiştik. Bunlar Osmanlı medrese tarihçi-

liğinin esasını oluşturmuş, yirminci yuzyılda Âli'nin *Künhü'l-Ah-bâr*'daki ifadeleri ve ona bağlı olarak Kâtib Çelebi'nin görüşleri, çarpıtılmış bir medrese manzarasının çizilmesine yol açmıştır. O incelemelerde bazı örnekler üzerinde durarak bu hataların nasıl doğduğunu göstermeye çalıştık.

Bu yeni eserimizde ise, Gelibolulu Mustafa Âli'nin *Künhü'l-Ah-bâr*'daki medrese ve ilmiye ile ilgili metninin altı muteber nüshaya dayalı olarak tenkitli neşrini hazırlamış bulunmaktayız. Ayrıca onun münşiyane, musanna ve mübalâğalı, muğlak ve edebî ifadeler ile dolu eserine sadık kalıp kullandığı terimleri koruyarak anlaşılır ve sade bir üslupla açıklamaya gayret ettik. Böylece Âli'nin medrese ve ilmiye konusunda serdettiği bilgilerle ileri sürdüğü görüşlerinin tamamını bir bütün olarak ele alma imkânı temin etmiş olduk. Bunu sağladıktan sonra Âli'nin serdettiği bilgilerin, temel kaynaklar ışığında ne ölçüde doğru olduğunu tenkidî bir bakış açısıyla incelemeye tâbi tuttuk. Bunun yanı sıra Âli'nin dercettiği bazı basit bilgilerin nasıl üslupçuluk kurbanı olduğunu, ondan yapılan iktibaslar karmaşasında ne hale geldiğini ve yirminci yuzyılda anakronik medrese imajının doğmasına nasıl zemin hazırladığını göstermeye çalıştık. Bu metin tesisi, tahlili ve tenkidini bir taraftan Osmanlı medrese tarihçiliği bakımından bir mihenk taşı olma arzusu ile hazırlamışken, diğer taraftan Âli'nin tarihçiliği konusunda yeni bakış açılarının oluşmasına vesile olmasını temenni ederiz.

Ekmeleddin İhsanoğlu

28 Ekim 2020, İstinye

Teşekkür

Uzun soluklu bir çalışmanın mahsulü olan bu kitabın hazırlanmasında bana destek ve yardımlarını esirgemeyen değerli meslektaşlarıma samimi teşekkürlerimi ifade etmek isterim.

Eserin hazırlanmasının ilk safhasında değişik yazma nüshaların mukayesesi ve özellikle tenkitli metnin tesisi safhasında eski öğrencim ve değerli meslektaşım Dr. Aziz Nazmi Şakir'e;

Eserin son halini almasından sonra inceleme ve değerlendirme kısımlarını okuyan ve değerli tavsiyelerde bulunan Prof. Dr. Abdülkadir Özcan'a ve Prof. Dr. Feridun Emecen'e;

Ayrıca eserde bulunan Farsça ibareleri Türkçe'ye tercüme eden ve eserin tamamını okuyup faydalı tavsiyelerde bulunan Prof. Dr. Mustafa Çiçekler'e şükran borçluyum.

Eserin TÜBA yayınları arasında en güzel şekilde basılıp ilim dünyasına sunulmasını sağlayan TÜBA Başkanı Sayın Prof. Dr. Muzaffer Şeker'e en halisane temenni ve teşekkürlerimi sunuyorum.

Gelibolulu Mustafa Âlî ve Künhü'l-Ahbâr

Gelibolulu Mustafa Âlî'nin (1541-1600) *Künhü'l-Ahbâr* adlı büyük tarih eserinin, Osmanlı medrese tarihi bakımından ilim âleminde önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu eser, daha önce telif edilen benzeri Osmanlı tarih kitaplarından farklı olarak Osmanlı medreselerinin yapısı, hiyerarşisi ve okutulan ilimler konularında kendisinden önceki kaynaklarda yer almayan birtakım bilgileri ihtiva etmektedir. Gelibolulu Mustafa Âlî'nin şahsî görüşleri modern Osmanlı medrese tarihçiliğini çok etkilemiştir. Âlî'nin medrese hayatı, ilmiye ve kalemiye kurumları hakkında serdettiği bilgiler ve ileri sürdüğü bazı menfi görüşler, İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve sonrası medrese tarihi ile ilgilenen tarihçi ve araştırmacılarca olduğu gibi benimsenmiştir. Uzun süre önce bu görüşlerin bazılarını cerh etmeye gayret etmiş ve Osmanlı medrese tarihini gerçeklere uygun, sübjektif ve ideolojik yorumlardan ârî tasvir ve tespitlerini ihtiva eden birtakım incelemeler yayımlamıştık.¹ Bu çalışmalar *Künhü'l-Ahbâr* adlı eserde medrese ve ulemaya tahsis edilen iki bahsin ciddi şekilde incelenmesi gerektiğini açık şekilde göstermişti. Bunu da sağlamak için metnin en eski ve güvenilir nüshalarına (6 yazma) dayanan tenkitli hali neşredilmesi elzemdi. Ortaya sağlam bir metnin çıkmasından sonra bu metnin iki yönden ciddi şekilde irdelenmesi lazım gelmekteydi. Birincisi Âlî'nin sunî ve sanatkârane üslûbu içinde ifade ettiği veya etmeye çalıştığı bilgiler, sade ve anlaşılır bir üslûba aktarılmalıydı. Bunun yapılması metni muğlak ve müphem olmaktan çıkaracağı gibi ihtiva ettiği bilgilerin anlaşılması ve açık şekilde yorumlanabilir hale getirilmesini sağlayacaktı. İkinci husus ise Âlî'nin medrese ve ulema konusunda aktardığı

.....

¹ Ekmeleddin İhsanoğlu, *Medreseler Neydi Ne Değildi*, Kronik Kitap, İstanbul, 2019, s. 258, 290-293.

bilgilerin kaynaklarını tespit ederek mukayeseli bir şekilde ibraz ettikten sonra bunların tarihî realitelere uygun olup olmadığını incelemektir.

Biz bu incelememizde, Âlî'nin *Künhü'l-Ahbâr* adlı eseri hakkında daha önce neşredilen çalışmalardan hareketle genel bir çerçeve çizdikten sonra hazırladığımız tenkitli metni yayımlayarak ve ona istinaden tahlil ve mukayeseler yaparak Âlî'nin tarih yazıcılığı ve Osmanlı medrese tarihi konusunda ileri sürdüğü hususların hangilerinin tarihî vaka ve realitelere uygun olduğunu araştırmaya gayret edeceğiz.

Gelibolulu Mustafa Âlî, 1541'de (H. 948) Gelibolu'da doğmuş ve eğitim hayatına orada başlamıştır. Âlî daha Gelibolu'da iken Osmanlı eğitim, usul ve geleneklerine göre eğitiminin ilk safhalarını başarılı bir şekilde yürütmüştür. Bu dönemde Arapça ve Farsça'ya merak sararak bu dilleri öğrenmiştir. Kendisi 1556'da İstanbul'a gelerek 4 sene içinde Fâtih medreselerindeki eğitimini tamamlamıştır. İstanbul'da hemşehrîsi ve hocası müderris şair Sürûrî ile Hayâlî gibi devrin önde gelen üstadlarından edebî terbiye alan genç Mustafa, o yıllarda *Çeşmî* mahlâsı ile şiir yazmaya başlamış, daha sonra bütün hayatına hâkim olan yükselme ihtirası ve kendini herkesten üstün görme duygusuna uygun düşen *Âlî* mahlâsında karar kılarak bütün eserlerini bu ad ile vermiştir.²

Medrese tahsili gördükten sonra yazdığı şiirlerle dikkat çekerek Şehzade Selim'in divan kâatibi olmuştur. Ancak gözü daima yüksekte ve devamlı olarak halinden şikâyetçi olduğundan istediği makamları elde etmekte zorlanmıştır. Geniş kültür ve edebî kudreti dolayısıyla pek çok eser vermiş olmasına rağmen mevki ve servet hırsı, kibir ve gururu, kimseyi beğenmemedeki ifratı yüzünden devrinde sevilmemiş ve istekleri geri çevrilmiştir. Bu da onu çevresine karşı küskün ve mütecaviz yapmıştır. Mevki için ölçüsüz dalkavukluklara başvurmuş, menfaat bekleyip göklere çıkardığı bir kimseyi –isteğini yerine getirmediği içindüşkünlüğünde ağır bir dille yermekten çekinmemiştir. Âlî, medrese tahsilini

●●●●●●●●

² Bekir Kütükoğlu, "Âli Mustafa Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 2, s.416-421; Ö. Faruk Akün, "Âli Mustafa Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 2, s.414-416; aynı madde kapsamında Kütükoğlu, Âlî'nin kişiliğini genel hatlarıyla, Akün ise edebî yönleri ile ele almaktadır; Jan Schmidt, "Künhü'l-Ahbâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 26, s. 555-556; Cornell H. Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âlî: Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*, çev. Ayla Ortaç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996. Divan kâtipleri genellikle kitabet hizmeti sırasında adlarına dayalı kısaltmalar kullanırlardı. Bu bakımdan bunun mahlâs olmak yanında bu amaçla alınmış rumuz olma ihtimali de vardır: F.M. Emecen, "Ali'nin 'Ayn': XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Bürokrasisinde Kâtip Rumuzları", *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan Devlet ve Toplum*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2018, s. 233-251.

bitirdikten sonra Konya'da Şehzade Selim (II.) sarayında divan kâtibi olmuş ve daha sonraları imparatorluğun farklı merkezlerinde çalışmıştır. Kırk yıllık devlet hizmetinde İstanbul, Şam, Kahire, Manisa, Kilis, Banyaluka, Halep, Erzurum, Bağdat, Kayseri gibi şehirlerde farklı görevlerde bulunmuş ve son olarak Cidde Sancak Beyliğine tayin edildikten sonra orada 1600 yılında vefat etmiştir.

Resmi hizmetlerinde fazla dikkat çekemeyen Mustafa Âlî, yoğun edebi faaliyetleri ve bilhassa tarihçiliği ile büyük şöhret kazanmıştır. Çoğu bir mevki elde etmek için yazılmış irili ufaklı mensur ve manzum altmışa yakın eserin sahibi olduğu anlaşılmakta ise de isimleri kendisi tarafından verilen bazı kitapların nüshaları ele geçmemiştir.³ Âlî'nin özellikle tarihle ilgili eserleri, 16. yüzyıl Osmanlı Devleti tarihi için emsalsiz ve zengin malzeme ihtiva eden kaynaklardır.⁴

Âlî, *Künhü'l-Ahbâr* adlı büyük eserini herhangi resmî bir himaye veya destek görmeden ve insiyatife borçlu olmadan yazmıştır. Onun için Âlî eserini yazarken resmî tarih yazıcılığı ile bir ilgisi olmadan kendi entelektüel endişeleri, şahsî hisleri ve saikleri ile görüşlerini serbestçe ifade etmiştir. Ancak bu serbest düşüncelerin iki büyük amilin tesiri altında olduğunu görmek mümkündür. Birincisi genel olarak o dönemde hicrî takvimin bin yılını [1000/1591-92] göstermesidir. Osmanlı aydınlarında bu tarihi dönemeçte görülen tedirginlik, onda bariz bir şekil alır. İkinci olarak Âlî'nin daha ileri safhada saplantı haline gelen Osmanlı Devleti'nin işleyiş bozukluğuna ait görüşleridir. Âlî, genel bağlam içinde medeniyetin gerilemesi veya ilerlemesi ölçüsüne göre bedbin görüşler beyan eder. Âlî, içinde bulunduğu boşluk ve ruhî çöküntünün hallerini eserine yansıtır. Âlî'nin mesleki beklenti ve hayal kırıklıkları, Osmanlı'nın yakın tarihi konusundaki görüşlerini şekillendirir. Âlî, Timurlu hanedanı döneminde ve Osmanlı'nın Fâtih II. Mehmed devrinde şairlere ve âlimlere gösterilen ilgi ve desteği idealleştirerek benzeri durumların kendi zamanında veya kendisi için olmadığından dolayı hayıflanır ve hayatının son döneminde Osmanlı toplumunu yalnız yetersiz değil aynı zamanda yozlaşmış bulmaktadır.⁵

•••••

³ Âlî, *Künhü'l-Ahbâr*'da 1597 yılına ait bir liste verirken eserlerinin sayısını elli olarak göstermekte, bunlardan otuzunun kitap, yirmiye yakınının da risale olduğunu söylemektedir. Daha sonra yazdığı eserlerle bu sayı altmışa kadar yükselmiştir.

⁴ Kütükoğlu, *a.g.m.*, s. 414-416.

⁵ Fleischer, *a.g.e.*, s. 72, 93, 156, 182, 250.

Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *KÛnhÛ'l-Ahbâr* adlı dünya tarihi, geniş bir mukaddime ile yazarın "rûkn" adını verdiği dört bölümden meydana gelmektedir. İlk rûkn kâinatın yaratılışı, dağlar, denizler ve iklimlerden bahseder. İkinci rûkn ise Hz. Muhammed (as), Emeviler ve Abbasiler dönemine; üçüncü rûkn, Türk ve Moğol hanedanlarının tarihine aittir. Dördüncü rûkn ise tamamen Osmanlı tarihine ayrılmıştır.

Kitabın dördüncü rûknü Osmanlıların ortaya çıkışından III. Mehmed'in ordusunun başında katıldığı Haçova Meydan Muharebesi'ne (Safer 1005/Ekim 1596) kadar olan olayları içine alır. Aslında eserin III. Murad devri ile sona erdiği ancak müellifin daha sonra bu son kısmı ilave ettiği anlaşılmaktadır. Olaylar kronolojik olarak padişah dönemlerine göre anlatılmıştır. Önce padişahın doğum tarihi belirtilir, sonra cülusuna geçilir. Bu arada dağıttığı bahşişler, bağışlar ve bağışlamalar anlatılır. Daha sonra hilyeleri (vasıfları), meziyetleri, seciyesi ve idari gücü, bunun akabinde şehzadeleri ve şehzadeler arasındaki olaylar hikâye edilir. Bundan sonra padişahın devrinde meydana gelen olaylar verilir ve nihayet padişahın vefatı ile bahis bitirilir. Bu arada olaylar anlatılırken veya şahısların tercüme-i halleri sıralanırken arada kıssa, garibe, acibe, nadire gibi başlıklar altında anekdotlar anlatılır. Metinde bir kısmı kendisine ait nazım ve beyitler, ayet ve hadisler ile darb-ı mesel ve güzel sözler yer alır. Her faslın sonundaki tezkire kısmında ise o faslın konusu olan padişahın devrinde yetişen vezirler, âlimler, tabipler, meşayih (şeyhler) ve şairlerin hal tercümeleri ile eserleri ve çalışmalarına dair bilgiler ve şiirlerinden örnekler verilir.⁶

Yazarın eserini hazırlarken kullandığını söylediği yüzlerce kaynak arasında Kur'an-ı Kerim, tarih ve biyografi kitapları, ansiklopedik eserler, ahlâk ve siyaset kitapları, kozmografya, coğrafya, hukuk ve edebiyat kitapları yer almaktadır. Kaynakların listesini eserinin başında vermiş ve yeri geldikçe kaynağını metin içinde göstermiş, bazen de kaynakların karşılaştırmasına yer vermiştir. Âlî, birinci rûknün mukaddimesinde eserini yazarken faydalandığı kendisine göre muteber kaynaklardan 130'unun ismini saydıktan sonra bu eserleri yazanların da her birinin müteaddit kitaplardan istifade ettiklerini varsayarak kendi hesabınca *KÛnhÛ'l-Ahbâr*'ın 600'e yakın kitabın özü olduğunu iddia eder. Bu eserlerin birkaçı hariç diğerleri ilk üç rûknün kaynağını teşkil eder.⁷

.....

⁶ Hüdayi Şentürk, *KÛnhÛ'l-Ahbâr: Fatih Sultan Mehmed Devri*, c. II, TTK, Ankara, 2003, s. XXX-VI-XXXVII.

⁷ Şentürk, *a.g.e.*, s. XLI-XLII.

Âlî, Fâtih devrini anlatırken de genellikle faydalandığı kaynakların isimlerini verir. Bu kaynakların başında İdris-i Bidlisi'nin *Heşt Behişt* adlı kitabı bulunur. Âlî, her ne kadar kendinden önce yazılan Âşıkpaşa, Neşrî, Kemalpaşazade'nin Osmanoğlu tarihi ile ilgili eserlerine atıfta bulunmasa da bunlardan yararlandığı muhakkaktır. Kendisi bu meyanda Yazıcıoğlu Ahmed Bican'ın *Dürr-i Mekkân*'u, Molla Câmî'nin *Şevâhidü'n-Nübüve* ve Ramazanzade'nin *Mir'ât-ı Kâ'inât* adlı eserlerine atf yapar. Bir de Akşemseddin'in *Menâkıb*'ını zikreder.⁸

Ayrı bir başlık altında değineceğimiz gibi Âlî, medrese ve ilmiye konularında bu eserlerden hiçbirine atf yapmaz. *Şakâyık* ve zeyillerinden ancak biyografiler kısmında yararlandığı aşıkârdır. Tezkire başlığı altında bulunan biyografik bölümlerin düzeni mesleki sınıflandırmaya (vezirler, ulema, tabipler, şeyhler ve şairler) dayanır ve Âlî'nin yaşadığı döneme yaklaştıkça muhtevası zenginleşir. İmparatorluğun kuruluşundan başlayarak yetiştirdiği âlimler ve mutasavvıflara ilişkin bilgi için ağırlıklı olarak Taşköprizâde'nin *Şakâyık-ı Numâniyye*'sinden ve onun zeylini yazan Ali Çelebi ile Mîmîk Ali Çelebi'nin çalışmalarından yararlanır. O tarihte var olan şair tezkirelerinin dördünü (Sehî, Latîf, Âşık Çelebi, Kınalızade Hasan Çelebi) kullanır.⁹ Âlî, Divanları dâhil, diğer bazı eserlerinde bulunan bir kısım şiirini de *Künhü'l-Ahbâr*'a almıştır. Eserinde kullandığı edebî teknikler, zengin sayılabilecek şiir ve nazım örnekleri, esere edebî bir karakter de kazandırmıştır. Âlî, resmî görevlerde bulunmasının getirdiği imkânlardan faydalanarak özellikle dördüncü rükünde devlet belgelerinden yararlanabilme imkânı bulmuştur. Tanıma fırsatı bulduğu ilmiye, kalemiye ve askeriyeye mensup yüksek rütbeli birçok kişiyle yaptığı görüşmelerini de kaydetmiş ve bunları da eserinde kullanmıştır.

Künhü'l-Ahbâr Peçevî, Solakzâde, Hezarfen Hüseyin Efendi, Naima ve Mustafa Nuri Paşa gibi geç devir Osmanlı tarihçileri tarafından kullanılmıştır. Kantemiroğlu da bu eserden faydalanmıştır. Eseri kullanan ilk Batılı tarihçi ise Hammer'dir.¹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı da *İlmiye Teşkilatı* adlı önemli eserini hazırlarken, şahsî kütüphanesinde bulunan bir nüshasından sıklıkla istifade etmiş ve bu eserden iktibaslar yapmıştır.

●●●●●●●●

⁸ Şentürk, *a.y.*

⁹ Fleischer, *a.g.e.*, s. 260.

¹⁰ Schmidt, *a.g.m.*, s. 556.

Âli, H. 1000 (1591–92) senesi kış ortasında *Künhü'l-Ahbâr*'ı yazmaya başlamış, 1593–94 yılına geldiğinde eserinin çoğunu tamamlamıştır. Mustafa Âli'nin eserini tamamlaması sekiz veya dokuz yıl sürmüştür. Âli eserini parça parça yazmış, aynı anda değişik bölümler üzerinde çalışarak bunlara sonradan eklemeler yapmıştır. Dördüncü rüknün bazı bölümleri H. 1001 (1592–93), bazı bölümleri H. 1007 (1598–99) tarihinde yazılmıştır. Hatta bazen aynı kronolojik sıra ya da biyografik başlık altındaki girişler bile birkaç yıl aralıkla kaleme alınmıştır. Eserin giriş kısmını ise *Künhü'l-Ahbâr*'ı yazmaya başladığı tarihten yalnızca bir iki sene sonra yazmıştır. Altı nüshaya dayalı olarak yayına hazırladığımız metne göre Âli, ilmiye ile ilgili kısmı, H. 1001 ve H. 1002'de iki defa kaleme almıştır.

Osmanlı tarih yazıcılığında önemli bir yeri olan eserin kaleme alınma sebebi öncelikle padişah olmak üzere Osmanlı idareci ve aydın kesimini bilgilendirmek ve eğitmek, bunların Fâtih Sultan Mehmed'den Kanûni Sultan Süleyman'a kadar olan dört büyük padişah döneminde yaşanan Osmanlılık ideallerine bağlılığını kuvvetlendirmektir. Dördüncü rükn, saltanat sırasına göre kronolojik olarak düzenlenmiş, saltanat dönemleri önemli olaylar (vakıalar) temelinde ele alınmıştır. *Künhü'l-Ahbâr*'da şekil olarak tarih yazımı usullerine bağlı kalan Âli'nin eserine zaman zaman şahsî yorumlar kattığı ve metni düzenlerken yenilikler getirdiği yerler olduysa da dönemleri anlatırken kapsayıcı olduğu kadar eleştirel de davranmıştır. C. Fleischer'a göre ise belli bir olayla ilgili olarak ulaşılabildiği bilgiler yığını içinde en doğru ya da mantıklı olanları tercih etmiş ya da farklı anlatımları birleştirme yolunu seçmiştir.¹¹

Eserin ilk üç rüknü ile dördüncü rüknün İstanbul'un fethine kadar olan bölümü 5 cilt halinde İstanbul'da basılmıştır (Takvimhâne-i Âmire, 1277-1285 / 1860-1868). En önemli bölüm olarak görülen dördüncü rükn, iki kısım olarak düzenlenmiştir. Birincisi başlangıçtan Yavuz Sultan Selim devri sonuna kadar (1520), ikincisi ise Kanûni Sultan Süleyman devrinden Sultan III. Mehmet devrinin başlarına kadar olan dönemi anlatır. Âli bu kısımda Osmanlı hanedanının hiçbir tarihinin yazmadığı kadar doğru, kapsamlı ve eleştirel bir tarihini ortaya koymayı amaçladığını belirtir. Dördüncü rükn, son yıllarda sınırlı yazma nüshalara dayanılarak latin harflerine aktarılarak yayımlanmıştır.¹²

•••••

¹¹ Fleischer, *a.g.e.*, s. 243 vd.

¹² Schmidt, *a.g.e.*, s. 556. Ayrıca bkz. Şentürk, *a.g.e.*, XLIV-XLV (Kullanılan 3 nüsha). Ayrıca Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesindeki iki nüshaya dayalı neşirler de mevcuttur: *Kütübü't-Tarih-i Kün-*

Gelibolulu Mustafa Âli'ye Göre Medrese ve İlim Hayatı

Âli'nin, *Künhü'l-Ahbâr*'da ilmiye konusunu iki başlık altında ele aldığını görmekteyiz. Birinci başlık, “*Der-beyân-ı nehc-i ulemâ ve bünyân-ı tarîk-i ashâb-ı dirâset ü kazâ*”, yani açık bir ifadeyle “ulema mesleği, müderris ve kadıların kariyeri hakkında açıklama”dır. İkinci başlık ise “*zîkr-i kanûn-ı cülûs-ı ulemâ ve kudât ve müderrisîn-i zevî'n-nühâ bi takrîr-i muvakkâ-i divân-ı a'lâ bi ta'yîn-i Ebû'l-Feth-i mülk-ârâ*”, yani “Fâtih Sultan Mehmed'in tayini ve Divan-ı Hümayun nişancısının takriri ile ulema, kadıların ve müderrislerin protokol/cülus kanûnu bahsi”dir. Bu iki başlık altında, Fâtih devrine dair önemli bilgiler yer almaktadır. Burada, Fâtih kanûnları “tafsil” ve “beyan” edilmektedir.

Âli ulemayı anlattığı ilk bahse, ulemanın önemini vurgulayan şu beyitler ile başlar:

‘Ulemâdur ‘imâd-ı hâne-i dîn

Durur anlarla bî sûtûn-ı berîn

‘Ulemâsuz bu ‘âlem-i sûrî

Döner ol şehre olmaya sûrî

Eksük olmasun ehl-i fazl ü kemâl

Gelmedükçe kemâl ü fazla zevâl

Âli, açıklamalarında Osmanlı'da bir medrese geleneğinin bulunduğunu ve bunun Fâtih'in ecdâdı Yıldırım Bayezid zamanından beri devam ettiğini şu cümlelerle ifade eder:

“Yıldırım Bayezid Han'dan kendi zamanına gelinceye kadar bütün ataları bu kanunların bir kısmını icra etmişlerse de tamamının düzenlenmesi ve uygulanmasında itina gösterilmesi Fatih Sultan Mehmed Han tarafından gerçekleştirilmiştir.”¹³

•••••

hü'l-Ahbâr, haz. A. Uğur vd., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1997, I. cilt 1. Kısım (Fatih'e Kadar); II. cilt, 2. Kısım (Yavuz Devri sonuna kadar); *Gelibolulu Mustafa Âli ve Künhü'l-Ahbâr'ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri*, haz. F. Çerçi, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2000, s. I-III. Yakın zamanda Türk Tarih Kurumu kendi kütüphanesindeki nüshayı önce faksimile sonra çeviri yazı olarak yayımlamıştır: *Künhü'l-Ahbâr*, haz. A. Çavuşoğlu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2019.

¹³ Krş. Metin s. 93. “Eğerci ki ecdâd-ı ‘izâmından Yıldırım Bayezid Han'dan kendilere gelince vâki' olan âbâ-yı kırâm bu kavânînin bir mîqdârını icrâ buyurmuşlar, lâkin bî't-tamâm tertib-ü ihtimâm ü ihtimâm nıyetini gıyâ ki Ebu'l-Feth merhûmun mesûbâtı defterine ta'lik kalmışlar.”

Bu ifadeye göre ilmiye ile ilgili kanûnların bir kısmı Yıldırım Bayezid'e aittir. Fakat bunların bir bütün olarak düzenlenmesini resmî olarak yapmak ve neticeye bağlamak Fâtih döneminde gerçekleşir.

Bu metinde geçen kanûn kelimesinin çoğulu olan kavânîn kelimesi, daha çok eğitim gelenekleri ve kariyer (tarîk) teamüllerinin vaz edilmesi, geliştirilmesi veya bozulması sadedinde kullanılan bir kavram olup -bir kısmı padişahların tasarrufudur (emr-i pâdişâhî)- Âlî bunları kanûn diye vasıflandırmakta ve hepsine kavânîn diye işaret etmektedir.

Âlî, medrese eğitiminin derecelerini ve okutulması gereken dersler konusunda bilgileri aktardıktan sonra "... [şu dersler] *revâ görüldü ve bu kanûn mukarrer oldu ki...*" demektedir. Âlî, burada kanûn kelimesini daha çok usûl ve teamül manasında kullanır. Âlî ve kanûn kavramı üzerine ayrı başlık altında daha ayrıntılı duracağımız için burada bu kadarı ile yetiniyoruz.

Yukarıda iktibas ettiğimiz kısa metin medrese eğitimi ve ulema kariyeri ile ilgili bir takım usul, teamül ve geleneklerin Yıldırım Bayezid dönemine kadar gittiğini göstermektedir. Âlî'nin bu dikkate değer değerlendirme aslında doğru bir tespittir. Zira ilk Osmanlı padişahları arasında I. Bayezid, babası I. Murad ve dedesi Orhan Gazi'den daha fazla medrese kurmuştur. Orhan Gazi ve I. Murad dönemlerinde, toplam 63 yıllık bir sürede kurulan medrese sayısı 20, I. Bayezid'in 13 yıllık saltanatı döneminde kurulanların sayısı 18'dir (Anadolu'da 14 ve Rumeli'de 4). Yani yaklaşık bir ifade ile Orhan Bey ve I. Murad zamanında her üç senede bir medrese kurulurken, Yıldırım Bayezid döneminde iki senede üç medrese kurulmuştur. Aslında Yıldırım Bayezid'in saltanat döneminde ortalama yıllık medrese kuruluşu önceki sultanların zamanındaki ortalamadan daha fazla olduğu gibi, torunu II. Murad dönemindeki ortalamadan da biraz fazladır. Zira II. Murad'ın 30 yıllık döneminde 37 medrese kurulmuştur (16 Anadolu, 20 Rumeli, 1 Kudüs'te). Yıldırım Bayezid döneminde gerçekleşen fetihler neticesinde topraklarda genişlemeye bağlı olarak ve netice itibari ile eğitilmiş insan gücüne ihtiyacın artması, medreselerin çoğaltılmasına ve mezunlarının istihdamına imkânlar sağlamıştır.¹⁴ Bu genişleme ve çoğalma şüphesiz ki birtakım düzenlemelerin yapılmasını gerektirmiştir. Ancak elimizdeki bilgiler, bu düzenlemelerin detaylı şekilde ne olduğunu ve nasıl yapıldığını gösterecek bollukta değildir. Bu açıdan, Âlî'nin Yıldırım Bayezid için söylediklerinin

.....

¹⁴ E. İhsanoğlu, "Osmanlı Medrese Geleneğinin Doğuşu" *Medreseler Neydi Ne Değildi*, s. 277-303.

Osmanlı medrese geleneğinin doğuşu ile ilgili tespitlerimizle desteklendiğini kaydetmekle yetineceğiz.

Âlî, eski zamanlarda ilme gösterilen rağbeti anlatır ve medreseler, medreselerde okutulan dersler, medrese teşkilatı ve payeleri ile ilmiye sınıfı, silsile-i merâtibi ve teşrifatı hakkında bilgi verir. Bu arada Âlî, devrin ulemasının faziletlerini, padişah ve devlet erkânı tarafından gördükleri itibarı sitayişle anlattıktan sonra “ve fi zamâninâ” diyerek yaşadığı döneme atıfta bulunmakta, bazı kıyaslamalar yapmakta, uygulamalardaki aksaklıklardan ve yanlışlardan da bahsetmektedir. Meselâ, 150’li kadılıklara 200, 300 hatta 400 akçe ile tayinler yapıldığını; 999 tarihinde Mısır kadılarında ilimden payını almamış avamdan meçhul bir zat dirhem ve dinar harcamak suretiyle 499 akçelik kazaya kadı olduğunu¹⁵ anlatır. İdarecilerdeki bozukluklardan bahsederken ise Kanûnî Sultan Süleyman’ın damadı olan Rüstem Paşa’nın da haksız uygulamada bulunduğu söz eder.

Âlî eserinde sık sık Fâtih ve Kanûnî’den söz eder. Bu iki hükümdarı Osmanlı Devleti’nin gerçek mimarları olarak görmesi, yalnız büyük fetihler yapmış olmalarından değil aynı zamanda Osmanlı yönetim, maliye ve ceza uygulamalarını düzenleyen kanûnları koymalarından ve bu kanûnların onların adlarıyla anılmasından da kaynaklanır. Âlî bu kısımları yazarken özellikle Fâtih Kanûnnamesi’ne atıf yapmıştır. C. Fleischer’a göre Âlî, Osmanlı devletinin teşkilat ve teşrifatını düzenleyen Fâtih Kanûnnamesi’nden yararlanan ilk Osmanlı vakayiname yazarıdır; bu durum onun hem bir bürokrat hem de bir tarihçi olarak kanûna verdiği önemi de göstermektedir.¹⁶

Âlî’nin eleştirileri özellikle kendisi ve eski dönemlerin bürokratları gibi kapsamlı bir eğitim görmeden yüksek makamlar elde edebilen profesyonel bürokratlara yöneliktir. Sultan Süleyman öncesinde işlemekte olan sistem, mesela kadıların ancak ilmiye mesleğinde çok yüksek bir mertebeye ulaştıktan sonra üst seviyede bir yönetim görevine getirilme umudu beslemelerine izin veriyor ve yalnızca

●●●●●●●●●●

¹⁵ Krş. Metin s. 97. “*Hattâ diyâr-ı Mısrıdan bir meçhûl ânmi, ilimden âr kimse bezl-i dirhem ü dînâr müsted’â-sınca dört yüz doksan dokuz akçe kazâya vâsil ve akrânına tefevvuk ve tasaddur için bu mertebelere mesâ’î ve bâzîl idiği sene dokuz yüz doksan dokuz târîhinde tahakkuk bulmuşdur.*”

¹⁶ Fleischer, *a.g.e.*, s. 181-182. Abdülkadir Özcan’ın tespitine göre Fâtih Kanûnnamesi’nden ilk olarak Âlî’den bir asır önce yaşamış İdris-i Bidlisî (ö. 1457-1520) faydalanmıştır. İdris-i Bidlisî’nin *Heşt Bihîşt* adlı eserinin Fâtih devri devlet teşkilatından bahseden kısmı yazarken *Kanûnname*’den yararlandığı anlaşılmaktadır. Bu hususta Âlî’nin kânun kavramına ve Fâtih’in kurduğu düzene karşı büyük hayranlık içerisinde olduğu, bu kanunnameyi de ideolojik bir nas hâline getirmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bk. Özcan, *a.g.e.*, XXXIV-XXXV.

olağanüstü şahıslar örneğinde böyle bir uygulamaya gidilebiliyordu. Oysa yüz-yılın sonraki bölümünde kadılar çok daha alt mertebelerden maliye mesleğine geçme, ilmiye yolunun belirli kademelerini izlemektense daha çok para ve güç vaat eden bir yolda ilerleme imkânı buldular.¹⁷

Âlî, zamanındaki ilim hayatından bahsederken ilme rağbet olmadığını, cahil mal sahiplerinin itibarının fazilet sahibi kişilerinkinden fazla olduğunu, mansıpların lâıyk olana verilmediğini; müderrisler ve kadıların, ekâbire yaslanarak mal ve mertebelerini yükseltmeye çalıştıklarını dile getirir. Müderrislerin ne kadar yetersiz olduğunun yanı sıra ilim öğrenmeye meraklı talebelerin de bulunmamasından şikâyet eder.

“Zamanımızda müderrislerin haftada dört ders yapmaları hayal oldu. Danışmendlerin de ilimle işigal ve istifadeleri hayaldir. Öyle müderrisler vardır ki medreseye ayda bir kere bile gitmezler. Niye gitsinler ki? İlim tahsiline istidadı olan danışmend yoktur. Balsa bile kendisi ders vermeye kadir değildir.”¹⁸

Âlî, eserinde özellikle medrese eğitimi hakkında temelde Fâtih Kanûnnamesi'ne, kısmen kendi bilgilerine dayalı çok kıymetli, daha sonraları sıklıkla tekrar edilen bilgiler vermektedir. Önce medreseleri derecelerine göre sıralar: Yevmiyesi 20 veya 25'er akçe olan medreselere *Hâşiye-i Tecrid* medreseleri, onların üstünde yer alan 30 akçe yevmiyeli medreselere *Miftâh* medreseleri der. Bunu 40 akçe yevmiyeli medreseler ve onların arkasından da *Hâriç Ellili* medreseler takip eder. *Kırklı* ve *Hâriç Ellili* medreseler ile onların arkasından gelen medreselerin binaları Osmanlı öncesi devletlerin sultanları (Anadolu Selçuklularının ve Anadolu beyliklerinin hükümdarları), veziriazamlar, rütbe sahipleri ve ümera tarafından inşa edilmiş medreselerdir. Bundan sonra gelen *Dâhil Ellili* medreseler ise şehzade valideleri, ya da padişah kızlarıyla şehzadeler tarafından inşa ettirilmiştir. Bundan sonra en yüksek tahsil yeri ise *Sahn-ı Semân* medreseleridir.

Bir tâlib-i ilm (yani talebe) ilim öğrenmek için (kemalât ve marifet istiyorsa) *nahiv* ve *sarf*, *ilm-i mantık*, *âdâb* ve *kelâm* öğrenir, sonra tertibi üzere *heyet* (astronomi), *hendese* (geometri) ve *belâğâtı* (meânî, bedi' ve beyân) tamamladıktan sonra

¹⁷ Fleischer, *a.g.e.*, s. 233.

¹⁸ Krş. Metin s. 105. “*Fî zamâninâ olunan müderrisin haftadan haftaya dört dersi müdâvemeleri muhâl old. Dânişmendlerinde dahi tarik-i işigâl ve istifâde bir yanlıs hayâl old. Müderris vardır ki ayda bir kere medreseye varmaz, nice varsın ki tahsîl-i ulûma kâbil dânişmend zümresi bulunmaz, bulunsa dahi kendisi ders virüp ifâde-i ulûm itmege kâdir olmaz.*”

danişmend olarak yüksek medreselerin (sâmiye'nin) edna (düşük) payesine (yani *Hâşiye-i Tecrîd* medreselerine) başlar. Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapan İstanbul, Edirne ve Bursa medreselerinde bir süre devam edip kendini geliştirdikten sonra *Miftâh* medreselerine (*Otuzlu* ve *Kırklı* medreselere), sonra *Hârîç* ve *Dâhil'e*, *Sahn'a* ve sonra da *Altmışlı* namındaki *Süleymâniye* medreselerine ve emsaline devam ederek ilimle meşgul olur. Her medresedeki *usul* ve *fürû* (fıkıh) ve *tefsîrd*en veya *kelâm*, *meânî* ve diğer ilimlerden üçer ders “muharrer”dir.

Âlî, Osmanlı topraklarında mevcut medreselerin kurucularının statüsü ve müderrislere verilecek günlük akçenin miktarına göre (20, 25, 30, 40, 50, 60) sıralanmalarına yer verirken bunun ne zaman, nasıl ve kimler tarafından yapıldığını açık bir şekilde ifade etmez. Âlî, bu bağlamda “tayîn olundu”, “münâsib görüldü”, “irâde kılındı”, “iştihâr buldu” veya “revâ görüldü” şeklinde geçmiş edilgen fiil kiplerini kullanmaktadır. Âlî, derecelerini belirttiği medreselerde okutulan dersler hakkında da bilgiler verir. En alt seviyedeki medreselerde talebe “muhtasârât” tahsilinden sonra müstaid olunca *Hâşiye-i Tecrîd* ta'allüm eder. Bu sebeple, o medreseler 'Hâşiye-i Tecrîd medreseleri' diye meşhur olmuşlardır. Onların üstündeki 30 akçeli medreselerde *meânî*'den *Şerh-i Miftâh* okutulduğundan bunlar da 'Miftâh medresesi' diye meşhur olmuşlardır. *Kırklı* ve *Hârîç Ellili* medreselerin aşağı dersleri meânîden *Şerh-i Miftâh*; ortası kelâm-dan *Şerh-i Mevâkif* ve yüksek seviyesi de *fürû*'dan *Hidâye*'dir. Bu medreselerde müderrisler derse başlamadan önce *Mesâbih* ve *Meşârik* ve yahut *Sahîh-i Müslim* ve *Buhârî*'den bir miktar hadis nakledip sonra derse başlarlardı. *Dâhil Ellili* medreselerin ise derslerinin en düşüğü *fürû*'dan *Hidâye*, ortası usulden *Telvîh* ve yükseği de tefsirden *Keşşâf-ı Zemahşerî* ve *Kâdı Beyzâvî* okutulmasıdır.

Âlî, Fâtih Sultan Mehmed zamanından bahsederken, onun zamanında İstanbul'un fethiyle ülkenin genişlediğini, okur-yazarların ve istidat sahiplerinin sayısının arttığını, bunun da ulemaya riayet ve ihtiramı gerektirdiğini belirterek, özellikle “tarik-i ulemâdan zuhûr eden Mahmud Paşa'nın” sadrazam olmasının âlimlerin ve marifet sahiplerinin itibar kazanmasına vesile olduğunu belirtir, (Mahmud Paşa'nın ulemadan zuhur edip etmediği hususunu ileride ayrı bir alt başlık altında tartışacağız). Tüccar ve ümera da ilme rağbet gösterince ilimle ilgilenenlerin sayısı artmıştır. Mahmud Paşa, Davud Paşa ve Mustafa Paşa gibi ümera ve vüzera da medreseler yaptırmışlardır. Âlî, ilme gösterilen rağbeti anlatıp peşpeşe örnekler sıraladıktan sonra bu hususu manzum olarak şöyle anlatır:

Eyledi ehl-i 'ilme rağbet-i tâmm

Ol şeh-i nûk-baht ü 'âlî nâm

Olmağula anun 'atâsı zahîr

Düşdi tahrîre 'âlim-i nihrîr

Fâzulân-ı Rûm'dan oldular peydâ

Semt-i te'lîfi tutdı ehl-i nühâ

Niçeler geldi tâ 'Acem'den hem

Harem-i ihtirâma hem mahrem

Fuzalâ-yn Tâtâr-ı zî-şânı

Kim Kürîmî kimisi Gûrânî

Hâsılı ehl-i 'ilm-i mülk-i Arab

Fuzalâ-yn diyâr-ı Şâm ü Haleb

Oldılar Mısr-ı pâ-y-tahta revân

Kıldılar 'ilm ravzasın reyyân

Bu beyitlerde Âlî, önemli tarihi bir gelişmeyi ifade etmekte ve Fâtih döneminde İslâm dünyasından nice âlimlerin Osmanlı topraklarına ve özellikle İstanbul'a geldiğini belirtmektedir.

Fâtih zamanında yaptırılan medreseler için şunları anlatır:

“Sahn Medreseleri diye şöhret kazanan Medaris-i Semaniye belde-i tayyibede sekiz cennet diye vasıflandırıldı. Her medreseye sekiz hücreli tetimme namıyla birer ilave inşası buyuruldu.”¹⁹

Âlî, medreselerin bozulma sebeplerini de bazı ana başlıklar altında toplamakta ve kimi zaman bunu verdiği örneklerle kuvvetlendirmektedir. Ona göre sebeplerden ilki, mevalizâdelerin sayısının artmış olmasıdır. Çocuklar büluğa erer ermez (14-15 yaşında), sıra beklemeden müderris olurlar.²⁰ İkinci sebep, “müstaidinin ekâbire intisablarıdır”, yani iltimasla medrese tahsillerini tamam-

●●●●●●●●●●

¹⁹ Kırş. Metin s. 84. “*Fe-lâ cerem medâris-i semâniyye ki sahn medreseleri dîmekle ma'rûf ve heşt bihişt evsâfiyla ol belde-i tayyibede mevâsîfulu, bir uğurdan inşâ olundu ve her medreseye sekiz hücreli bir tetimme binâsı buyuruldu ki ...*”

²⁰ Ulema çocuklarına ilk imtiyaz, II. Murad zamanında Molla Fenarî'nin oğulları ve torunlarına verilmiştir. Bunlar müderris oldukları takdirde 40 akçeye tayin olunurdu. Ulema oğulları hakkındaki bu imtiyaz daha sonra genişledi. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *İlmîye Teşkilatı*, TTK, Ankara, 1984, s. 71-72.

lamadan ilmiyeye girmeleridir. Bu sebeple de “evlâd-ı etrâk” (halk çocukları) medreselere rağbet etmez olmuştur. Üçüncü sebep, müderris ve kadıların cahil kalmalarıdır. Dördüncü sebep ilim sahibi ile cahilin bir sayılmasıdır.

Ona göre bozulmanın temelinde sıra beklemeden, hak edilmeden alınan payeler yatar; hatta kendisi de bu konuda haksızlığa uğradığına inanmaktadır. 14-15 yaşlarında biri, eğer hocazade ise (padişah hocası oğlu) elli akçeli *Dâhil'e*; şeyhülislâm oğlu ise aynı yaşta elli akçeli *Hâriç'e*, daha sonra da *Dâhil'e*; kazasker oğlu ise kırkar akçeli medreseye; eyalet kadılarının oğulları ise yirmi beşli veya otuzlu medreseye müderris olurlar. Bu kişiler için Âlî, “*Tıraşı gelene kadar, menasib ve medârisi dolaşır. Tıraşı geldikten sonra 500 akçeli mevleviyete ulaşır. Elîne nadiren kitap alır, alsa da cönk ve gazeliyat okur. Ömrünü ilme verenlerin ömrünün sonunda varamayacağı mansıba bir çelebi, soyu sebebiyle sahip olur.*”²¹ demektedir.

Zamanında ilme ehemmiyet verilmediğini çeşitli defalar dile getiren Âlî, zaman zaman yaşadığı dönemin ilmî durumunu çok ağır ifadelerle aktarır.

“İlme rağbet yok. Cahil maldârın (zengin) riayeti eshâb-ı fezâilden fazla. Mansıblar lâıyk olana ve münâsibine verilmez. Belki rüşvet verip arz-ı dînâr edenlere verilir. Bu sebeple gerek müderrisler gerek kadılar ekâbire istinada çalışırlar. Onlara ittikâ edip (dayanarak) cem-i mâl edip merâtib almada fuzelâ-yı asr olanlarla yarışır ve onları geçerler.”²²

Kanûnlarda yapılan değişikliklerden de bahseder ve sıkça eski uygulamayı mevcut olanla kıyaslar:

*‘Ulemâ-yı selefde bu yoğdu
Anlurun ‘ilm ü fazlı artuğdu
Her ne meclisde olsalar câlis
Sadr-ı ‘âlî olurdu ol meclis*

²¹ Krş. Metin s. 106. “*Bu tarikle tıraş-âver olunca menâsib ve medârisi dolaşır, hattın koduğu gibi mevleviyette beş yüz akçe kazâ mansıbına ulaşır. Bu takâtırc bir dahi elîne kitâb alması nâdir olur, alsa dahi muhâdarât ve cöng-i gazeliyyât iduğu tahakkuk bulur. Pes evlâd-ı etrâk nice şuğl eylesünler, medâris-i âliyyede nice tahsil-i ilm eylesünler. Anlar evâhir-i ömründe varamayacakları mansıba bu çelebi şeref-i neseb ü hasebile sübâ âlimendi vâsıl olur.*”

²² Krş. Metin s. 107. “*İlme artık rağbet yok. Cahil-i maldârın ri’âyeti, ashâb-ı fezâilden artuk. Cemî’ menâsib lâıyk ve münâsibine verilmez belki artucak rüşvet sayıup arz-ı dînâr iden râğûbîne virilüp bu sebeble gerek müderrisîn gerekse kuzât-ı müteşerri’în ekâbire istinâda çalışırlar, anlara ittikâ ile cem’-i mâl edip kat’-ı merâtib sa’yinde fuzelâ-yı asr olanlar ile yarışır, me’â hâzâ anarı geçer.*”

Ehl-i 'ilme düşer mi câh ü celâl

Düşürür çâha anları o vebâl

Gelibolulu Âlî'nin, bu eserinde ilmiye ve medrese konusunda serdettiği bazı hususların sağlam tarihî kaynaklar mihengine vurarak geçerliliğini ölçmekte fayda vardır. Bunu yapabilmek, her şeyden önce Âlî'nin yazdığı metnin eksiksiz bir nüshasını neşretmek ve ayrıca onu kolay, anlaşılır ve açık bir dille ifade etmekle mümkün olacaktır. Buna ek olarak Âlî'nin bu hususlarda yazdıklarını, kaynakları arasında olan Fâtih vakfiyesi ve Kanûnname-i Âlî-i Osman ile mukayeseye de ihtiyaç vardır. Bu konularda yaptığımız incelemeler neticesinde, Âlî'nin metninin tarihî kaynak değeri daha iyi anlaşılacağı gibi Mahmud Paşa alt başlığı altında ayrıntılı şekilde incelediğimiz üzere Âlî'nin süslü münşiyâne üslubunun modern tarihçilikte ne gibi temelsiz değerlendirmelere vesile olduğu görülecektir.

Âlî'nin Osmanlı eğitim hayatı ve ilmiye kariyeri ile ilgisi *Künhü'l-Ahbâr*'da yazdıkları ile sınırlı kalmış değildir. Bu konular ile ilgisi hep olmuş ve hayatı boyunca onun şuuraltında temel bir yer edinmiştir. Vefatından kısa bir süre önce yazımını tamamladığı *Mevâ'idü'n-Nefâ'is fi Kavâ'idü'l-Mecâlis* adlı eserinde bu konuların önemini vurgulayarak önemli yer vermiştir.²³

Âlî, bu eserinde on altıncı asırda Osmanlı sosyal ve siyasî hayatı hakkında önemli bilgi, görüş ve tenkitler serdedir. Siyasetname tarzında kaleme aldığı bu dikkate değer eserinde Âlî, Osmanlı toplumundaki sosyal zümreleri ele alırken İlmîye sınıfını şu başlıklar altında anlatır: Müderrisler ve Kadılar; Kâtipler; Nâ'ib, İmam-Hatip ve Vâizler; Şâirler ve Ehl-i 'İrfân; Vakıf görevlileri; Hâfız, Hânende ve Guyendeler; Seyyid ve Şerifler. Burada âdâb-ı muaşeret konularına temas ederken ilmiye kariyerinin hususiyet ve eksiklerine işaret eder.²⁴

Âlî, bu eserinde ilmiye sınıfının teşekkülü, gelişmesi ve bozulması konularında *Künhü'l-Ahbâr*'daki görüş ve tenkitlerine benzer görüş ve tenkitleri serdedir. Ayrıca *Künhü'l-Ahbâr*'da olmayan bazı bilgilere de yer verir ve yine mübalâğalı üslupla bunları sunar. Bu iki eserde, yani *Künhü'l-Ahbâr* ve *Mevâ'idü'n-Nefâ'is fi Kavâ'idü'l-Mecâlis*'de ilmiye ile ilgili bilgi ve görüşlerin mukayesesinin araştırma-

●●●●●●●●●●

²³ *Mevâ'idü'n-Nefâ'is fi Kavâ'idü'l-Mecâlis*, İnceleme ve metin neşri: Mehmet Şeker, TTK Yayınları, Ankara, 1997.

²⁴ Mehmet Şeker, "Gelibolulu Mustafa 'Âlî'ye Göre Osmanlı İlmîye Sınıfı", *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim – Milletlerarası Kongresi Tebliğleri, İstanbul 12-15 Nisan 1999*, Haz. Hidayet Yavuz Nuhoğlu, IRCICA, İstanbul, 2001, s. 267-283.

ya değer bir husus olduğu kanaatindeyiz. Tabii ki bu konu ayrı bir incelemeyi hak etmektedir.

Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Eğitim ve İlmiye Konusundaki Kaynakları

Âlî, *Künhü'l-Ahbâr* adlı eserini yazarken çok çeşitli kaynaklar kullanmış ve bunların mühim bir kısmına eserinde değinmiştir. Eserin dördüncü rüknünde bu kaynaklara ilâve olarak elli kaynak daha kullanmıştır. Bunların dokuzunun adını eserinde açıkça zikreder. Bunların haricinde kendine ait başka eserlerden de aktarmalar yapar.²⁵ Âlî, Fâtih devri, İstanbul'un fethi ve siyâsî hadiseler ile ilgili temel olarak İdris-i Bidlisî'nin *Hest Bihîst* adı ile bilinen ünlü eserini esas almıştır. Âlî, Fâtih devrinin rical, şair ve uleması ile ilgili derlediği bilgilerde ise temel olarak Taşkoprizâde'nin *Şakâyük* diye bilinen biyografiler kitabı, tercümesi, zeyilleri ile benzer tezkire kitaplarından yararlanmışır.²⁶

Âlî, medreseler konusunda gerek eğitim gerekse idarî yönleri ile ilgili bilgileri sıralarken çoğu zaman bu bilgilerin kaynağını belirtmez, kullandığı yazılı kaynaklardan hiçbirine atıf yapmaz ve edilgen cümleler kullanır. Meselâ, 60'lı medreseler için “her medresedeki *Usûl-ü Fûrû (Fıkûh) ve Tefsîr'den ve yahut Kelâm, Me'ânî ve âhar (başka) ilimden üçer ders muharrerdir.*” derken bu derslerin bu şekilde okutulacağına nerede muharrer, yani yazılı olduğunu belirtmez. Aynı şekilde medreselerin derecelerinden bahsederken “tayîn oldu”, öğrencilerin hangi derisi okuması lâzım geldiğine işaret ederken “münâsib görüldü”, başka yerlerde de “irade kılındı”, “ferman olundu” ve “reva görüldü” ifadelerini kullanır. Bu edilgen cümle kullanımı, metnin anlamını iyice muğlaklaştırır, bu yüzden de kimin neyi münasip gördüğü veya tayin ettiği konusunda açık seçik bilgiye ulaşmak mümkün olmaz. Ancak Âlî, bu üslup içinde medrese eğitimi ve dereceleri konusunda bilgileri sunduktan sonra belirttiği hususların “kanûn-ı mukarrer” olduğunu, talebe ve müderrislerin bu sistem içinde tahsil ve terfilerini yapmak durumunda olduklarını da beyan eder.

Âlî'nin *Künhü'l-Ahbâr*'da medreselerin eğitim hayatı ve hiyerarşileri konusun-

•••••

²⁵ Schmidt, *a.g.m.*, s. 535.

²⁶ Mustafa İsen, *Künhü'l-Ahbâr'n Tezkire Kısmı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1994.; Şentürk, *a.g.e.*

da verdiği bilgilerin bütününe baktığımızda, bunları değişik kaynaklardan derlediğini ve daha sonra da kendi süslü, tekellüflü ve muğlak münşiyâne üslubuyla yazdığını tespit edebiliriz. Bu kaynakların başında şüphesiz ki taşra medreselerinde başlayan kendi şahsî tecrübeleri ve sonra başkent İstanbul'da, Fâtih medreselerinde tamamlanan eğitim hayatı gelir. İkinci kaynağı, tahsilinin tamamlanmasından *Künhü'l-Ahbâr*'ı yazmaya koyulduğu zamana kadar temas halinde olduğu medreseli arkadaşları, rakipleri veya büyükleridir. Âlî; ulemanın lüks, israf ve gösterişe meyilli olmaları hususunda da “*nîcelerini gördüm ve şeref-i sohbellerine mukârin oldum, oturdum, otururken...*” şeklinde bahsetmesi onun ulema sınıfı konusundaki tenkitlerinin şahsî gözlemlerine dayandığına işaret eder. Üçüncüsü ise, yazılı veya şifahi kaynaklardan derlediği bilgiler olmalıdır.

Âlî'nin arzusu her ne kadar kalemîye sınıfına intisap etmek ve en büyük emeli nişancılık görevine ulaşmak olsa da bir kulağı ve bir gözü hep ilmiyede olmuştur. Âlî için kendisi gibi medreseli olup da kalemîyede, yani bürokraside en üst makama ulaşan Kanunî devri Nişancısı Celâlzade Mustafa Efendi (öl. 1567) ile Ramazanzade Mehmed Çelebi (ö.1571), ulaşılması arzu edilen yüksek birer örnekti. Âlî, bu iki nişancı ve tarihçi ile kendisini özdeşleştirir ve kendisinin gerek Ramazanzade gerekse Celâlzade ile birlikte bulunduğunu dile getirir ve hatta onların övgülerine mazhar olduğunu ve kendisini manevi evlatları gibi gördüklerini vurgular, bu vesile ile de Osmanoğulları tarihini yazan üçüncü kişi olarak aralarına eklendiğini aktarır.²⁷

Âlî bürokraside ve tarih yazıcılığında örnek aldığı hocaları Celâlzade ile Ramazanzade'nin yerleştiği üsluba sadıktır. Bu durum, onlardan rivayetler aktarmasını da kolaylaştırır. Âlî, medrese konusunda beyan ettiği “Fâtih Kanûnunun” merhum Celâlzade Mustafa Çelebi'nin kendisine “bu hakire” ifadesini kullanarak takrir ettiğini (sözlü olarak anlattığını) açıkça ifade eder. Âlî, hocası Celâlzade'nin ise bunu eski (kadim) Nişancı Seydi Bey'den (ö. 1534) nakledip Fâtih'in “Ebu'l-Feth kanûnu böyledir deyü tasvir ettiler” şeklinde kayıt düştüğünü belirtir Yani Âlî, Fâtih dönemi uleması ile ilgili bilgilerini hocası Celâlzade ve onun hocası Seydi Bey'den sened silsilesi ile tevsik etmektedir. Bu ifadenin de açıkça gösterdiği gibi Âlî'nin Fâtih konusundaki bilgileri şifahî rivayete bağlı olup bunları hocasından dinlediği ve ortada yazılı bir metnin olmadığı kolayca

●●●●●●●●●●

²⁷ Fleischer, *a.g.e.*, s.18-32.

anlaşılır. Bu görüşümüzü destekleyen iki karineye işaret etmek isteriz. Birincisi, kendisinin hiç bir ifadesinde Fâtih Kanûnnamesi'nde “muharrer” yani yazılı olduğunu belirten bir kayıt yoktur. İkinci karine ise Âlî'nin Fâtih devri ulema düzenlemelerine yer verirken elimizdeki *Fâtih Kanûnnamesi*'nin metninde geçmeyen konu ile ilgili ek bilgiler ilave etmesidir. Buna açık örnek olarak *Künhü'l-Ahbâr*'da ulema ve müderrislerin rütbelerinden bahsederken onlara tahsis edilen akçeleri (20, 25, 30, 35, 40, 45 ve en son 50) sıralarken ilk iki seviyedeki medreselere *Hâsiye-i Tecrîd* ve 30'lu medreseye *Miftâh* medresesi denildiğini belirtmesi verilebilir. Âlî eserinde kullandığı *Fâtih Kanûnnamesi*'nde²⁸ olmayan sıfatları, o devirde herkesin bildiğini kaydetmektedir.

Âlî'nin medreseler ve ilmiye ricali konusunda yazdıklarının bir kısmı kendi dönemine aittir. Bunların içinde tevsik ettiği ve aynı zamanda şiddetli şekilde tenkit ettiği haller ve örnekler de vardır. Kendi döneminde olan biten hal ve hadiseler için ise “ammâ fi zamâninâ”, yani “zamanımızda ise” diye başlayan cümleler kullanır. Bu ifadelerinde, kanûnun ihlâli konusunda ileri sürdüğü çok sayıda örneğin yanı sıra tevsik ettiği hadiseler de bulunmaktadır.

Kendi zamanına ait hadiselerden birisi, III. Murad (1575-1595) döneminde, hicri 990 (1582) yılında Rumeli Kazaskeri Şemseddin ile Beylerbeylerden birisi arasında vuku bulan protokol sıkıntısıdır. Diğer örnek hadise ise, h. 999 (1591) tarihinde Mısır kadılarında ilimden payını almamış avamdan meçhul bir zatın dirhem ve dinar harcamak suretiyle 499 akçelik kazaya kadı olması ve akranlarının önüne geçmesiyle ilgilidir.

Âlî, ayrıca şahsi müşahede ve edindiği bilgiler sonucunda ulemanın giyim, kuşam, sosyal halleri hakkında da bilgiler verir ve bunlardan rüşvet ile zengin olanların hayatlarının sonunda perişan durumlara düştüğünü ifade eder.

Âlî'nin esirgemediği tenkitlerinin birisi de “esnâ-yı telif-i kitâb” yani kitabının (*Künhü'l-Ahbâr*) telifi sırasında inşa edilmekte olan III. Mehmed'in (1595-1603) annesi Safiye Sultan'ın Bahçekapı'daki medresesi ile ilgilidir. Âlî, bu medreseye verilen payenin “Kanûn” a aykırı olarak artırıldığı ve onun hak ettiği payenin üstünde, oraya bir müderrisin tayin edildiğini kaydeder.

•••••

²⁸ Burada kullandığımız ve maddelerini esas alarak iktibas ettiğimiz kaynak, Abdülkadir Özcan'ın itinalı neşridir: *Fatih Sultan Mehmed, “Kanûnnâme-i Âlî-i Osman: Tahlil ve Karşılaştırmalı Metin*, Kitabevi, İstanbul, 2003, (Bab-ı Evvel ve Bab-ı Sani), s. 5-18.

Vakfiye Metinleriyle Mukayese

Âlî'nin kendisinin de bir süre okuduğu Fâtih Medreseleri konusunda *Künhü'l-Ahbâr*'daki²⁹ ilgili kısımlarda serdettiği bilgilerin vakfiye (Arapça³⁰ ve Türkçe³¹) metinlerinde zikredilenlerle mukayesei mühim bir mihenk taşıdır. Bu onun vakfiyesinde “muharrer” veya “mastûr”, yani yazılı dedikleri ile ne ölçüde mutabık veya farklı olduğunu gösterecektir. Sahn Medreseleri ile ilgili eğitimi yürütecek hocalar bakımından hem vakfiye metinlerinde hem *Künhü'l-Ahbâr*'da medreselerin her birinin başında birer müderrisin bulunacağı beyan edilmektedir. Ancak ona yardımcı olacak mu'îd konusunda farklı sayılar verilmektedir. İki vakfiye metninde de bunun bir kişi olduğu belirtilirken, Âlî medrese binalarından bahsettiği yerde mu'îd sayısının iki olduğunu,³² medreselerdeki eğitim düzeninden söz ettiği yerde de bunun tek olduğunu belirtir. Ayrıca vakfiyelerde mu'îd için yevmi olarak 5 akçe (dirhem) tespit edilmişken, kendisi bunun 4 akçe olduğunu kaydeder. Arapça ve Türkçe vakfiyelerde hücre sayısı ifade edilemezken burada okuyan on beşer dânişmend olduğundan bahsedilir,³³ *Künhü'l-Ahbâr*'da da aynı sayı verilir. Vakfiyelerde herhangi bir bilgi verilmezken, Âlî'ye göre *Tetimme* medreselerinin her birisinde sekizer hücre, her hücrede de üçer talebe mevcuttu. Vakfiye metinlerinden *Tetimme* odalarının her birisine aylık on beşer akçe, diğer bir ifadeyle günlük yarımşar akçe tahsis edildiği görülmektedir.³⁴ Bunun dışında Arapça vakfiye metnine göre *Tetimme*'lerin “hasır, dühn (yağ) giderleri için yevmi dörder dirhem verilirken Sahn-ı Semân medreselerinin “hasır, zeyt (yağ) ve kandil” masrafı yevmi ikişer dirhemdi.³⁵ Vakfiyelerde belirtilenden farklı olarak Âlî, *Tetimme*'lerin aylık (“mâh be-mâh” olarak) şem'i bahaları (mum parası) on ikişer akçe “vakfiyesinde muharrer” olduğunu kaydeder ki, bu durum vakfiyenin metniyle

●●●●●●●●●●

²⁹ Bu çalışmamızda Âlî'den medrese ve ilmiye ilgili iktibaslar doğrudan doğruya yayına hazırladığımız ve bu çalışmanın ekinde yer alan metne aittir. Ancak *Künhü'l-Ahbâr*'ın tezkire ve diğer kısma ait iktibaslarda H. Şentürk'ün yayınladığı esere atıf yapılacaktır.

³⁰ Tahsin Öz, *Zwei stiftungsurkunden des Sultans Mehmed II. Fatih / Herausgegeben und eingeleitet von Istanbul: Istanbul des Archäologischen Institutes des Deutschen Reiches, Istanbul mitteilungen; Heft 4, 1935.* (Bundan böyle dipnotlarda AV (Arapça Vakfiye) şeklinde kısaltılmıştır.)

³¹ *Fâtih Mehmet II Vakfiyeleri*, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Türk Vakfiyeleri No.1, Ankara, 1938. (Bundan böyle dipnotlarda TV (Türkçe Vakfiye) şeklinde kısaltılmıştır.)

³² *Künhü'l-Ahbâr, Dördüncü Rûkn: Osmanlı Tarihi, c. I, Tıpkıbasım. AKDITYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, I. Dizi-Sa. 3. Ankara, 2009, s. 66.*

³³ AV, s. 118; TV, s.145, 247.

³⁴ AV, s. 119; TV, s. 147.

³⁵ AV, s. 118; TV, s. 147.

uyumlu değildir. Zira vakfiye metninde geçen günlük 4 akçeyi aylık olarak hesaplırsak 120 akçe, yani *Künhü'l-Ahbâr*'da belirtilen rakamın 10 katı olduğunu tespit ederiz.

Müderisler

Tayin edilecek müderislerde aranan vasıflara bakıldığında iki vakfiye büyük oranda mutabıktır. Her medreseye 50 dirhem/akçe yevmiye ile akli ve nakli ilimler konusunda (Türkçe vakfiyede “akliyyât ve nakliyyât”) âlim ve bunları tatil günleri dışında tedaris ve talim edebilecek vasıfta, talebelere gerekli terbiyeyi veren birer müderis öngörülmektedir.³⁶ Bunun yanı sıra vakfiyenin Arapça metninde müderislerin “şer‘î”³⁷, Türkçesinde ise “‘ulûm-ı nâfi‘a”yı³⁸ (faydalı bilimleri) da tahsil etmiş olmaları gerektiği de belirtilir. *Künhü'l-Ahbâr*'da zikredilen müderis olma vasfının sadece “fazîlet-nümâ” olmasının müderis meziyetlerinin asgariye düşürülmesi anlamına geldiği ve özellikle de Âlî'nin eserinin genelinde ulema zümresine yönelttiği eleştirilerle ilgili olduğu düşünülebilir.

Mu‘idler

Arapça vakfiyeye göre her medreseye “mutavvelâtu ta‘allüm ve muhtasarâtu ta‘lîm etmeye kâdir”, -yani uzun metinleri öğrenecek kısa metinleri öğretebilecek vasıfta yevmiyesi 5 dirhem olan birer âlim mu‘id tayin edilmelidir.³⁹ Türkçe metinde tekrar edilen bu tasvire ilaveten net bir bilgi vermekten ziyade edebî değere sahip birkaç vasıf daha mevcuttur: Mu‘id “ferîd” (münferit), “merd-i sa‘îd” (mutlu), “tab‘î hadîd” (demir gibi sağlam tabiata sahip), “fıkr-i sedîd” (doğru fikirli) ve “re‘y-i reşîd” (olgun görüşlü) olmalıdır. *Künhü'l-Ahbâr* da benzer bir üslupla mu‘id hakkında “müsta‘idd-i sâhib-nühâ”, “zümre-i müsta‘iddîne zâbit-ı sa‘îd” denmektedir. Ayrıca Âlî, mu‘idlere “nân u şurbâ”, diğer bir ifadeyle “ekmek ve çorba” da verildiği bilgisini ilâve etmiştir. Ancak yukarıda açıklandığı gibi Âlî, mu‘id sayısı konusunda çelişkili ifadeler kullanır. Âlî'nin mu‘idlere tahsis edilen günlük akçe ile ilgili verdiği bilgiler vakfiye metinlerine uygun değildir.

³⁶ AV, s. 117; TV, s. 144.

³⁷ AV, s. 117.

³⁸ TV, s. 145.

³⁹ AV, s. 118.

Sahn-ı Semân Talebesi

Fâtih'in hazırlattığı Arapça vakfiye gereği, 2 dirhem yevmiye alan öğrenciler (tâlib-i 'ilmler), 'ulûm-ı şer'îyye ve 'akliyyeye müstefid/müsta'id, zeki ve benzer medreselerde okutulan kitapların maksatlarını fehmetme kabiliyetine sahip olmalıydılar.⁴⁰ Türkçe metinde "danişmend" olarak da adlandırılan talebeden "iktibâs-ı 'ulûm-ı âliye" etmesi, müderris önünde "fünûn-ı şettâdan mubâhâse ve muhâtabeye kâbil" (çeşitli fenleri tartışabilecek), "meclis-i derse hâzır", "müdâresesi mu'tâd" (eğitimi mutad olan) ve "'ulûm-ı mühimmede mâhir"⁴¹ olması da beklenir. *Mühim* olarak vasıflandırılan ilimlerden ne kastedildiği ifade edilmemektedir. *Künhü'l-Ahbâr*'da talebeler, "evkâtini kesb-i 'ulûm ve talebe sarf eylerler" (zamanlarını ilim elde etmek için harcarlar). Bunlardan her birine aylık 12 akçe mum parası, "subh u mesâ (sabah-akşam) İmâret-i Âmire'nin me'kelinden (aşevinden) yahni ve şurbâ ve evkât-ı eshâr (seher vakitleri) pirinç ve hengâm-ı 'asırda (ikinci vakti) gendüm (buğday) aşlarından gıda" tahsis edilmiştir. Arapça vakfiyenin İmâret-i Âmire kısmında "taksîmü't-ta'âm ilâ't-talaba"dan⁴² (talebelere yemek taksiminden) bahsediliyor. Sonrasında da yemek pişirmeleri için aşevine tahsis edilen gıdalardan hareketle dolaylı da olsa talebelerin de buğday (hint), pirinç (urz), tuz (milh), et (lahm), nohut (hummus)⁴³, saf yağ (simn hâlis), safran (zafaran), badem (lauz), kuru üzüm (zabiyb), kayısı (mişmiş) ve baklagillerden (bukûl)⁴⁴ nasıplendiğini öğrenmekteyiz. Vakfiyenin Türkçe metninde de İmâret-i Âmire vazifeleri sıralanırken "tevzi'-i hubz ve taksîm-i ta'âm (ekmek ve yemek dağıtımı) hizmetine kıyâm üzere olan nakiblerin "talebe-i 'ilm (ve sâir fukarâ ve müsâfirîne) sabâh ü mesâ (sabah-akşam) hisse-i mu'ayyenelerini hulk-ı hasen ile isâle himmet" (nazik bir şekilde paylarına düşeni verdiklerini)⁴⁵ ettiklerini, habbâzlara (ekmekçilere) ayrılan kısımda da "talebe-i 'ulûm için habz-ı hubz hizmetini te'âtî" (öğrencilere ekmek pişirdikleri)⁴⁶ açıklanmaktadır. Bu ifadeler Âlî'nin bahsettiği "nân u şurba" (ekmek ve çorba) ibaresini teyit eder mahiyettedir.

●●●●●●●●●●

⁴⁰ AV, s. 118.

⁴¹ TV, s. 145-146.

⁴² AV, s. 125.

⁴³ AV, s. 127.

⁴⁴ AV, s. 128.

⁴⁵ TV, s. 158.

⁴⁶ TV, s. 159.

Tetimme Talebesi

Bunlar hakkında vakfiyelerde sadece birkaç ibare mevcuttur. Arapça vakfiyede *Tetimme* medreselerinin Semâniye medreselerinde sâkin müstefidîne (talebeye) vakfedildiği söylenir.⁴⁷ Türkçe vakfiyede konuyla ilgili çok daha net bir cümle kurulmuştur: Medâris-i kebîrede (*Sahn*'da) sâkin müsta'iddîn, medâris-i sagîrede (*Tetimme*'de) sâkin talebe-i 'ulûma ta'limî iltizâm eyler.⁴⁸ Diğer bir sözle *Sahn-ı Semân*'da kalan müsta'iddîn talebeler, yani dânişmendler, *Tetimme*'de kalanlara ders vermekle mükelleftirler. Bunun yanı sıra *Tetimme* medreseleri bünyesinde yer alan odalarda sâkin talebelere, “ferâğ-ı bâl ile tahsîl-i 'ulûm-ı nâfi'aya iştiğâl” yani gönül huzuru içinde faydalı ilimleri tahsil ile iştiğal etmesi istenmektedir.⁴⁹

Mahmud Paşa ve İlimiyeye Mensubiyeti

Gelibolulu Âlî'nin, şifahi ve yazılı kaynaklardan yararlanarak derlediği bazı bilgileri titiz bir tetkike tabi tutmadan sunduğu anlaşılmaktadır. Biz burada da bu tespitimizi destekleyen bariz bir örnek üzerinde detaylı bir şekilde duracağız. Bu örnek, Veziriazam Mahmud Paşa'nın ilmiye sınıfına mensup olup olmadığı konusudur. Bu örnekte, Âlî'nin aynı konuda *Künhü'l-Ahbâr* adlı eserinde farklı ifadeler kullandığını ve münşiyane üslubu içinde mana kaymalarına yol açtığını göstermeye gayret edeceğiz. Âlî, *Künhü'l-Ahbâr*'da, ilmiye ve medrese bağlamında Mahmud Paşa'dan üç yerde bahseder. Birincisi Fâtih devrini anlatırken; ikincisi vezirler tezkeresinde; üçüncüsü ise şairler tezkeresindedir.

Künhü'l-Ahbâr'da Fâtih devrinden bahsederken Fâtih'in ilim ve eğitim hayatına verdiği önemi, yaptığı hizmetleri ve takip ettiği teşvik politikasını belirtir. Mahmud Paşa'nın bu sahada düzenleyici rolünden bahsederken şunları ifade eder: “*Ulemâdan zuhûr ve sadâret rütbesine bir sadr-ı meşhûr olan Mahmud Paşa tayîn olunup merâtib-i ulemâya, ol şehriyâr-ı sâhib-i saadeti ashâb-ı ma'rîfete râğb bulması i'tilâ-ı fezâili istid'â eyledi*”. Ancak bu cümlede geçen Mahmud Paşa'nın “ulemadan zuhur” ettiğine dair ifadenin benzeri Âlî'nin aynı kitabındaki biyografiler kısmında yoktur. Şairler bahsinde, “Adnî” mahlâsı altında zaten şairliği ve şiirleri üze-

•••••

⁴⁷ AV, s. 17.

⁴⁸ TV, s. 44.

⁴⁹ TV, s. 147.

rinde dururken vezirler kısmında verilen biyografisi daha detaylı olup burada da onun yetişmesi ile ilgili genel ibareler yer alır. Âlî, Mahmud Paşa'nın Hırvat asıllı olduğunu ve ser-had gazileri tarafından Alacahisar'da "iğtinam" edilip satıldığını, daha sonra ihtida edip Edirne'ye getirildiğini ve efendisi olan Mehmed Ağa tarafından "tahsîl-i ilm ü kemâlât" ettirildiği ve II. Murad'a hediye edildiğini ifade eder. Mahmud Paşa'nın çok zeki ve erken yaşta tahsile büyük ilgi gösterdiğine dair bu kısa ifadede onun medrese eğitimi gördüğünü açıklayacak herhangi bir karine yoktur. Zaten o, erken yaşta saraya intisap etmiştir.⁵⁰

Âlî'nin Mahmud Paşa'nın eğitim durumu ile ilgili iki ifadesi arasındaki farklılık Âlî'nin bilgileri hangi kaynaktan yararlanarak derlediğiyle ilgilidir. Âlî, Fâtih dönemi medrese ve yargı kariyerleri ile ilgili bilgileri büyük ölçüde Taşköprizâde'nin *Şakâyyık* adlı eserinden veya daha doğrusu bu eserin Mecdi Efendi (1495-1561) tarafından yapılan Türkçe tercümesinden elde etmiştir. Taşköprizâde, Molla Abdülkerim'in (ö. 1489) biyografisini yazarken, onun Molla Ayas ile Mahmud Paşa'nın II. Murad döneminin ileri gelenlerinden Mehmed Ağa'nın esirleri olduklarını ve aynı anda evinde bulduklarını belirtir. Taşköprizâde *Şakâyyık*'ın Arapça orijinalinde mutad olduğu üzere çok açık ve kısa ifadeler ile bilgilerini şöyle aktarır:

Taşköprizâde, Mehmet Ağa onlara [adı geçen üç gence] bir muallim tayin ettiğini ve onları okuttuğunu [Mehmet Ağa] daha sonra Mahmud'u Sultan II. Murad'a gönderdiğini, Sultan Murad onu Şehzade oğlu Sultan Mehmed'e hibe ettiğini ve o [Mahmud] onunla [II. Mehmed] ile [bir arada] yetiştiklerini, saltanat sırası ona [II. Mehmed] geçince onu [Mahmud Paşa'yı] vezir kıldığını zikreder.⁵¹ Bu çok sarıh metinde, Mahmud Paşa'nın Edirne'deki ilk yıllarında bir medrese tahsili olmadığı, aynı zamanda iki arkadaşı ile eğitimlerinin bir muallim tarafından evde gerçekleştiği, daha sonra kendisinin sarayda yetiştiği çok açık şekilde ifade ediliyor. Mecdi Efendi'nin *Şakâyyık* tercümesinde de bu husus çok açıktır. "*Zikrolunan gulmâna ta'lîm için bir hoca nasb edüp her biri bir mikdâr okuttuktan sonra pâdişâh-ı vâlâ şâna [Mahmud'u] irsâl eyledi.*" denilmektedir.⁵²

⁵⁰ *Künhü'l-Ahbâr*, Şentürk neşri, Vüzera Kısmı, s.182-183; Şuara Kısmı, Adnî Mahlâşlı s. 259-260; Ayrıca şairler tezkeresinin Mustafa İsen neşrinde s.140.

⁵¹ Taşköprizâde Ahmed Efendi, *Eş-Şekâ'îk-ü'n-Nu'mâniyye fi 'Ulemâ'î'd-Devleti'l-'Osmaniyye*, ed. A. Subhi Furat, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1985, s.155-157.

⁵² Edirneli Mecdi Efendi, *Hadâyyıkü'ş-Şakâyyık (Tercüme-i Şekâ'îk-i Nu'mâniyye)*, haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989, s. 176-178.

Mecdi'nin ağdalı üslubundan kurtulan bu husus orijinal Arapça metin ile uyuşmaktadır.

Taşköprizâde, Molla Abdülkerim'in sistematik medrese tahsili gördüğünü ve müderris, Kazasker, en nihayet Müftü olduğunu çok detaylı şekilde belirttikten sonra Mahmud Paşa ile arasında var olan dostluk ve sevgi bağlarını ifade eder. Mahmud Paşa'nın hayat tarzı hakkında ilgi çekici bir anekdot anlatırken Molla Abdülkerim'in sonra karışıklığa yol açacak Mahmud Paşa'nın ilim konusundaki ilgisine dair sözlerini aktarır.

Taşköprizâde'nin, Mahmud Paşa'nın meclisine katılan birisinden naklen rivayet ettiği hadise şöyledir: Molla Vildan adı ile bilinen ulemadan birisi, Mahmud Paşa'ya “Siz Molla Abdülkerim'i benden daha fazla seviyorsunuz.” deyince, Mahmud Paşa ona, “Doğru söylüyorsunuz.” diye cevap verir. Molla Vildan daha sonra, “O, elinizden tutup sizi cennete mi sokacak?” deyince Mahmud Paşa da ona “Temenni ederim.” şeklinde cevap verir. Mahmud Paşa, Vildan'a Abdülkerim'i neden daha çok sevdiğini izah babında ikisi arasında geçen şu hadiseyi anlatır:

“Sultan Mehmed Han [II] nezdinde Kapıcıbaşı idim. İçki içme mübtelası idim, bir gece aşırı şekilde [içtim], sabah erken ziyaretime Molla Abdülkerim geldi, evimi temizledim, içkiye ait eşyaları ortadan kaldırdım, evi de tütsüledim ... farkına varmasın diye ... bir saat sohbet ettikten sonra [Molla] ayağa kalkıp kapıya varınca durup ‘Size bir şey söyleyeyim mi?’ diye seslendi, sonra dedi ki: ‘Siz hamdolsun ilim ehlinen (ehl-i ilm) ve sultanın nezdinde itibar (menzile) sahibisiniz, yakın zamanda ona vezir olursunuz. Bu habisi şeyi içinize sokmanız [içki içmeniz] size yakışmıyor.’ dedi. Utancımдан ağır şekilde terledim. Molla Abdülkerim benim tevbekâr olmama sebep olmuştur. Onu seveyim mi yoksa sevmeyeyim mi? Bunun üzerine Molla Vildan onu yürekten sevmek size vacip olmuştur.” demiştir.

Molla Abdülkerim'in Mahmud Paşa'ya “siz ehl-i ilm” yani siz ilim ehli, ilim erbabı ve yahut bugünün ifadesiyle, siz bilgili insansınız şeklindeki iki kelimedenden oluşan Taşköprizâde'nin aktardığı bu sıfat, daha sonra çok farklı bir şekil alacaktır. Taşköprizâde'nin bu açık, iki kelimelik sarıh ifadesi, Mecdi Efendi tarafından yapılan musanna Türkçe tercümesinde çok uzun ve farklı vasıf ve sıfatlarla dolu ve mana kaymasına yol açacak şekilde uzatılmıştır. Taşköprizâde'nin “Siz ilim ehliniz.” sözü, Mecdi'nin tercümesinden iktibas ettiğimiz

“Feth-i kelâm eyledikte el-hamdulillah manzûr-ı enzâr-ı âliye-i ilâhiyye olup akran ve em-sâlin arasında bir âlim-i münevver ve fâzıl-ı dâniş-güster ve maârif-perver kimesnesin...”⁵³ ifadesinde, Mahmud Paşa hüner sahibi, aydın, âlim ve bilgi yayan maarifper-ver kişiye dönüşmüştür.

Mecdî'nin bu sözleri Âlî'nin eserinin Fâtih devri ilim hayatını anlattığı kısmında, Mahmud Paşa'nın “ulemâdan zuhûr” ettiğini ifade etmesine yol açmış olabilir. Hâlbuki Âlî *Künhü'l-Ahbâr*'ın tezkire kısmında vezirler biyografilerini sıralarken Mahmut Paşa'nın eğitimi ile ilgili olarak Taşköprizâde'nin, Mehmed Ağa'nın evinde bir muallim tayin edip onu okuttuğuna dair ifadesi, yukarıda iktibas ettiğimiz Mecdî tercümesinde mana kaymasına uğrar ve bu durum Âlî'de “tahsîl-i ilm ü kemâlât” şeklini alır. Bu ifade Mahmud Paşa'nın ilmiye sınıfına mensup “ulemâdan” biri sayılmasını haklı çıkaracak açıklıkta değildir. Âşık Çelebi ise, *Şakâynk*'tan yararlanarak Adnî mahlası altında yazmış olduğu Mahmud Paşa biyografisinde, onun ulemaya olan ilgisinden ve cömertliğinden; inşa ettiği medreselere, hoca ve talebelere vakıf yoluyla yaptığı hayrattan detaylı şekilde bahseder. Ancak onun ilim tahsil ettiği herhangi bir resmî kurumdan bahsetmez, “ilm ü dirâyetle sûrat-i ızan” sahibi olduğunu kaydeder.⁵⁴

Yukarıda sıraladığımız metinleri incelediğimizde, Mahmud Paşa'nın medrese tahsili görmediği ve “ulema”dan sayılamayacağı neticesi ortaya apaçık çıkmaktadır. Bununla beraber Mahmud Paşa'nın formel medrese tahsili olmamakla beraber medresede okutulan ilimlerden haberdar olduğunu, bir kısmını ya özel ilgiyle yahut da genç yaşta intisap ettiği sarayın Enderun mektebinde tahsil ettiğini tahmin edebiliriz. Onun hakkındaki tarihî kayıtlarda Enderun mektebine girdiğine dair bir bilgi olmamakla beraber, sistemin gereği olarak orada yetiştiğini farz etmek doğru bir tahmindir. Enderun mektebinde naklî ve aklî ilimlerden, Kur'ân-ı Kerîm, hadis, kelam, hat, Arapça'nın yanı sıra belağat, felsefe, riyaziye ve coğrafya gibi ilimler tahsil edilirdi.⁵⁵ Âlî'nin “Tefsîr-i şerîf mütâla'asına kâdir” demesi, Mahmud Paşa'nın bu konularda temel bilgilere sahip olduğunu gösterir.⁵⁶

●●●●●●●●●●

⁵³ Mecdî Efendi, *a. y.*

⁵⁴ Âşık Çelebi, *Meşâirü's-suarâ: İnceleme – Metin*, haz. Filiz Kılıç, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2010, s. 1054-1057.

⁵⁵ Ü. Akkutay, *Enderun Mektebi*, Gazi Üniversitesi, Ankara, 1984, s. 124, 157 vd., E. İhsanoğlu, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, c. II, s. 251.

⁵⁶ Şentürk, *a.g.e.*, s. 259.

“Adnî” mahlâsı ile Türkçe ve Farsça şiiirlerden oluşan divanı bulunması, Mahmud Paşa'nın Türk edebiyatında mevki sahibi olduğuna işaret eder. Ayrıca devlet mevkilerinde yükseldiğinde âlim ve müelliflere büyük alaka ve himaye gösterdiği; başta İstanbul, Mekke ve Medine olmak üzere birçok yerde cami, medrese ve çeşitli hayır müesseseleri kurduğu bilinmektedir.⁵⁷

Geniş kültür, edebî istidat ve değişik ilim dallarında bilgi sahibi olan Mahmud Paşa'nın, Fâtih devri medrese hayatının düzenlenmesinde katkı sunduğunu tahmin etmek mümkündür. Padişaha devletin idaresinde birçok konuda tavsiye ve destekleri bilinen Mahmud Paşa'nın bu konudaki hizmetlerinin açık olarak ne olduğunu tespit etmek yeni belge ve bilgilerin bulunmasına bağlıdır.

Âlî, vüzerâ tezkiresinin Mahmud Paşa biyografisinde, onun kazasker olduğu ile ilgili bir rivayeti nakleder. Ancak kendisinin de bu rivayeti fazla ciddiye almadığı üslubundan anlaşılmaktadır. Âlî, tanımakla gurur duyduğu ve örnek aldığı tarihçi Ramazanzade'den aktardığı ve Mahmud Paşa için “hem beylerbeyi hem kazasker” olduğunu ifade eden cümleye dayanarak şöyle demektedir: “*Müverrih Ramazanzade kavlince mezkûr Mahmud Paşa, kazasker dahi oldu*”.⁵⁸ Âlî'nin “Ramazanzade'nin kavlince” demesi, kendisinin de bu iddiayı doğrudan benimsemediğini gösterir ve bildiğimiz kadarı ile daha sonraki kaynaklarda da bu “kavle” fazla itibar eden olmamıştır.⁵⁹

Biz, “Fâtih Medreseleri Ne Değildi?” başlıklı incelememizde, Âlî'nin Mahmud Paşa için “ulemâdan zuhûr” etti şeklindeki ifadesinin yanlış anlaşılıp tarihî gerçeklerle bağdaşmayan yorumlara yol açtığını örneklerle göstermiştik. Âlî'nin “ulemadan zuhur” etti şeklindeki ifadesinin, yirminci yüzyılda nasıl değiştirildiğini/tahrif edildiğini ve “Sadrazam Mahmud Paşa, Molla Hüsrev ve Ali Kuşçu tarafından hazırlanan ve padişahın tasdikine sunulan, sonra uygulamaya başlanan bir üniversite ders programıyla, kendine has bir Kanûnnamesi olan modern yükseköğretim kurumuna dönüştürüldüğünü” ayrıntılı

⁵⁷ Şehabeddin Tekindağ, “Mahmud Paşa”, *İA*, c. 7, s.183-188; TDVİA, c. XXVII, s. 376-377. Mahmud Paşa hakkında biyografik çalışma için ayrıca bk. T. Stavrides, *The Sultans of Vezirs the Life and Times of the Ottoman Grand Vezir Mahmud Pasha Angelovic (1453-1474)*, Brill, Leiden, 2001.

⁵⁸ Mehmed Ramazanzade Paşa, *Tarih-i Nişancı*, Matbaa-i Amire, 1271 (1863), s.144.

⁵⁹ Âlî'den daha önceki kaynaklarda da böyle bir bilgi kaydedilmemiştir. Mesela ilk on padişah devrinde yaşamış olan ulemanın biyografilerini aktaran Taşköprizâde, *Şakâynık*'ta Fatih devri ulemasından bahsederken Mahmud Paşa'yı onlar arasında saymaz ancak ondan farklı bağlamlarda bahseder. Ramazanzade'nin böyle bir ifade kullanması, Mahmud Paşa'nın takdire şayan menkıbevi şahsiyeti ile ilgili olmalıdır.

şekilde açıklamıştık.⁶⁰ Ancak burada Uzunçarşılı'nın bu ifadeyi doğru şekilde anladığını belirtmek gerekir. Uzunçarşılı, Âlî'yi mehzaz gösterip “*Fâtih Sultan Mehmed'in bir cami ile talebe yetiştirmeye mahsus medreseler yaptırmağa karar verdikten sonra bu işe 'güzel tahsil' görmüş olan veziri azam Mahmud Paşa'yı memur ederek derhal işe başlattı.*” demektedir.⁶¹

Gelibolulu Mustafa Âlî'de, Kanûn Kavramı ve Kanûnname-i Âlî-i Osmân

Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbâr*'da ilmiye ve ulema konusunda verdiği bilgiler, sıraladığı tenkitler ve kayda geçirdiği müşahedelerinde hep kanûndan bahseder. Belirli konularda ise Fâtih Sultan Mehmet'in Kanûnnâmesine atıf yapar. Bu atıf ve ilgili ifadelerde modern tarihçilik bakımından iki hususa dikkat etmek gerekir. Birincisi klasik dönemdeki kanûn kavramı ile modern dönemdeki kanûn kavramı arasında temel farkların bulunduğu, ikincisi farklı bağlamlarda musanna ifadelerle zikredilen kanûndan Âlî'nin neyi kastettiği ve neyi anlatmak istediğini tespit etmek gerekir. Fâtih devri veya daha sonraki dönem medrese tarihi ile ilgili çalışan bazı araştırmacıların Âlî'nin kullandığı “kanûn” kavramı ile “modern kanûn” kavramını birbirine karıştırdıkları, günümüz anlayışı ile klasik dönem konularını yorumlamaya giriştikleri görülür. Bunun en bariz örneği, modern tarihçilikte Fâtih Medreseleri “Kanûnnâmesi”, “Nizâmnâmesi” veya “Tüzüğü” şeklinde kullanılan anakronik terimlerdir. Biz bunun örneklerini, “*Fâtih Medreseleri Ne Değildi?*” ve “*Osmanlı Medrese Tarihçiliğinin İlk Safhası (1916-1965)*” adlı incelemelerimizde detaylı olarak göstermiştik.⁶² Burada bu kavram karmaşasını, daha önce yazdıklarımızı tekrar etmeden, *Künhü'l-Ahbâr* metnini tahlil etmek suretiyle mümkün olduğu ölçüde belirtmeye gayret edeceğiz. Bu kargaşanın nasıl doğduğunu anlamak, temel olarak klasik ve modern dönemlerde kanûn kelimesinin ne manaya geldiğinin altını çizmekle mümkündür.

Modern manada kanûn, bir devletin yetkili kamu organı (yasama organı) tarafından yazılı olarak ve bu ad altında çıkarılan ve uyulması zorunlu genel, sürekli ve soyut hukuk kaideleri anlamında bir hukuk terimidir.⁶³

⁶⁰ E. İhsanoğlu, *Medreseler Neydi, Ne Değildi?*, Özellikle “Fatih Medreseleri Ne Değildi” bahsine bkz.

⁶¹ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 5.

⁶² İhsanoğlu, “Osmanlı Medrese Tarihçiliğinin İlk Safhası (1916-1965)”, *Medreseler Neydi, Ne Değildi?*

⁶³ Modern “Kanûn” tarifleri için bkz: Ejder Yılmaz, *Hukuk Sözlüğü*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2011, s. 1487; ayrıca bkz. *TDVİA*, c. 24, s. 323-324.

Hâlbuki İslâm'da genel olarak kanûn, daha çok devlet başkanının belirli alanlardaki (şeriat dışı kalan hususlarda) yasama yetkisine istinaden genellikle idare, ceza, anayasa ve maliye hukuku alanlarında yürürlüğe koyduğu kaide ve yaptığı düzenlemeler olarak tarif edilir.

Osmanlılarda ise kanûn, şerî hukuk yanında idarî, malî, cezaî, muhtelif hukuk sahalarına ait olmak üzere vaktiyle padişahların emir ve fermanlarını aynen veya hülâsâ olarak bir araya toplamak suretiyle tertip edilen mecmualara veya kanûnlardan muayyen bir zümre veya sahaya ait olanlar için kullanılan bir terimdir. Bazen kanûn yerine “yasa” veya “yasak” ve “Kanûnnâme” yerine de “yasak-nâme” tabirinin kullanıldığı görülmektedir.⁶⁴ Bu hususlara ait mevzuat ve ahkâm, an'ane ve tecrübeden alınan ilhamlara göre idarî tedbirler ve emirler halinde verilmiş fermanlar vasıtası ile yavaş yavaş ve parça parça ilan edilmiştir. Bu suretle her yeni vaziyet karşısında herhangi bir meseleye bir hall şekli bulmuş olmak için verilen her emir ferman tarzında münferit bir kanûn mahiyetini arz etmiştir.⁶⁵

Âlî, Fâtih ve sonrası dönemde ilmiye mesleğiyle ilgili yürürlükteki düzenlemeler için kanûn kelimesini kullanmaktadır. Bazen kendi zamanında geçerli olan bu düzenlemeler ile önceki dönemde geçerli olan düzenlemeleri birbiriyle karşılaştırır, yani hâlihazırda olan kanûn ile “Kanûn-ı Kadîm” halleri arasında mukayese yapar. Bazı yerde eski uygulamalardan bahsederken “*Kanûn-ı Kadîm halleri bu minval üzere olmuştur.*” demektedir. Âlî, Osmanlı Devleti'nde ilmiye ile ilgili kanûnların (kavânîn) bir kısmının Yıldırım Bayezid zamanında icra edildiğini ancak bunların tamamının Fâtih'in devrinde tertip edilip tamamlandığını ve onun emri ile geçerli olduğunu süslü üslubu ile ifade eder. Ancak bu düzenlemelerin hangilerinin Yıldırım Bayezid dönemine ait olduğunu belirtmez. Âlî, yürürlükte olan düzenlemeler için farklı değerlendirmelerde bulunur. Bunlardan kabul ettikleri için “kanûn-ı müberhendir”, yürürlükte olup itiraz etmediklerine “kanûn-ı mukarrer”, yeni düzenlemelere ise “kanûn-ı cedîd” der. Ayrıca müşkül durumlarda mesela, Şeyhülislâm ile Hâce-i Şehriyârî'den hangisinin önde olacağı hususunda farklı takdirlerin olmasını “iltifata müt'e'alik bir kanûn-ı müşkildir.” ifadesiyle dile getirir. Zira Fâtih Kanûnnâmesi'nin de “Şeyhülislâm ulemanın reisidir ve muallim-i Sultan dahi kezâlik serdâr-ı

.....

⁶⁴ Ömer Lütfi Barkan, “Kanûnnâme”, *İslam Ansiklopedisi*, s. 185-196.

⁶⁵ Barkan, *a.g.m.*, s.186-187.

ulemâdır.” hükmü yer almaktadır.⁶⁶ İbarenin tamamından iki mevki arasında eşitlik bulunduğu zahiren anlaşılrsa da dikkatle bakıldığında ulemanın “re’îs”i denilerek şeyhülislamın ilk önce zikredilmesi, arkasından padişahın hocası, ulemanın “serdârı”, yani ulema zümresinin en önde geleni denilmesi, resmi tercihtir. Hâlbuki Âlî, “*Muallim-i Şehriyâr rütbesi bi’l-i’tibâr şeyhülislâm mertebesinden daha yüksektir.*”⁶⁷ demektedir. Âlî, kanûnlardan söz ederken ‘gâh mer’î gâh nâ-mer’î’ derken, uygulamalarda oluşan tutarsızlıklara işaret eder. Kanûn adı altındaki bazı tasarruflar için “âdet-i hümayûn” der.

Âlî, medrese ve ilmiye konusundaki yazıları boyunca Fâtih devrini ve onun Kanûnnâmesini yüceltip idealleştirirken kendi zamanındaki (Arapça olarak “ammâ fi zamâninâ hâzâ”) durumlardan şikâyet sadedinde, “*Ebul-Feth Gazi Kavânîninden ancak buncağız halâs oldu (kurtuldu).*” derken neyin kurtulduğunu beyan etmez ve çoğu halde olduğu gibi hep edilgen fiil cümleleri kurar.

Âlî kendi zamanındaki ilmiye hayatının menfiliklerini ağır bir şekilde tenkit ederken o gün geçerli usulleri “acayıp kanûn” diye vasıflandırıp şu ifadeyi kullanır: “*980 tarihinde vaz‘-ı garîb ve kanûn-ı acîb mukarrer oldu.*”

Yukarıda *Kühü'l-Ahbâr*’dan iktibas ettiğimiz örnekler Âlî’nin kanûn kavramını çok farklı manada kullandığını, şahsî tercihlerini ileri sürerek bazı hallerde mübalağalara yer verdiğini göstermektedir.

Biz şimdi onun en yüce referans olarak kabul ve itibar ettiği Fâtih’in “Kanûn-nâme-i Âl-i Osmân” konusunda ileri sürdükleri ile elimizdeki Kanûnnâmenin metnini mukayese edeceğiz.

Kanûnnâme’nin başında “*Bu Kanûnnâme atam ve dedem kanûnudur ve benim dahi kanûnumdur.*” denilmektedir. Kanûnnâmede; ihtiva ettiği düzenlemeler temelinde “atadan ve dededen” gelen usul ve teamüller bulunmakta ve Fâtih’in talimatı ile ilave edilen düzenlemeler yer almakta olup bu usul ve teamüllerin kendisinden sonra nesilden nesle devam etmesi istenmektedir.

Kanûnnâme’nin birinci bölümünde (bab) müderrislerin mertebelerinden bahsedilirken aşağıda belirteceğimiz derecelendirmeleri sıralandıktan sonra “*Hâliyâ binâ eylediğim medâris-i âliyyeye sahn medreseleri deyü isim konulmuştur.*” de-

66 Özcan, a.g.e.

67 Krş. Metin s. 94. “*Ma’a zâlik hâce-i büzürgvâr ve mu’allim-i şehriyâr-ı nâmâdâr olan umde-i ulemâ-i kibâr ve üsve-i fuzalâ-i ahyâr rütbesi bi’l-i’tibâr şeyhülislâm mertebesinden bâlâterdür.*”

nilmektedir.⁶⁸ Buna göre Kanûnnâme yazıldığında *Sahn* medreseleri inşaatı devam etmekteydi ve yeni düzenleme bundan önceki durumu dikkate alarak *Sahn*'in inşası ile mevcut müderris hiyerarşisinin en üst mertebesinin tespit edileceğini göstermektedir.

Kanûnnâmede eğitim konusunda dikkat çeken hususların başında eğitim hayatının değişik kademelerinde müderrislerin alacağı günlük akçeye göre aşağıdan yukarıya sıralanmasıdır. Buna göre müderrislik kariyerine yeni başlayan mülazım, “20 akçe yevmiyeli medreseye, andan 25, andan 30, andan 35, andan 40, andan 45, andan 50 akçeye vâsıl olur.”

Burada açıkça görülüyor ki 20 akçeden 50 akçeye kadar hiyerarşi düzenlemesi dışında müderrislerin başına geçecekleri medreselerin eğitim muhtevalarına veya orada okutulacak ders/kitaplara bir atf bulunmamaktadır. Âlî'nin *Künhü'l-Ahbâr*'da ilk seviye medreseleri (20-25 akçe) için *Hâşîye-i Tecrîd* veya 30'lu medreseler için *Miftâh Medreseleri* demesinin Fâtih Kanûnnâmesi ile herhangi bir ilgisinin olmadığı çok açıktır. Âlî, Fâtih Kanûnnâmesi'nin yürürlükte olan esaslarını sıralarken kendi zamanında o iki seviyede okutulan iki kitaba atf yaparak, bu medreselerin günlük teamülde kullanılan isimlerinin Fâtih Kanûnnâmesi'nin bir parçası olarak telakki edilmesine yol açmıştır.

Âlî'nin *Künhü'l-Ahbâr*'daki münşiyâne üslubu içinde arka arkaya serdettiği bilgilerin birbirine karışması yanlış anlamalara yol açmıştır. Fâtih'in Kanûnu'ndan bahsederken medreselerin mertebeleri ve okutulan derslerden bahsetmesi, bunların Fâtih Kanûnunun bir hükmü olduğu zehabına yol açmıştır. Bu konudan yanlış şekilde ilk etkilenen kişi Kâtip Çelebi (ö.1657) olmuştur. *Mizânü'l-Hak* adlı eserinde bu konuda zihin karışıklığına uğramış olduğu açıkça görülmekte olup o bu hususta çok uzun yıllar yanlış bilgilere dayalı bir medrese imajı yaratmış, bu da günümüze kadar gelmiştir.⁶⁹

Fâtih Kanûnnâmesi'nin konusu devlet teşkilatı ve teşrifatını düzene sokmaktı. Burada mevkileri zikredilen ulema, müderrisler ve kadıların mesleklerinin icrası ile ilgili herhangi bir atf yoktur, bu zaten olamazdı. Özellikle medreselerin Osmanlılardan önce asırlardan beri devam eden geleneklerine göre eğitimlerine devlet müdahalesi bahis konusu değildi. 18. yüzyılda, İstanbul'da yaşamış

⁶⁸ Hafız Hüseyin b. İsmail Ayvansarayî'e göre Külliye inşaatı Şubat 1463'te başlamış ve Aralık 1470'te bitmiştir. Bkz: H. B. İ. Ayvansarayî, *Hadikatü'l-Cevâmi*, c. I, İstanbul, 1281, s. 8.; Fahri Unan, *Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi*, TTK, Ankara, 2003, s.51.

⁶⁹ İhsanoğlu, *Medreseler Neydi, Ne Değildi?*, s. 290-292.

olan İtalyan rahip Toderini'nin ifadesiyle Osmanlı medreseleri “*ilmi özerklik ve diğer vasıflar bakımından bütün Avrupa ülkelerinden daha ileridirler.*”⁷⁰ Bu sözleriyle Toderini, medreselerin kendi gelenekleri içinde faaliyetlerini sürdürdüklerini kastediyordu. Fâtih'in medrese eğitimi konusundaki etkisi, daha önceki birçok incelemeyle gösterdiğimiz gibi akli ilimler eğitimini medrese eğitiminin formal bir unsuru haline getirmesi ve bunun da vakfiyesinde açık bir şekilde ifade edilmesidir.⁷¹ Fakat bunun nasıl yapılacağı, hangi kitabın hangi mertebede okutulacağı ne *Kanûnnâme*'de ne de vakfiyede yer almıştır. Âlî'nin bu hususta yarattığı intibalar, Kâtip Çelebi'den günümüze kadar devam etmiştir. Biz bu hususları daha önceki çalışmalarda çok detaylı şekilde ele aldığımız için burada tekrara ihtiyaç yoktur.⁷²

Kanûnnâme'de medreselerin mertebeleri günlük 20 akçelden 50 akçeliye sıralanırken, 50 akçeli müderrislik en yüksek mertebe sayılmıştır. 50'li yevmiye içinde *Dâhil*, *Hâriç* ve *Sahn* müderrislikleri ayrı ayrı zikredilmekle beraber üçü de makâm-ı mevleviyettir, yani 500 akçe taht kadılığına vasil olacakları hükme bağlanmıştır. *Kanûnnâme*'ye göre *Ayasofya* müderrisi de 500 akçeli kadılığa ulaşır. Burada *Sahn* müderrislerine diğer 50'li müderrislere nazaran protokolde imtiyaz tanındığı görülür. *Kanûnnâme*'de, “...*Sahn monlaları makâm-ı mevleviyettir. Onlar cümle sancak beğlerine tasaddur iderler*” (önlere geçerler) denilmektedir.

Âlî, Fâtih dönemi medrese düzenini ve 50'li *Sahn* medreselerini anlattıktan sonra, Fâtih'in *Ayasofya Camii*'ne bitişik bir medrese dahi kurup burayı 60 akçeli üstün bir hocaya tahsis ettiğini yazar. Bu ifadenin yanı sıra metnin protokole ait ikinci kısmında, “Ebu'l-Feth cennet mekânın Altmışlı medreseleri”nden bahseder. Burada Âlî'nin, *Ayasofya Medresesi*'nin 60'lı olduğu ifadesi kendi zamanı açısından doğru olmakla beraber, Fâtih dönemi için doğru bir ifade değildir. Zira *Kanûnnâme-i Âl-i Osman*'da *Ayasofya* müderrislerinden bahsedilirken her ne kadar açık şekilde kaç akçe alacağı ifade edilmese de onun *Sahn* medreseleri ile bir tutulduğu şu hükümden anlaşılmalıdır: “*Sahn'dan beş yüz akça kadılığa vusûl bulur ve Ayasofya medresesinden dahi kezâlik böyle vusûl bulur.*”⁷³

●●●●●●●●●●

⁷⁰ A. Toderini, *De La Litterature des Turcs*, c. II, Paris 1789, s.1-2; Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, c. II, IRCICA, İstanbul, 1994, s. 250.

⁷¹ Kâtip Çelebi'nin bu konudaki yanlış ve çelişkileri için bkz: E. İhsanoğlu, *Medreseler Neydi Ne Değildi*, s. 244, 246, 257, 258, 275.

⁷² E. İhsanoğlu, *Osmanlı Bilim Mirası*, c. 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s.115 vd.; İhsanoğlu, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, c. II, s. 250.

⁷³ Özcan, *Fâtih Kanûnnâmesi*, s. 11.

Âlî'nin yanlıtıcı genellemesinin yirminci yüzyıl tarihçileri arasında kabul gördüğünü söyleyebiliriz. Bunun en bariz şekli İ. H. Uzunçarşılı'nın *İlmiye Teşkilâtı* kitabında medreselerin payelerinden bahsederken *Ayasofya Medresesi*'nin 60'lı olduğunu ve bunun Fatih zamanına ait düzenlemenin bir unsuru olduğunu belirtmesidir.⁷⁴

Âlî, mollazadelerin imtiyazlı durumlarından şikâyet edip bunu tenkit ederken bu uygunsuz halin “Kanûn-ı Kadîm”e riayetsizlik olduğunu ifade etmektedir. Hâlbuki ilk imtiyazlar II. Murad zamanında Molla Fenari'nin (ö.1431) oğul ve torunlarına verilmiş olup, bunlar müderris oldukları takdirde 40 akçe ile tayin olunurlardı.⁷⁵

Bunun yanı sıra bizzat *Fâtih Kanûnnâmesi*'nde devlete hizmet eden sadrazam, vezir, nişancı ve beylerbeylerinin oğulları için birtakım yevmiye ve müteferrikalık verileceği açıklandıktan sonra yüksek rütbeli mevâlî'nin oğullarına tahsis edilecek ulufelerin miktarı tespit edilir. Buna göre “*Mufti Efendi (Şeyhülislam) ve Hoca Efendi (Padişahın hocası) oğullarına 45'er akçe ulufe ve taht kadısı oğullarına 30 akçe, Sahn mollası oğullarına 20 akçeye mutasarrıf olurlar.*” denilmektedir. Kanûnnâmede ayrıca mollazade ve paşazadelere nasıl hitap edileceği açık bir şekilde ifade edilmiştir: “*Kudvetü'l-mehâdimi'l-kirâm umdetü'l-mefâhimi'l-izâm ve'l-fihâm*”.⁷⁶ Bu ve benzeri örneklerden anlaşılıyor ki Âlî, Fâtih Kanûnnâmesi'nin metnine yaptığı atıfları, Kanûnnâmenin yazılı metnine istinaden yapmamıştır. Kendisine vaktiyle Celâlzade Mustafa Çelebi tarafından tahrir (sözlü ifade) edilen şekliyle olan atıfları benimsemiş ve kendi zamanında mevcut olan teamüllerden kabullendiklerini Fâtih Kanûnnamesi'ne uygun saymış, buna uygun olmayanları aykırı olarak tenkit etmiştir.

⁷⁴ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 10, 36.

⁷⁵ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 71-72.; Nevizâde Atâyi, *Şeyh-i Şakâyık Li-Atâyi (Hadâyıku'l-Hakâyık fî Tekmilâti's-Şakâyık)*, Matbaa-i Amire, 1268, s.32.

⁷⁶ Özcan, *a.g.e.*, s. 25.

Metin

(HÜLÂSA OLARAK)

Gelibolulu Mustafa Âlî'nin "münşiyâne" üslubu içinde sanatkârane terkipler, kelime oyunları, Arapça ve Farsça iktibaslarla dolu ve tasvirlerle yüklü ifade tarzı, bazı hallerde ne demek istediğinin anlaşılması bakımından zorluk yaratmaktadır. *Künhü'l-Ahbâr*'daki ilmiye ile ilgili iki ayrı başlık altındaki metinde uzayan cümleler içinde bir temadan diğerine ani geçişler, manaların kaymasına ve yanlış anlaşılmasına yol açmıştır. Biz burada onun esas itibariyle medrese ve ilmiye konusunda neler söylemek istediğinin rahat şekilde anlaşılması için nesir ifadelerini sade bir dille aktarmaya çalıştık. Türkçe nazımlarında ise bugün fazla kullanılmayan kelimelerin manalarını manzumenin altında verdik. Farsça ve Arapça iktibaslarını da orijinal halleriyle bırakıp altlarına Türkçe meallerini yazdık. Metinde medrese ve kaza payeleri, müderris ve kadırlara verilen akçelere göre sıralandığı için, Âlî payeleri yazıyla ifade etmiştir. Biz bunların takip edilmesi ve anlaşılmasının daha kolay olması için rakamlarla yazdık. Böylece medrese, ulema, kadılar ve ilmiye konularında Âlî'nin verdiği bilgilerle serdettiği şahsî görüşlerin neler olduğunun daha rahat şekilde anlaşılacağını ümit ediyoruz.

Ulema Mesleği ile Müderris ve Kadıların Kariyerlerinin Açıklanması

Nazım:

*‘Ulemdur ‘imâd-ı hâne-i dn
Durur anlarla b stn-ı bern*

*‘Ulemsuz bu ‘lem-i sr
Döner ol Şehre olmaya sr*

*Eksük olmasun ehl-i fazl  kemâl
Gelmedke kemâl-i fzla zevâl*

imâd-ı hâne-i dn: din evinin direği | **b stn-ı bern:** direkleri olmayan yüce gökler
| **lem-i sr:** sretler lemi

Nesir: Kadri ve mertebesi yüce olan ulema, eski sultanlar zamanında ve bilhassa Osmanoğlu hakanlarının ilk dönemlerinde sadece faziletlerine ve rütbelerinin üstünlüklerine göre hürmet ve itibar görürdü. Faraza, ilimle meşgul olan âlimlere medrese veya kadılık teklif edilse, bu göreve bin bir güçlükle razı edilirlerdi. Her birisi yücelikleri elde edip bilgilerini tamamlayarak dereceleri kat‘ ederler, seleflerinin geleneklerine uygun olarak kitap telif ederler, bu yaptıklarıyla da “Eser telif eden tenkide maruz kalır.” sözündeki meziyeti havi serzenişlere rağbet gösterirlerdi. (Ar. **من صَنَفَ فَقَدْ أُسْتَهْفَ**).¹ Gerçekte Şan sahibi hükümdarlar ve asil vezirler tarafından ilginin kişiye gösterilmesi uygundur. İltifatın da makbul

.....

¹ Arap edebiyatında en eski el-Chız’a nispet edilen “Men sannefe fekad ustuhdife.” sözünün asıl manası, eser sahiplerinin tenkide maruz kalabileceklerini beyan etmektir.

sıfatları haiz fazilet sahibi kişilere yöneltilmesi, “Adalet daimi yüceliği şamildir.” sözünün gereğidir. Buna uygun olarak Sultan Mehmed Han’ın kutlu zamanlarında şehirlerin çoğalması, Osmanlı memleketinin genişlemesi, özellikle de İstanbul’un fethi ile devletin kendi mukadderatına sahip çıkması ve hak yolunda devam etmesi, kabiliyet sahibi insanların yüceltildiği haber/bilgisinin yayılması, istidad sahibi insanlara ihtiram göstermeyi gerekli kılmıştır.

Özellikle ulemadan zuhur eden meşhur sadrazam Mahmud Paşa sadaret rütbesine tayin olununca, saadet ve marifet sahibi padişahın ulemâ mertebeleri hususundaki rağbetini görmesi, fazilet sahiplerinin yüceltilmesinin yolunu açtı.

Sahn medreseleri denmekle maruf olan ve o belde-i tayyibede (İstanbul’da) heşt behişt (sekiz cennet) vasıflarını taşıyan “Semâniye Medreseleri”, bir gaye uğruna inşa edildi ve her medreseye sekizer hücreli “Tetimme” adıyla bir ek binanın yapılması da emredildi.

Sekiz medreseye ellişer akçe vazife [yevmiye] ile fazilet sahibi sekiz müderris, dörder akçe vazife ve ilâve ekmek ve çorba istihkakı olan istidatlı ve akıllı birer mu’id; her on beş hücreye, her birine günlük ikişer akçe vazife ve ayrıca ekmek ve çorba tahsis edilen bilgili birer dânişmend tayin edilmiştir. Bundan başka her mu’id, istidat sahibi talebeye makbul bir zâbit olarak tayin edildi.

Semâniye Medresesine ek olarak yapılan Tetimme medresesine kendi marifetiyle yerleştirilen ve Rum ıstılahında “sûhtegân” adı verilen talebelerin, vakitlerini ilim tahsiline sarf edip burada görevli mu’idlerden veya aralarında temayüz etmiş istidatlı kimselerden ders okumaları açıkça belirtilmiştir. Her Tetimme’de sekizer hücre, her hücrede ilim tahsil eden üçer öğrenci ikamet etmekte idi. Bu öğrencilerden her birine aydan aya on ikişer akçe şem’-bahâ (mum parası), sabah akşam İmâret-i Âmire’nin mamur yemekhanesinden günlük yahni ve çorba; seher vakitlerinde pirinç ve ikindi vakti buğday aşlarından gıda verilmesi kararlaştırılmıştır.

Adı geçen bu yüksek dereceli medreselerden başka Ayasofya Camiine bitişik bir medrese daha kuruldu ve görev, altmış akçe ile seçkin, faziletli bir hocaya verildi.

Hz. Ebû Eyyûb el-Ensârî’nin kutlu türbesine bir medrese/imaret daha inşa edilip “Dâhil” adı altında elli akçe vazife ile görev, ilim ehli birine verildi.

Bu büyük hükümdar, âlimlere nihayetsiz rağbet edip sayılarını çoğaltmayı murad edince, onun vezirleri ve emirleri hattâ payitahtın tüccar ve zenginleri

de “İnsanlar hükümdarlarının dini ve anlayışı üzere olurlar.” sözü gereği bu yolda hareket etmeleri gerekmektedir. Durum böyle olunca Türk çocukların ziraat ve hirâsetten² vazgeçip ilim yoluna girme hususunda gayret etmeleri, âlimlerin çoğalmasına sebep oldu. Âlimlerin çoğalması da peygamber şeriatına uyulmayı ve İslâm dininin korunmasını sağladı.

Kıssa: Padişahın vezirlerinden, daha önce adı geçmiş olan Mahmud Paşa, Davud Paşa, Mustafa Paşa ve diğer emir ve vezirler de medreseler yaptılar; türlü teveccüh ve iltifatla zamanın fazilet sahibi bilginlerin buralara tayini için padişahın ricada bulundular.

Nazım:

*Eyledi ehl-i ‘ilme rağbet-i tâmm
Ol şeh-i nîk-baht ü ‘âlî nâm*

*Olmağla anun ‘atâsı zahîr
Düşdi tahrîre ‘âlim-i nihrîr*

*Fâzılân-ı Rûm’dan oldular peydâ
Semt-i te’lîfi tutdı ehl-i nühâ*

*Nice bir geldi tâ Acem’den hem
Harem-i ihtirâma hem mahrem*

*Fuzalâ-yı Tâtâr-ı zî-şânı
Kim Kurûmî kimisi Gûrânî*

*Hâsılı ehl-i ‘ilm-i mülk-i Arab
Fuzalâ-yı diyâr-ı Şâm ü Haleb*

*Oldılar Mısr-ı pâ-y-tahta revân
Kıldılar ‘ilm ravzasın reyyân*

şeh-i nîk-baht ü âlî-nâm: talihli, adı yüce padişah | **atâ:** ihsan, bağış | **tahrîre düşmek:** yazmaya koyulmak | **âlim-i nihrîr:** bilge âlim | **peydâ olmak:** ortaya çıkmak | **ehl-i nühâ:** hikmet sahibi bilge | **zî-şân:** şan sahibi | **reyyân kılmak:** suya kandırmak

Nesir: Doğru yolu gösteren ilim tarîki bu makul usul ile öyle bir uyum gösterdi ki ilim talibi bir kimse kemal elde etmeye ve marifet kazanmaya istekli olsa,

•••••

² Hirâset: Ar. Gözetme, koruma, muhafızlık, nezaret etme, kayyumluk, el koyma, himaye, refakat etme gibi birçok anlama gelen bir kelime olmasından dolayı Âlî'nin tam olarak ne kast ettiği net olmamakla beraber daha çok askerlik görevi manasına geldiği anlaşılmaktadır.

önce nahiv ve sarf ile meşgul olacak, ardından mantık, âdâb ve kelâm konuları üzerine çalışacak; akabinde sırasıyla hey'et (astronomi), hendese (geometri), me'ânî, bedî' ve beyân dallarında istenilenleri elde edecek, bundan sonra danışmend olacaktır.

Talebe, önce tahsiline yüksek dereceli medreselerin (medâris-i sâmiye) en alt kademesinde olan 20'şer ve 25'er akçe vazifeli *Hâşiye-i Tecrîd* medreselerinden başlar. Yani talebe, Arap, Acem ve Rum memleketlerinin övünç kaynağı ve her biri Osmanlı'nın payitahtı olan İstanbul, Edirne ve Bursa medreselerinde denenip imtihandan geçirildikten sonra kendisini saf altın gibi göstermelidir. Böylelikle, ilimle meşgul olması hasebiyle fakr ü fâka (fakirlik ve yoksulluk) ateşinden kurtulur ve kendisini zahir ve görünür kılar.

Bu tarz üzere bir yıla yakın süre hareket edip bilgi birikimini ispat ettikten sonra Miftâh Medreselerine, sonra 40'lı medreselere, ondan sonra Hâriç, Dâhil ve Sahn veyahut 60'lı nâmındaki Süleymâniye Medreselerine ve emsallerine varıp tadrîc ve istihkak ile (sırasıyla ve hak ederek) tahsiline devam eder.

Talebe her medresede okutulan *fıkâh (usûl ve fîrû)*, *tefsîr* veyahut *kelâm* ve *me'ânî* ile başka bir bilim dalından üç derse bir süre devam etmeli ve nihâyette hizmetini tamamladıktan sonra payitaht olan üç şehir (İstanbul, Edirne, Bursa) kadılarında birinin yanına verilmeli ya da Mısır, Şam, Halep, Mekke, Medine ve Irâk-ı Arab kadılarına mektupla gönderilmelidir.

Bu şekilde zamanı gelince kıdemine göre (eskilikle), akranları mülâzım olunca kendisi dahi mülâzım olur. Şayet bu şekilde istenilen gerçekleşmeden önce mollası vefat edecek olursa, asaleten mülâzım olması mümkün olur. Danışmendler üç kısım olup zaman itibariyle kıdemli olanları asil mülâzımlar hükümünde yirmişer veya yirmi beşer akçe ile kaza ya da on beşer akçe ile buk'a medreselerinde görevlendirilir (mahzûz ola).

Kıdem itibariyle yeni ve sonradan gelmiş olan talebelerden oluşan (cedîd ve hâdis talebesi) ikinci zümre, "umûm" adıyla mülâzım olurlar ve bunlar doğrudan kaza mansıbına lâıyk görülmeyip buk'a medreselerinde tahsil için nice yıllar çaba (tekâ-pû) gösterdikten sonra 20 akçelik mansıb adıyla anılan kazânın en alt derecesine ulaşırlar. Yine bu minval üzere diğerleri gibi derece derece daha üstün payelere erişirler. Nihayet mülâzemette sırayı kaçırmamasın ve dostlarından mülâzım olanlarla sıkıntı yaşamasın.

Bununla beraber 150 akçeli kadılıklara varınca mansıplara mutasarrıf olurlar. Bu üstün zümreden hiç kimsenin iç el (İstanbul, Edirne ve Bursa) medreselerine tasarrufla giderek mevaliden olması caiz değildir.

Beylerin, kadıların, zenginlerin ve bütün hayrat ehlinin, buka'ların dışında yaptırdığı medreselerin en düşük derecesi yirmişer yirmi beşer akçe vazifeli idi. Anadolu'da o mutlu devirde rayiç olan sikkeler, şer'î dirhemın çeyreğine tekabül eden bir Osmanlı akçesi idi. Dirhemın dörtte birlik miktarı eksik tartı ile halis altına, bir Sultaniye denilir ve bu da altmış akçeye karşılık gelirdi. Bu hesaba göre medreselerin en düşükleri yirmişer daha sonra yirmi beşer akçe vazife ile tevcih ediliyordu. Bu medrese talebelerinin, muhtasarât adı verilen eserleri okuyup kabiliyet kazandıktan sonra *Hâşiye-i Tecrîd* okumaları uygun görüldü. Hatta o medreseler Hâşiye-i Tecrîd Medreseleri diye meşhur oldu. Ve bu medreselerin yukarısında 30'ar akçeli medreseler var ki bunlarda okutulan derslerden biri de meânîden *Şerh-i Miiftâh* olması irade kılındı. Ve bunlar da Miiftâh Medreseleri diye şöhet buldu.

Bundan sonra 40'lı medreseler ve onların üstünde *Hariç 50'li* namındaki medreseler tayin olundu. 40'lı ve *Hâriç 50'li* medreseler, eski hükümdar oğulları, eski sultanların kızları ve eşleri ve eski sadrazamlar gibi yüksek rütbeli ümeranın inşa ettirdiği medreselerdir. Bu medreselerde aşağı derslerin, meânîden *Şerh-i Miiftâh* ve ortasının kelâmdan *Şerh-i Mevâkif* ve en yüksekiniñin fûrû'dan (fikh) *Hidâye* olması ve her müderrisin dersten önce *Mesâbih* ve *Meşârik* ve yahut *Sahîh-i Müslim* ve *Sahîh-i Buhârî*'den bir miktar hadîs-i şerîfler aktardıktan sonra derse başlaması ferman olundu.

Dâhil 50'li medreseler, şehzadelerin iffetli ve muhterem anneleri veya padişah kızları seviyesindeki hatunlar ve şehzadelerin yaptırdıkları medreselerdir. Burada, en alt seviyede fûrû'dan *Hidâye* kitabı, orta seviyede usûlden *Telvîh* ve en yüksekî tefsirden Zemahşerî'nin Keşşâf'ı ve Kadı Bezzâvî'nin tefsirinin okutulması "revâ görüldü".

Yukarıda zikredilen sıra ile dereceleri tamamlayarak Dâhil Medresesi'ne dâhil olan bir müderris ve muallim, bazen fakirlik ve sıkıntı bazen de azl meşakkati ile takatsiz kalıp bu dar geçidi geçerek akranları arasında kişilik ve kıdem olarak imtiyaz elde eder ve sekiz cennete benzeyen ve yedi gök benzeri inşa edilen Sahn-ı Semân medreselerinden birine müderris olur.

Hâriç medresesine ulaşan müderrislerin azli menhî (yasak) olup maaşı cennet nimetleri gibi kesilmeden devam eder. Ondan yukarı, cennetmekân sultanların inşa ettirdiği 60'lı medresede hocalık yaptıktan sonra Şam, Halep ve Bağdat'ta

fazileti gün gibi aşikâr olmuş ise, her biri payitaht olan Bursa, Edirne ve İstanbul'dan birinde tahminen 500 akçeli bir kadılığa tayin olunur. Amma *Sahn Medreseleri* ve 60'lı medreselerdeki dersleri *Dâhil* medreselerindeki ifadeleri hükmünde ola. Bu minval üzere kimi Halep ve kimi Şam ve Mısır'ı sırasıyla dolaşıp, ardından Bursa, Edirne ve İstanbul vilâyetlerinde muhkem dağları (cibâl-i râsihayı) aşip kadılık vazifesini yerine getirdikten ve elde ettiği ilimle hükümleri icra hususunda ihtimam gösterdikten sonra önce Anadolu kazaskerliği rütbesi ile maaş en yükseğe, derecesi de nihayete erer; kazadan elde ettiği tahmini 500 akçe bu kez aydan aya nakit olarak verilir. Şer'î konularda padişah hükümleri onlar tarafından verilir; her diyarın harcı (resm-i kısmeti), avâid cizyelerinden sayılır. Özellikle *Tecrîd*, *Miftâh*, 40'lı medreseleri ve 25'ten 150'ye kadar olan kadılıkları onlar tevcih edip bağımsız olarak her biri hükmü altındaki vilayetlerin mansıplarına uygun olan kişileri tayin ederlerdi. Ulemaya ait olan diğer yüksek mansıplara tayin ise vezir-i azam canibinden arzla (yetki alınarak) gerçekleştirilir.

Münşinin Nazmı:

Ahsent ne turfê tavr u âyîn

Kim gördi bunun gibi kavânîn

Her âlime ihtirâm olındı

Hem nisfet ü ma'delet bulındı

Bu vaz'ı o şeh ki iddi peydâ

Hakk cennetin ide ana i'tâ

ahsent: aferin | **turfe:** hoş | **tavr u âyîn:** davranış ve âdet | **kavânîn:** kanunlar | **nisfet:** hakkaniyet, insaf | **ma'delet:** adalet | **vaz':** düzenleme | **i'tâ etmek:** vermek

Nesir: Yıldırım Bayezid Han'dan Fatih zamanına gelinceye kadar padişahlar bu kanunların bir kısmını uygulamışlarsa da bunların bir bütün olarak düzenlenip neticelendirilmesi Fatih döneminde gerçekleşmiştir. Bu tarz ve üslup düzenlendikten sonra meşhur âlim ve müelliflerden olan Hatıbzâde, Hocazâde ve benzeri fazilet sahibi bilginler ilim mertebelerine riayet edilerek 30 akçeli medreseden başlayarak padişah hocalığı (hâce-i şehriyârî) ve kazaskerlik gibi yüksek payelere ulaştı. Yani, eşsiz bilginler ve şöhretli filozoflar/kelâmcılar, özellikle eser telif edenler, kadir ve kıymetleri ölçüsünde, “Biz onu dünyada seçkin birisi yaptık.” [el-Bakara 2/130] hil'atiyle tezyin edildiler. Bu hususa riayet, “Himmete endâze olmaz.” misali herkesçe bilinir hâle geldi.

Sözün kısası, izah edilen minval üzere kazaskerlik payesine ulaşırlar. Bunun akabinde önce Anadolu ardından da Rumeli kazaskerlik payesine vasıl olduktan sonra payitahtta, insanların müşküllerini çözmek, halka ve seçkinlere sığınak olmak üzere fetva hizmetini yerine getirmek için şeyhülislâm unvanı ile bütün ulemanın başına getirilir. Anadolu ve Rumeli kazaskerliği veya şeyhülislâmlık vazifelerinden mazul olanlara *Hazîne-i Âmirê*'den 200 akçe ulûfe ve Sultan II. Bayezid'in kurduğu *Ellili* medrese meşrutası, yazlık ve kışlık hilatler ve yıllık suf kaplı ikişer samur verilir ve kazaskerler gibi saygı ve itibar görürler. Bununla beraber padişah hocaları (muallim-i şehriyârî) olan âlimlerin rütbesi, itibar olarak şeyhülislâm mertebesinden daha üstündür. Zira padişahın nazarı, "Bana bir harf öğretenin kölesi olurum." mазmununadır. Bu hususta meziyeti, faziletteki itibarı ve birçok bilim dalındaki birikimi dolayısıyla *Divân-ı Hümâyûnda* yazlık ve kışlık samur kürkleri, 75.000 akçe yazar arpalık ve zeametle iltifat ve rağbet, ulemâ zümresinden yalnızca padişah hocası, şeyhülislâm, daha sonra kazasker unvanlı âlimler için âdet olmuştur.

Dâhil müderrisleri ile şeyhülislâmın altındaki rütbe sahiplerinin mülâzımlarına 25 akçelik kadılık veya 20 akçelik medrese verilmesi kanun olarak belirlenmiş iken, (kanûn-ı mukarrer) padişah hocasının mülâzımlarına da 25 akçelik medrese ve 30 akçelik kadılık tevcih olunmak buyurulmuştur.

Münşinin Nazmı:

*Rağbet ise 'ulûma ancak olur
'Ulemâ böyle şâhı kande bulur*

*Cennetin Hakk ana makâm itsün
Dûzahı cismine harâm itsün*

*Az olur öyle şâh-ı kadr-şinâs
Hulle'-i cennet olsun ana libâs*

kande: nerede | dûzah: cehennem | hulle-i cennet: cennet elbisesi

Nesir: Ve kadılık mesleği bu usul üzere düzenlenmişti ki bir danışmend mülâzım olup Rumeli kazaskerinin defterine yazılıp müsta'id zümresinden ayırt edilmesi muhakkak olunca, iki-üç sene miktarı istirahatle, öğrenilmesi gereken ilimleri tamamlamaya çaba sarf ettiği aylar ve yılların gamlarının def edilmesiyle meşgul olur. O zaman zarfında akraba ve taallukatıyla vakit geçirip umduğu refaha ulaşır. Bundan sonra mülâzımlığın sıkıntılarına giriftar olup akranları arasında hem kişilik hem de kıdem olarak mansıp tevcihine layık

olur; istediği kaza ise, yirmi beş akçe kadılık verilir. Üç yıllık süreyi tamamladıktan sonra mazul olur; aynı şekilde mülâzemet hizmetinde sebat ile kişilik ve kıdem olarak liyakatini ispat ederek 30 akçe kazaya lâyük görülür. Bu kânûn üzere 50'ye varınca, beşer akçe terakkî ve 80'e çıkınca, onar akçe terakkî artışları kendi hakkı olup 80'den 100 akçe kazaya bin bir güçlkle vasıl olur. Daha sonra 130'la, sonra da 150 ile istediği gerçekleşir.

Bundan sonra 150'li namında olan kazalara salık olup ne eksile ne arta. 80'den çıktığı mansıptan o mertebeye varınca, kazanın felaketleri onu gâh silker gâh tartar.

Her ne kadar Kanûn-ı kadîm'deki halleri bu minval üzere olmuşsa da zamanımızda o 150'li kadılar 200'e, sonra 300'e, daha sonra da 400'e ve hatta 999 tarihinde Mısır kadılarından ilimden payını almamış avamdan meçhul bir zat dirhem ve dinar harcamak suretiyle 499 akçelik kazaya kadı olmuş ve akranlarının önüne geçmiştir. Veziriazamların buna karşılık sessiz kalmaları, *Hazine-i Âmir'e*'ye gönderilen aylık rüsuma yorulmuştur. Keza örfî müddet üç yıl iken iki seneye indirilmiş fakat bu hesap dahi doğru ve hoş karşılanmamış, henüz iki yılın tamamlanmasına 7-8 ay varken tayin (tevkîl) ile mansıbı başkasına tevcih edilerek cefaya maruz kalmaya mecburen tahammül etmiştir. Nitekim bunlar hakkında şöyle denilmiştir:

Münşinin Nazmı:

*Kâdî isen kazâya akça sayup
İrtişâ nakdine gulâm oldun*

*Mansubın üç yıla ta'ayyün iken
Yıldı üç 'azle müstehâm oldun*

*Yürüni erken alsa bir nâ-merd
Sanasın düşde ihtilâm oldun*

irtişâ: rüşvet alma | **gulâm:** köle | **ta'ayyün:** belirlenme | **müstehâm:** şaşkın

Nesir: Şurası açıktır ki geçmiş Osmanlı sultanları her sınıfın seçkinlerini ve her topluluğun önde gelenlerini araştırır, onlara iltifat ederler, kasaba kadılarından bazı ehl-i kalem ve vilâyet tahriri hizmetinde bulunanları *Hazine-i Âmir'e*'ye defterdar ve giderek daha üst mansıplara layık görürdü. Sultan Süleyman Hanın saltanatının ortalarında damadı ve veziri olan Rüstem Paşa, Bayram adındaki kadı hakkında bu kanûnu icra edip devlet kapısındaki defterdarlara ilhak etmiştir. 980 tarihinde garip bir durum ortaya çıktı ve şaşırtıcı bir kanun konuldu

(mukarrer oldu). Şöyle ki, görevde bulunan ve hizmetleri görülen mal ve servet sahibi kadılar, itibar gösterilmeye lâıyk görülüp birden hazine defterdarlıklarına, olmazsa en azından imaret mütevelliliklerine ya da tımar defterdarlıklarına uygun görüldü ve kendilerine saygı gösterildi.

Şüphesiz bu yolla kadıların birçoğu rüşvet almaya başladılar ve mal biriktirmeleri hasebiyle şenaetlerini gösterdiler. Kasabaların harabiyetine sebep olmalarından dolayı bilâhere gözyaşı ile elde ettiği bütün mallarını verip kenar defterdarlıklarından birini elde edip elindeki malını himmet pazarına yaydılar.

Bundan dolayı ilmiye tarıkında/mesleğinde düzensizlik (ihtılâl) ve kalem erbabının (ashâb-ı kalem) mesleğine karışıklık, hile ve dalavere karıştı. Bununla beraber hükümler verip şer'-i şerif seccadesine oturduktan sonra yolunu ve kisvesini değiştiren kadılardan çoğu (değmesi) emellerine ulaşamadı. İçlerinde mizacı bozulmayan çok az kimse kaldı. Ömürlerinin sonu zillet içinde geçti. Bir kısmı da meteliğe muhtaç olup fakir düştü; tekrar ilim yoluna girmeye de utandı, yeis ve ümit, kader ve kaza arasında bocalayıp kaldılar.

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

www.tuba.gov.tr

*Divan Nişancısının Takriri ile Fatih Sultan
Mehmed Han'ın Tayin Ettiği Âlimler,
Kadılar ve Müderrislerin Cülûsuna
(Protokol Düzenine) Dair Kanun*

Bu “zümre-i şerîfe”, yani ulema arasında öne geçme rağbetleri ve birbirlerine üstün gelme yarışları öyle bir dereceye geldi ki bir mecliste aynı rütbeden ancak iki kişinin bir araya gelmesi mümkündür; üç oldukları takdirde gözetilmeleri (riayetleri) muhal ve müşküldür. Kadılar ve mevâliden biri mecliste bulunsa (sadr olsa), Sahn-ı semân müderrislerinden ikisi sağ ve sol tarafına ve yine *Dâhil* ve *Hâriç* müderrislerinden ikisi onları iki tarafına otursa, yine sola oturanlar sağda oturanların niye tercih edildiklerini sual ederler. Bu kadar basit bir hususa itibar edip zevahir düşkünlüklerini anlatan durumlara sıkça rastlanır.

Hâsıl-ı kelâm padişah hocasının şeyhülislâmın önüne geçmesi kesin olarak belirlenmiş (takannün, müteayyin) değildir, iltifata müteallik bir kanûn-ı müşküldür. Ama müftülerin kazaskerlerin önüne geçmesi teamülde olduğu şekliyle (ber-nehc-i sülûk) belirlenmiştir. Yüksek dereceli âlimlerin mansıbına göre rütbeleri kesinleştikten sonra bu âlimler vezirlerle bir araya geldiklerinde iki kanat şeklinde otururlar. Elbette bu mecliste sadrazam meclisin en başı kabul edilir ve sağ tarafına derecelerine göre vekiller, sol tarafına ise sınıflarına göre seçkin âlimler otururlar. Ancak iki kanat oluşturulamayacak kadar dar bir yerde sadrazam safın sonunda otursa/bulunsa, padişah hocası ve şeyhülislâmın o mecliste diğer vezirlerin üst tarafına oturmaları ilm-i şerîfe hürmetten ötürüdür. Lâkin kadîm kanunda vezirlerin önde olmaları ve oturmaları, yazlık ve kışık irad ve caizelerin farklı olmasından kaynaklanmaktadır.

Ama bütün beylerbeylerinin kazaskerlerin önüne geçmelerinin ulemâ sınıfının gönüllerini kederlendirdiği aşikâr idi. Sultan Selim (II) Han'ın oğlu Sultan Murad (III) Han zamanında yani 990 senesinde, fazilet ve takva sahibi âlimler zümresinden Kadızâde Mevlânâ Şemseddin, Rumeli kazaskeri iken, memleketin genişlemesi ve meslek çeşitliliğinin artması sebebiyle beylerbeyleri çoğalmış hattâ kendisinden birkaç rütbe aşağıda olan kalemiye sınıfından birine mîr-i mîrân rütbesi verilerek öne geçmesi durumu hâsıl olmuştu. Adı geçen Mevlânâ Şemseddin hiddetlenerek meselelerin arzı için padişahın huzuruna girip ilim tarîkına olan bu ihaneti arz eyledi ve rütbe itibarıyla kendisinden aşağıda olan birisinin vezir gibi kendi üstüne çıkartıldığını söyledi. Adaletli padişah itidalli bir şekilde, bundan böyle Rumeli beylerbeyi dışında kimsenin mansıbdaki olan kazaskerlerin önüne geçmemesi, sair yerlerin mîr-i mîrânlarının bir daha onların önüne geçmemelerine dair bir kanun koydu. Bu yeni kanun (kânûn-ı cedîd) şimdiki durumda bazen cârî bazen geçersizdir. Yani büyük âlimlerin gönül aynaları ihanet tozundan böylelikle bazen korunmuştur.

Hülâsa, unvan sahibi bir beylerbeyi (mîr-i mîrân), her halükârda ilmi ve itibarı olmayan kazaskerin önüne geçer. Ancak aksi durum olduğunda her biri yeni kanunun uygulanmasını tasavvur eder.

Ama 60 akçe medreseden 500 akçe kazaya vasıl olanlar eyaletteki emirlere, kenardaki ve divân-ı hümayundaki defterdarlara, aynı şekilde eyaletteki kadılar ile defterdarlar, müderrislerin önüne geçerler. Sahn müderrisleri ile 60'lılar bunun gibi ayan emirlerinin önüne geçerler. Ancak sancak beylerinin Hâriç ve Dâhil müderrislerinin, tumar defterdarları ve kul ağalarının da Dâhilden aşağı müderrislerin önüne geçmesi kanundur. Bunun gibi şöhret sahibi, irfan ehli ve paşazade olarak tanınanların Sahn müderrisleri dışındakilerin önüne geçmeleri padişah âdetidir (âdet-i hümayûn).

Ancak kasaba kadılarından 150 payesine varanları Hâriç 50'li hükmünde olup gelecek mertebeleri düşünülerek kazaskerlik ve fetva makamına gelmeleri ihtimali bulunduğundan bazen Hâriç müderrisleri onların üstüne otururlar. Onlar kazaya rıza verdikleri takdirde, payeleri 150 akçe kaza olması hasebiyle gâh olur ki tenezzülleri, tasaddurlarının gecikmesine sebep olur.

Sözün özü; bu konuda âlimlerin kişilik, kıdem, şöhret ve irfanlarına itibar olunur. Bu vasıflara sahip âlimlerin üstün tutulmaları, sırf itibarları dolayısıyla vücut bulur ve gerçekleşir. Aynı şekilde müderrisler ve kadıların bir kısım mü-

teferrikalara, çaşnigirlere, çavuşlara ve küçük büyük divan kâtiplerine önüne geçirilmesi kanunlara bağlanmıştır. Nitekim padişah imaretlerinin mütevellilerine ancak 40'lıdan yukarısının öne geçmesi apaçık kanundur.

Münşinin Nazmı:

'Ulemâ-yı selefde bu yoğdu
Anların 'ilm ü fazl artığdu

Her ne meclisde olsalar câlis
Sadr-ı 'âlî olurdu ol meclis

Ehl-i 'ilme düşer mi câh ü celâl
Düşürür çâha anları o vebâl

Merd-i zâhîr-pereste 'ilm ola dûr
Fîkr-i sadr itse hâtırına hutûr

Kübriyâ vasfi hâss-ı Mevlâ'dur
'Âlime terki anun evlâdur

Rütbe için ûlûm iden tahsîl
Amel ü ilmi aynın itdi alîl

Okı, "İhyâ"sını Gazâlî'nün
Rütbesin bil bu kavm-i 'âlinün

Terk-i câh eyleyendür a'lâsı
İtmeyendür o kavmün ednâsı

Belki anlardan olmaya ma'dûd
Mâla mâ'il esâfil-i merdûd

'İlmle 'âmil olmayan 'ulemâ
Bîr şecerdür ki, meyve nâ-peydâ

ulemâ-yı selef: önceki âlimler | **câlis olmak:** oturmak, bulunmak | **sadr-ı âli:** meclisin baş köşesi | **câh ü celâl:** makam ve yücelik | **çâh:** kuyu | **merd-i zâhîr-perest:** dış görünüşe tapan adam | **dûr olmak:** uzaklaşmak | **hutûr itmek:** (hatıra) gelmek, (zihne) doğmak | **ayn:** göz | **kavm-i âli:** yüce topluluk | **terk-i câh eylemek:** makam ve mevkiyi terk etmek | **ednâ:** âdî | **ma'dûd olmak:** sayılmak | **mâ'il:** meyilli | **esâfil-i merdûd:** reddedilmiş, kovulmuş aşağılık kimseler | **nâ-peydâ:** görünmeyen, belli ve aşikâr olmayan

Nesir:

Zamanımızda âlemin nizamı bozulduğu gibi insanların rütbeleri ve mertebeleri (mekâdîr) de önemsenmemiştir. Suf/yün elbiseleriyle bilinen müderrisler ve giydikleri abalarla tanınan saçaklılar zümresinin bir beylerbeyinin üstüne oturması caizdir. Onların önüne geçirilmesinin sebebi nedir diye sorulduğunda, ona (beylerbeyine) nisbet kendisinin âlim olduğunu açıklasın. Ancak iş bu şekilde değildir. Bu açıkladığımız kanunu, dîvanın nişancısı olan merhum Celâlzâde Mustafa Çelebi bu hakîre (Gelibolulu Âlî) takrir ettiler. Kendileri de kadîm nişancı Seydi Bey'den nakledip “Ebü'l-Feth kanunu böyledir” diye tasvir ettiler. Her halükârda hazine defterdarlarının müderris zümresinin en yüksek payesindeki eşrafının üstüne çıkmaları kanundur ancak 500 akçe kaza mansıbına mutasarrıf olduklarında bu kanun değişir.

Zamanımızda müderrislerin haftadan haftaya dört derse devam etmeleri muhal oldu, danışmendlerinde dahi ilim tahsili bir yanlış hayal oldu. Bazı müderrisler var ki ayda bir kere medreseye varmaz; niye varsın ki orada ilim tahsiline layık danışmend zümresi bulunmaz. Bulunsa dahi kendisi ders verip ilimleri anlatmaya kadir olmaz. Eğer akli başında biri, ilim tahsiline mani olan nedir diye sorarsa şu cevap verilir:

İlki: mevâlizâdelerin ortaya çıkışı. Daha büluğa varmadan fazilet davalarında mübalâğa ederek medreselere müderris olarak tayin edilmeyi hayal ederler. Eğer bu kişi padişah hocasının çocuğu (hocazâde) ise büluğ çağına geldiğinde Dâhil 50'li medreseye, kazasker oğulları ise başlangıçta 40'ar akçe medrese alır. Payitaht kadısı çocukları ise 25'li veya 30'lu medreseleri alırlar. Tahsil yolunda kendilerine hareket lâzım olmayıp daha beşikte iken mülâzım olurlar. Konuşmaya başlar başlamaz mansıp elde etmeye çalışırlar. Bu yolla büluğ çağında mevleviyetleri kesinleşir.

Münşinin Nazmı:

*Çelebilerdeki bizâ'atı sen
Sanma kim 'ilm mevleviyyetdür*

*Biri birine nisbeten ammâ
Kadr-i 'unvân evleviyyetdür*

bizâ'at: sermaye | **mevleviyyet:** kadılık, müderrislik payesi | **evleviyyet:** öncelik, daha layık olma

Nesir:

İlimle meşgul fazilet sahibi kimseler o payeyi hak edip talip olsalar, bakakalırlar. Bu yolla traşı gelen (mollazadeler) mansıp ve medreseleri dolaşır; sakalı çıkar çıkmaz mevleviyetle 500 akçe kaza mansıbına ulaşır. Bu takdirce bir daha eline kitap alması nadir olur. Alsa dahi aldığı kitaplar muhadarât (edebî fıkralar, latîfeler), cöng (şîir mecmuası) ve gazeliyattır (gazellerden oluşan şîirler).

Halk çocukları (evlâd-ı etrâk) ilimle niçin meşgul olsunlar, yüksek medreselerde nasıl ilim tahsil etsinler? Onların ömürlerinin sonunda varamayacağı mansıba bir çelebi nesebinin şerefi sayesinde çocuk yaşta varır. Bundan sonra onların ilimle meşgul olmalarından ne fayda çıkar. Çelebiler arasında nadiren de olsa fazilet ve marifet sahibi kimseler çıkar.

İkinci: Halk çocuklarından (evlâd-ı etrâk) istidat sahibi olanlar ileri gelen kişilere intisap ederek, paşa ve ağalara güvenerek cehalet ve tembelliği kazanır ve bir şekilde mülâzım olurlar. Ne okurlar ne yazarlar ne de ilim elde etmeye niyet ederler.

Üçüncüsü: Müderris ve kadıların cahil kalmalarıdır. Zamanımızda ilme rağbet yoktur. Zengin cahillere gösterilen hürmet, fazilet sahiplerine gösterilenden fazladır. Mansıplar layık ve münasip olanına verilmez belki fazlaca rüşvet sayıp dinar veren isteklilerine verilir. Bu sebeple gerek müderrisler gerekse engin bilgi sahibi (müteşerri') kadılar ileri gelen kimselere yaslanır, onlara dayanarak mal biriktirir, mertebeleri kat ederek zamanın erdemlileri olanlarla yarışır ve onları geçerler. Onlar daha menzilin başında koşmaya hazırlanırken o, mertebeleri geçip menzili seçer.

Dördüncü: İnsanların kadir ve kıymetinin bilinmemesi, cahiller ile fazilet sahibi bilginlerin birbirinden ayırt edilmemesidir. Rüşvet sermayesi, teâmül pazarındaki esrarı ifşa edeli telif ve inşâ meziyeti yok ve görünmez oldu. Her mansıbı akçeye sahip olanlar satın aldı, parasız pulsuz kalan fazilet sahibi kişiler ise sabır ve inziva köşesine çekilmek durumunda kaldı. Bu yüzden bozulmanın apaçık bir delili de şudur: Yukarıda aktarıldığı gibi Hâriç 50'li medreseler vezirlerin, Dâhil 50'li medreseler padişah kızlarının, Semâniye cennetmekân Fâti'h'in, Altmışlı medreseler Sultan Bayezid (II), Sultan Selim ve Sultan Süleyman Han'ın şerefli atalarının olup derecelerindeki farklılık, hayır ve iyiliklerinden de sabit iken Sultan III. Murad Han zamanında Üsküdar'da Vâlîde Sultan Medresesi olarak bilinen medresenin Dâhil hükmünde olması lâzım iken o kânun değersizleştirildi ve müderrislerine Sultan Süleyman Han

Gâzi medreselerindeki müderrislerin yüksek payesi (pâye-i Âliye) tevcih kılındı.

Bu eserin telif edildiği esnada Sultan Mehmed (III.) Han'ın (1595-1603) annesi olan Safiye Sultan, sahilde bir medrese inşasına başladı. Safiye Sultan medresesine, Sultan Süleyman Han medresesinden başlayıp Sultan III. Murad Han medresesine müderris olan ve oradan Fatih medreselerine gelip üç mertebe paye kat eden birisi lâyk görüldü. Bununla beraber bu kişi, kıdemi ve kişiliğine göre değil, iltifat ile dersîâm yapılmış, yanına kırk elli mülâzım verilmesi hattâ istidat sahibi mülâzımlara değil zengin olanlara tevcih edilmesi buyurulmuştur. Medreselerdeki görevlendirmelerde hasep ve nesebe itibar olunmayıp, ateşten zuhur eden nura bütün şerhlerin kaynağı olan ateş tercih edildi.

Münşinin Nazmı:

Cengiz Hân gibi şeh-i sâhib-kırân-ı³ dehr

Geh kârî şehd-i lutf idi dînyâda, gâh zehr

Ebnâsına vefâtı deminde vasıyyeti

Olmışdı sâlik olduğu kanûn sıyâneti

Dirdi, kaçan ki nakz ire kanûn u 'âdete

Lâzım gele zevâl-i hasâret bu devlete

Kanûnumuz kaçan ki bizüm Şer'â tev'emân ola

A'dâ-yı dîne nusretimiz her zamân ola

Ecdâdı hall ü 'akdın o şeh kim bozar yıkar

Yâ mülkin aldurur o yâhûd başdan çıkar

şehd-i lutf: lütuf balı | **ebnâ:** oğullar | **sıyânet etmek:** korumak, muhafaza etmek |

nakz irmek: bozulmak | **hasâret:** zarar ziyan | **şer':** İslâm şer'îati, kanunu | **tev'emân**

olmak: eş olmak | **a'dâ-yı dîn:** din düşmanları | **nusret:** zafer | **hall ü akd:** idare etme,

çekip çevirme

Nesir:

Zamanımızda yüksek mansıplardaki feylesofların çoğu sûf ile tanınır (mevsuf). Dâhil müderrisleri ve ondan yukarı ulemaya mahsus olan saçaklı, çuka abayilerle bilindir, metanet ve yüceliğini gösteren sekizer dokuzar parça sarık ile mevsuftur. Hafiflik murad eyleyenler de iki üç okka (vukiye) pamuk (penbe), iki

.....

³ İki gezegen ve özellikle Zühre (Venüs) ve Müşteri'nin (Jüpiter) aynı burçta bulunurken doğan mesut ve bahtıyar olan kimse.

parça tülbent sarılmıştır. İftiharları, vaşak ve samur kürklerle çuval dolusu kitaplarıdır. En çok övünmeleri ziyafetlerdeki yedikleri yemeklerin fazlalığı, mal ve mülkün çokluğudur. Nicelerini gördüm, sohbetlerinde bulundum. Dâhil medreselerini şevkle talep etmeleri, sırf saçaklı abayı giyinmek içindir. Semâniye medreselerini elde etmek için çıkardıkları fitne ve fesat yalnızca emirlerin protokolde önlerine geçmek içindir. Bununla birlikte gece gündüz endişeleri, Mısır, Halep ve Şam'a kadı olup nihayetsiz mala mülke sahip olmaktır. Her mecliste âdet ve huyları, “Falan paşa bana böyle iltifat etti, fulan ağanın bana izzet ve ikramı fulan efendiden ziyade idi” demekten ibarettir.

Münşinin Nazmı:

*Tahsîl-i 'ilme mansıb için iştiğâl iden
Cem'-i kitâb ve rağbet-i mâl ü menâl iden*

*Kalbi sevâdın itdi müşâbih harâbeye
Döndi 'anâsır anda rubâ'î kitâbeye*

*Gerçi kitâb-hânesi pürdür niçe kitâb
Ammâ kitâbe gibi okunmakda irtiyâb*

*Yığmış kitâbı ki ana yeterdi bir hoş kemâl
Her çâr fasla eyleye bir pâye iştiğâl*

*Başında bir kevrli sarık, arkasında sûf
Zu'munca kendi fazl ile mevûf feylesûf*

*Öyle sarık sarıncı Sultân-ı Enbiyâ
Fâş olmadı selefde anun gibi kibriyâ*

tahsîl-i ilm: ilim tahsil etmek | **iştiğâl etmek:** uğraşmak, meşgul olmak | **cem'-i kitâb:** kitap toplamak, biriktirmek | **rağbet-i mâl ü menâl etmek:** mala mülke rağbet etmek | **müşâbih etmek:** benzetmek | **anâsır:** unsurlar (dört unsur) | **irtiyâb:** şüphelenme | **çâr fasl:** dört fasıl/bölüm | **pâye:** derece | **kevrli:** dolamlı | **zu'm:** zan

Nesir:

O gazi Padişah (Fâtih) ilm-i şerîfe muhabbet besledi, ulemâ zümresine itibar gösterip şanlarının yükselmesine himmet eyledi. Talebe ve istidatlı kimseleri fakirlik ve yoksulluktan kurtarmak için bu zümrenin mertebelerini düzenledi ve yol (tarîk) esnasında mansıplarının sırasını belirledi. İlim öğrenmek isteyen talebeler, fakirlik ve yoksulluk ateşiyle yürekleri yanık öğrencilerden şeyhülislâm rütbesine çıkıncaya kadar yolun usulüne riayet etmeye dikkat etti. Bu güzel

niyet ile ulemânın fakirlik ve yoksulluktan korunmalarını, bu yoldaki mertebe ve mansıpları kat edip fazilet ve kemali elde etmede hangi derecelerin kat edileceğini bilip marifetlerini artırarak ilim sahibi olmalarını diledi.

Kıssa: O görkemli devirde nizam halleri dedikleri üzere oldu. Sultan Süleyman merhumun saltanatının son günlerine gelindiğinde emsalsiz şekilde tahsil yolu nizam ve intizam buldu. Bundan dolayı Seyyid Şerîf Cürçânî (ö. 1413), Anadolu mollalarına mahsus olan yücelik ve şamı yani örf ve unvanların artmasını (izâfet-i unvanı) daha kendi zamanında gördü ve gittikçe artış bulacağını tasavvur etti. Gördüğü bu kusurlu üslubu (üslûb-ı pür ma'yûb) böyle bir kıta ile etrafa duyurdu.

(Farsça) Nazım:

شمس علم از افق چرخ عرب طالع شد استوا یافت ولی در وسط ملک عجم
یافت در روم زوال از اثر کثرت عرف جرم بی نور ضیا ماند در آن دار ألم
وقت آن شد که به یک باره دوران به غروب ظلمت جهل بگیرد همه روی عالم

Meali:

*İlim güneşi Arap feleğinin ufkunda doğdu
Acem diyarının ortasında zirveye erdi
Örfün çokluğu yüzünden Rum'da (Anadolu'da) zevale erdi
(İlim güneşi) bu elem diyarında ziyasız bir cisim olarak kaldı
Bir kere batmaya yüz tuttuğunda
Cehalet karanlığı bütünü âlemin üzerini kaplar*

Nesir: Hakikaten zamanımızda da bu bilinen âdet apaçık görülmektedir. Ulema kisvesindeki cühela fırkası sayısız ve hesapsızdır. Hatta Anadolu'dan fazilet sahibi birisi o manayı ifade eden nadir bir nazım söylemiştir.

(Farsça) Nazım:

فضل وکمال روم بود در مُجَوَّزَه دانش معقدست به دستار صد کرّه

(Nazım Meali):

*Rum'da (Anadolu'da) fazilet ve kemâl, başa takılan mücevvezyledir⁴
İlim de başta yüz kere sarılan destar gibi karışıktır*

.....

⁴ Mücevveze: II. Mahmûd zamanına kadar büyük devlet erkânı tarafından alay ve divan günlerinde giyilen, üzerine beyaz tülbent sarılı kavuk. (Kaynak: Kubbealtı Lügati).

Nesir: Böyle gittikçe tarikleri bozuldu. Bazı zenginler vezirlere başvurup, fazilet sahiplerinin yerine yüksek mansıplara ulaştı, meşhur olup kıymeti ve derecesi arttıkça makam ve azameti yüceldi. Hâlen ilmin tarîkının korunması ve Fâtih Sultan Mehmed'in medreselerle ilgili koyduğu kanun (Kânûn-ı Muhammedî), Hz. Peygamber'in şerîati (Şerîat-i Ahmedi) gibi bozulmadı. Ehlinin sebat ve dirayeti için gayret göstermeleri lâzım gelen yüksek rütbeli mollalar ve fazilet sahibi insanlar ileri gelenlerin (ekâbir) hatırını tınmadılar ve bir câhilin devlet ricaline intisap ederek ilerlemesi, ilimle meşgul münzevi hayat süren âlimlerin ise zillet içinde bucaklarında çürümeye mahkûm edilmeleri tarîkımızın bozulmasına (ihtilâlîne) sebeptir, demediler.

Şüphesiz onların sükûtu, diğerlerinin kazaskerlik mertebesine varmalarına yol açtı. Yani ki ekâbire yavaşan cühela o yüksek mertebelere vasıl olup imtiyaz buldu. Filvaki öyle oldu. Ancak Allah'a hamd olsun ki, şeyhülislâm bu yolla yüce makamlara vasıl olan cahillerin fetva vermeye havas ve avamın müşkülâtını halletmeye kadir olmadıklarını bilmekle fetva makamını zengin kıt akıllılardan (ağniyâ-i ağbiyâ) kurtardı. Böylece Fâtih'in kanûnlarından ancak bu kadarı kurtuldu.

Şüphesiz cömert ve fazilet sahibi hakan, âlimler zümresinin hukukunu gözetmek ve ilim tarîkını ümera mansıpları gibi paye olarak (pâye ber pâye) vermek yüzünden gadir ve ihanet etmiş gibi oldu. Birçok âlim, fazilet sahibi selefleri gibi fakirlik ve yoksulluğa müptela olmaktan kurtulup bol gelir ve zenginliği elde etti; yeme içme yüzünden nefisleri ruhlarına galip oldu. Makbul at ve bineğe binmekle bedenleri rahat ve huzura düştü, her biri mansıp talep etti. En sonunda ipek giymeye ve Arap atlarına binmeye ve her tarafı mamur sade-rûlar (yüzünde tüy bitmemiş) istihdama, vaşak ve samur kürkleri giyip süslenmeye, gündüzleri ekâbir kapılarını gezip büyük mansıplar alabilmek için onları vesile tutmaya, geceleri gezek sohbetleri yapıp nefis yemeklerle ten-perverliğe ve o ten-perverliğin neticesi olarak da dünya cennetinin huri ve gılmanından faydalanmaya başladılar (ittifak ettiler). İstek ve arzularına tabi olmayan ve sohbetlerine katılmayanları, mevzu dışıdır diye kınayıp gammazladılar.

Kitabın yazıldığı h. 1002 (1593) senesinde⁵ âlimlerin halleri bir mertebe bozuldu. Sığma sarıklar, oyma yenli dar ve kısa kaftanlar, önlerinde kallavi sarıklı

.....

⁵ Kullandığımız yazmalar arasında bulunan Nuruosmaniye 3407 ve Esat Efendi 2182 numarada kayıtlı nüshalarda bu tarih 1001 olarak verilmiştir.

ince belli nev-civanlar hattâ maiyetlerinin artırılması ve itibar için büluğa varmamış çocuklar; altın üzengili, şakakları mücevherle süslü binetler ile mal ve mülke düşüp makam ve gösterişe tutuldular.

Ümera tarikından almadıkları sadece onlar gibi baştanbaşa telli hareli kumaştan elbiseler giymek, atlarını gümüş zincir ve altın eğerle eğerlemek kaldı. Böyle yapmalarından kasıtları derece derece ilerleyerek varmak istedikleri makama ermek olduğundan, peri yüzlü hizmetçiler, cennetteki hizmet eden gençleri kışkandıracak gençler, serâser ve atlas libaslar ve altundan eşyalar sahibi oldular.

Ve bilcümle okumak ve yazmak ayıp oldu, bu ayıp arasında ilim ve marifet kayboldu. Zira şahsî faziletleri sorgulamak muhal ve fazilet sahiplerine para karşılığı olmadan mansıp ve kaza vermek ham hayal oldu.

Zamanımızda gençlik çağında mevleviyet mansıbına vasıl olan ancak mevleviyeti kaybolan bir gölge gibi olanların çoğu mevalizadelerdir. Bunların başlangıç mansıpları kırkar ellişer akçe ile yüksek dereceli medreselerdir. Yedişer sekizer yılda kazaya vasıl olmaları halk için ansızın geliveren kazadır. Bir fırkası da vezir hocaları ve ümera mensuplarıdır ki her biri mertebeleri kat etmede esen bir yel, mansıpları kat etmede coşkulu bir sel, mal harcamada cüretleri boldur. Özellikle mal ve mülkleri artmaktadır. Ne verirlerse verirler, mansıp metanı satılık kul gibi satın alırlar; yardımcı ve destekçilerine yalvarırlar. Üstadlarını kendilerine halef yaparlar.

Münşinin Nazmı: www.tuba.gov.tr

Tarîk-i 'ilm-i şerîfün bozuldı kânûn

Mücevzeyle saçaklı 'abâyü⁶ müstevîm⁷

Sahn Medârisi bir mekteb oldı sıbyâna

Mızâc-ı dîn za'îf oldı zât-ı şer' sakîm

Cihâm oğlan uşak tutdı, âlim oldı 'adîm

Müderrisîn ise sıbyân-ı vâcibü't-ta'lim

●●●●●●●●

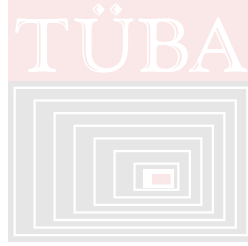
⁶ Mevleviyete kadar çıkmış olan kadıların bindikleri atların gaşiye (haşe) denilen örtüsüne” rişe” adı verilen saçak veya püskül konur ve buna saçaklı abayı denirdi. Uzunçarşılı, *İlmîye Teşkilâtı*, s. 97.

⁷ Bu beyitte geçen “müstevîm” (مُسْتَوِيْم) kelimesi her ne kadar nazımın aruzuna uygun düşse de, iştikakî müşkül bir formdur, çünkü “koruma”, “himaye etme” anlamındaki vekâ (وَكَا) fiilinden türetilmiş olması gereken مُسْتَفْعِل altılı mezid kalıbının ism-i fâilî Arapça lügatlerde bulunmamaktadır. Âlî, kendince türettiği bu kelimeyi ulemanın serpuş ve abâyilerin onlara bir nevi koruma veya dokunmazlık sağladığına inandıklarını ifade etmek için kullanmış olsa gerek.

*İçinde hudmet-i fetvâya lâayk âdem yok
Sorulsa, her biri mollâ-yı vâcibü't-ta'zîm*

*Nükûd u rişvet ile mansıb aldî kâdîlar
Sahîh olur mı ki, itdükleri nikâh-ı 'amîm*

tarîk-ı ilm: ilim yolu | **mücevveze:** bir cins kavuk | **mizâc-ı dîn:** dinin karakteri | **sakîm:** bozuk | **adîm olmak:** yok olmak | **sıbyân-ı vâcibü't-ta'lîm:** ders öğrenmesi zaruri olan çocuk | **mollâ-yı vâcibü't-ta'zîm:** saygıya layık molla

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

www.tuba.gov.tr

Bibliyografya

Akün, Ö. Faruk, “Âli Mustafa Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 2, s.414-416.

Akkutay, Ü., *Enderun Mektebi*, Gazi Üniversitesi, Ankara, 1984.

Âşık Çelebi, *Meşâirü’ş-şuarâ: İnceleme – Metin*, haz. Filiz Kılıç, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2010.

Ayvansarayî Hüseyin Efendi, *Hadîkatü’l-Cevâmi*, c. I, İstanbul, 1281.

Barkan, Ömer Lütfi, “Kanûnnâme maddesi”, *İslam Ansiklopedisi*, c.6, s. 185-196.

Çavuşoğlu, (Haz.) A., *Künhü’l-Ahbar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2019.

Çerçi, (Haz.) F., *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Künhü’l-Ahbar’ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2000.

Edirneli Mecdi Efendi, *Hadâyuku’ş-Şakâyk (Tercüme-i Şekâ’ik-i Nu’mâniyye)*, haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989.

Emecen, F.M., “Ali’nin ‘Ayn’ı: XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Bürokrasisinde Kâtip Rumuzları”, *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan Devlet ve Toplum*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2018, s. 233-251.

Fâtih Mehmet II Vakfiyeleri, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Türk Vakfiyeleri No.1., Ankara, 1938.

Fleischer, Cornell H., *Tarihçi Mustafa Âlî: Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*, çev. Ayla Ortaç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.

- Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhü'l-Ahbâr, dördüncü rükn*: Osmanlı tarihi, c. I: tıpkıbasım. AKDITYK Türk Tarih Kurumu yayınları; I. Dizi-Sa. 3. Ankara, 2009.
- Gelibolulu Mustafa Ali, *Mevâ'idü'n-Nefâ'is fi Kavâ'idü'l-Mecâlis*, İnceleme ve Metin neşri: Mehmet Şeker, TTK Yayınları, Ankara, 1997.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin, *Medreseler Neydi Ne Değildi*, Kronik Kitap, İstanbul, 2019.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin, *Osmanlı Bilim Mirası*, c. 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, c. II, IRCICA, İstanbul, 1994.
- İsen, Mustafa, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınevi, Ankara, 1994.
- Kütükoğlu, Bekir, "Âli Mustafa Efendi", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 2, s.416-421.
- Mehmed Ramazanzade Paşa, *Tarih-i Nişancı*, Matbaa-i Amire, 1271 (1863).
- Nevizâde Atâyî, *Ze'yl-i Şakâ'ık Li-Atâyî (Hadâyıkü'l-Hakâ'ık fi Tekmiletü'ş-Şekâ'ık)*, Matbaa-i Amire, 1268.
- Öz, Tahsin *Ze'vî stiftungsurkunden des Sultans Mehmed II. Fatih / Herausgegeben und eingeleitet von Istanbul: Istanbul des Archäologischen Institutes des Deutschen Reiches, Istanbul mitteilungen; Heft 4, 1935.*
- Özcan, Abdülkadir, *Fatih Sultan Mehmed, "Kanûnnâme-i Âl-i Osman: Tahlil ve Karşılaştırmalı Metin*, Kitabevi, İstanbul, 2003.
- Schmidt, Jan, "Künhü'l-Ahbâr", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 26, s. 555-556.
- Stavrîdes, T., *The Sultans of Vezirs the Life and Times of the Ottoman Grand Vezir Mahmud Pasha Angelovic (1453-1474)*, Brill, Leiden, 2001.
- Şeker, Mehmet, "Gelibolulu Mustafa 'Âlî'ye Göre Osmanlı İlmîye Sınıfı", *Osmanlı Dün-yasında Bilim ve Eğitim – Milletlerarası Kongresi Tebliğleri*, İstanbul 12-15 Nisan 1999, Haz. Hidayet Yavuz Nuhoglu, IRCICA, İstanbul, 2001, s. 267-283.
- Şentürk, Hüdaî, *Künhü'l-Ahbâr: Fatih Sultan Mehmed Devri*, c. II, TTK, Ankara, 2003.
- Taşköprizâde Ahmed Efendi, *Eş-Şekâ'ıku'n-Nu'mâniyye fi 'Ulemâ'î'd-Devleti'l-'Osmaniyye*, ed. A. Subhi Furat, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, 1985.

Tekindağ, Şehabeddin “Mahmud Paşa”, *İslam Ansiklopedisi*, c. 7, s.183-188.

Toderini, A., *De La Litterature des Turcs*, c. II, Paris, 1789.

Uğur vd., (Haz.) A., *Kıtabü'l-Tarih-i Künhü'l-Ahbâr*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1997, c.I-II.

Unan, Fahri, *Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi*, TTK, Ankara, 2003.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *İlmiye Teşkilatı*, TTK, Ankara, 1984.

Yılmaz, Ejder, *Hukuk Sözlüğü*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2011.

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

www.tuba.gov.tr

Tenkidli Metin

TÜBA

Kühü'l-Ahbâr'ın Medreseler ve İlimiye İle İlgili Metni

Kühü'l-Ahbâr'ın dördüncü rüknünün, Türkiye'de ve Türkiye dışındaki birçok kütüphanede yazma nüshası mevcuttur. Hüdayi Şentürk'ün tespitine göre dünya kütüphanelerinde toplam 63 nüshası mevcut olup bunların 40'ı Türkiye'de, 23'ü ise Mısır ve Avrupa'da bulunmaktadır.⁸ Elimizde bulunan nüshalar gözden geçirildiğinde bunların, eserin tamamlanmasından epey süre sonra istinsah edilmeye başlandığı anlaşılmaktadır. Eserin en çok istinsah edildiği dönem 1678–1687 yılları arasındadır ve bu dönemde eserden sekiz nüsha istinsah edildiği görülür. *Kühü'l-Ahbâr*, önemli bir eser olduğu halde yazılışını izleyen yıllarda fazla çoğaltılmaması, buna karşılık 70–80 yıl sonra adeta yeniden keşfedilmesi izah edilmesi gereken bir husustur. Bu sorunun cevabı, mizacı gereği eleştiriyi seven biri olan Âlî'nin karakteri ile ilgili olsa gerektir. Zaman zaman ölçüyü kaçıran çevresindekileri kırmış, bu yüzden de gururlu, hırçın ve haddini bilmez biri olarak tanınmıştır. Yaşadığı çağın siyasi ve idari istikrarsızlıkları da Âlî'yi bu açıdan tahrik etmiştir. İşte yazara karşı çevrenin bu intıbaı, eserlerine de yansımış olmalı ki başlangıçta bilim ve kültür çevreleri onlara da mesafeli davranmış, fakat Âlî'ye karşı bilinenler unutuldukça eserleri keşfedilmiş ve kamuoyunun çok itibar ettiği örnek bir eser haline gelmiştir.⁹

●●●●●●●●

⁸ Nüshaların listesi için bkz. Şentürk, *a.g.e.*, s. XLIV-LXII.

⁹ İsen, *a.g.e.*, s. 91.

Bu çalışmada yer alan metin oluşturulurken *Künhül-Ahbâr*'ın altı ayrı nüshası kullanılmış ve bunlardan en eski tarihli olan Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan Fâtih (F) nüshası aslına daha yakın olduğundan temel metin olarak kabul edilmiştir. Bu yüzden varyant farkları verilirken bu nüshaya öncelik verilmiştir. Nüshalardan ilki olan Süleymaniye Kütüphanesi – Fâtih, nr. 4225'te bulunan bu yazmanın istinsah tarihi 1029 (1620) ve müstensihi Süleyman adlı bir şahıstır. İkinci nüsha, yapılan birçok çalışmada da kullanılmış olan ve İstanbul Üniversitesi 5959 (İ) numarada kayıtlı bulunan nüshadır. Bu nüshanın istinsah tarihi ve müstensihi belli değildir. Ancak bu nüsha üzerinde bulunan notlardan bir kısmının Peçevî İbrahim'e (1572-1650) ait olduğu söylenmiş ve bu bakımdan istinsah tarihinin yaklaşık olarak tespit edilebileceği belirtilmiştir. Peçevî eserini 1640 yılında yazmış olduğundan *Künhül-Ahbâr*'ı da bundan birkaç sene önce tetkik etmiş olacağına göre bu nüshanın istinsahı 1040 (1630–1631) tarihi dolaylarında olmalıdır.¹⁰

Üçüncü nüsha Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi'nde 901 numarada (K) kayıtlı bulunmaktadır ve bu nüshanın istinsah tarihi 1072'dir (1662). Müstensihi Mehmed bin el-Hasan'dır. N1 ve N2 olarak kısaltması verilen diğer iki nüsha ise Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Bunlardan 3406 numarada (N1) kayıtlı nüshanın istinsah tarihi 1083 (1673), müstensihi İbrahim Bezmî'dir. 3407 numarada (N2) kayıtlı nüshanın ise istinsah tarihi 1095 (1683/1684) ve müstensihi Mehmed b. Ahmed adlı zattır. Çalışmamızda kullandığımız son nüsha ise Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2162 (E) numarada bulunan tarihsiz nüshadır. Müstensihi Bezmî olarak kayıtlıdır ve bu kişinin Nuruosmaniye Kütüphanesi 3406 (N1) numarada bulunan nüshanın müstensihi ile aynı olması muhtemeldir.

Bu çalışmada nüshalar arasında yapılan karşılaştırmada bazı sinonim kullarımların yanı sıra genellikle farklı imlalar kullanıldığı görülmüştür. Bazen de aynı manayı ifadede farklı kelimeler tercih edilirken ilave kelimeler ve bilgiler de yer almıştır. Çalışmamızda bunlarla ilgili hususiyetler dipnotlarda belirtilmiştir.

Verdiğimiz bilgiler göz önünde bulundurulduğunda metin tesisi için kullanılan altı nüshanın iki ayrı kol teşkil ettiği görülmüştür. Bunlardan ilki F, K ve N1 nüshalarıdır. İkinci kol ise İ, E, N2 nüshalarıdır. Şüphe yok ki, bu nüshalar

.....

¹⁰ İsen, *a.g.e.*, s. 73-90.

arasında büyük ölçüde benzerlikler ve mutabakatlar bulunmaktadır. Bunun yanı sıra önemli birkaç fark dışında her iki kolun da birbirinden muhteva bakımından fazla farkı bulunmamaktadır. Mesela F, K ve N1 nüshalarında Hazret-i Ebî Eyyüb Ensârî merkadine inşa edilen yapı için “imaret” kelimesi kullanılmış, geri kalan İ, E, N2 nüshalarında ise bu yapı “medrese” olarak kaydedilmiştir.

Bu metin neşrinde açık olarak görülüyor ki Âlî, bu metni en azından iki defa yazmıştır. Zira metinde kendisi eserinin yazımından bahsederken “bu eserin yazılma yılı...” manasına gelen “hâletü’t-tahrîr ki” sözünün arkasına bazı nüshalarda (N1, E) 1001, bazı nüshalarda 1002 tarihini yazmıştır.

Tenkidli Metin Hazırlanırken Takip Edilen Yol

Yukarıda bahsedildiği gibi Gelibolulu Âlî'nin *Künhü'l-ahbâr*'ndaki medreseler ve ilmiye ile ilgili olan metin, altı yazma nüshaya dayanılarak oluşturulmuştur. İki koldan geldiği düşünülen eserin birinci kolunu Süleymaniye Kütüphanesi Fatih 4225 (F), Nuruosmaniye 3406 (N1) ve Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi 901 (K) numarada kayıtlı nüshalar oluşturmaktadır. İkinci kolu oluşturan nüshalar ise İstanbul Üniversitesi Türkçe Yazmalar 5959 (İ), Nuruosmaniye 3497 (N2) ve Süleymaniye Kütüphanesi Esat Efendi 2162 (E) numarada kayıtlı nüshalardır.

1. Metni oluştururken Fatih 4225 numaralı eser esas alınmıştır.
2. Yazma nüshalarda karşılaşılan ve anlamda değişiklik oluşturmayan imlâ farklılıkları nüsha farkı olarak gösterilmemiştir. Buna örnek olarak aşağıdaki kelimelerin imlâ farklılıkları gösterilebilir:

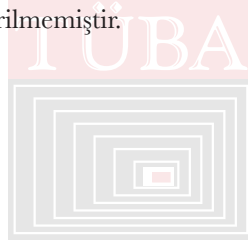
بورسه	بورسه
دورر	طورر
اولماسين	اولماسون
بلا ايله	بلاييله
ايدرلردى	ايدرلر ايدى
اولينوب	اولنوب
التمش لى	التمشلو
نتكه	نتكم

3. Müstensihlerden kaynaklanan sehven yanlış yazılmış kelimeler nüsha farkı olarak gösterilmemiştir.

جنات	جناب
بين الناس	بين اليأس
ياپدی	يایدی
هرسک	هرکسک
دن اولان	دون اولان

4. İzafet kesresi olarak kullanıldığı durumlarda “ve” bağlacı nüsha farkı olarak belirtilmemiştir.

5. Manzum parçalardan sonra mensur kısmın başına konan “nesir” kelimesi de nüsha farkı olarak gösterilmemiştir.

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

www.tuba.gov.tr

[F- 96b] در بیان نهج علما و بنیان طریق اصحاب دراست وقضا

احکمه الله تعالى¹ مادام القدر والقضا وما برحت الايام ولياليها.

لمنشئه:

علمادر² عماد خانهء دين
علماسز بو عالم صوری
طورر انلرله بی ستون برین
دوتّر اول شهره اولمیه سوری
اکسک اولماسون اهل فضل و کمال³
کلمدکجه کمال فضله زوال

نثر: طائفهء جلیلهء علما⁴ سلاطین سالفه زمانلرنده خصوصاً خواقین آل عثمانک اوائل
مکنت سعادت⁵ نشانلرنده مجرد⁶ فضائل و فواضل لرینه کوره⁷ مرعی طوتیلوب⁸ فرضا
مدارس و قضا اول فضلاء مشغولینه ناگهانی قضا مرتبه لرنده کورینوب بیک بلایله
ارضا ایدرلردی وهر بری تحصیل کمالات و تکمیل معارفله قطع درجات ایدوب سنن⁹

1 تعالی: F -

2 علمادر: علماء N1

3 اهل فضل و کمال: اهل قضا و کمال N2, E, İ

4 طائفهء جلیلهء علما: علماء N2, E, İ

5 مکنت سعادت: مکنت N2, E, İ

6 مجرد: - N2, E, İ

7 فضائل وفواضل لرینه کوره: فضائل رتبه لرینه کوره N2, E, İ, ؛ فضائل لرینه کوره N1, K:

8 طوتیلوب: اولوب N2, E, İ

9 سنن: سن N2, E, İ

مرضیه سلف طریقه سی اوزره انشاء کتاب مؤلف قلوب «من صنف فقد استهدف» مزیتندہ کی¹ سرزنشله رغبت کوستردی². فی الواقع خسروان ذیشان، وزراء نباہت نشان جنابندن³ نظر ذاته اولمق مناسبدر و التفات بی نہایہ⁴ هر فضلاء پسندیدہ صفاتہ مصروف قلنمق مقتضاء عدل شامل عزّ دائمدر⁵. بناء علی ذلك ابو الفتح غازی کئیٹ المحارب والمغازی سلطان محمد خان علیہ المغفرة والرضوان زمان سعادتلرنده تکثیر بلاد و توسیع ممالک سواد⁶ وقوعی خصوصاً قسطنطنیہ [K-107b] فتحی کبی استقلال و استرشاد، توقیر اصحاب استعدادی موجب اولمق شیوعی اول طایفہء مہجّله نک⁷ رعایت و احتراملرینی اقتضا ایلدی. لا سیما علمادن ظهور، صدارت رتبه سنه بر⁸ صدر مشهور اولان [E-117a] محمود پاشا نور الله مرقدہ تعیین اولنوب مراتب علمایہ اول شہریار صاحب معرفتی⁹ راغب بولمه سی اعتلاء فضایی¹⁰ استدعا ایلدی. فلا جرم مدارس ثمانیہ کہ صحن مدرسه لری دیمکله معروف و ہشت بہشت اوصافیله اول بلدہء طیبہ ده موصوفدر، بر اوغوردن انشا اولندی و هر مدرسه یہ تتمہ نامیلہ برر ضمیمہ نک دخی¹¹ بناسی بیورلدی کہ اول سکز مدرسه ده الیشتر اقچه وظیفہ ایلہ سکز مدرّس فضیلت نما و دوردر اقچه وظیفہ و نان و شوریا ایلہ برر معید مستعدّ صاحب نہی و اون بشر¹² حجراتہ دخی برر دانشمند معرفت انہاکہ هر برینہ

1 من صنف قد استهدف مزیتندہ کی: من صنف قد استهلاف مضمونندہ کہ İ, E, N2:

2 کوستردی: کوستردی İ, E, N2

3 جنابندن: جنابندن İ, E, N2

4 بی نہایہ: بی حد K: بی İ, E, N2 - N1:

5 عدل شامل عزّ دائمدر: عدل شامله عز دائمدر K, N1؛ عدل شامله عزّ ذاتیدر İ, E, N2

6 ممالک سواد: ممالک و سواد İ, E, N2

7 مہجّله نک: جلیله نک İ, E, N2

8 بر: - İ, E, N2

9 صاحب معرفتی: صاحب سعادتہ اصحاب معرفتہ İ, E, N2

10 فضایی: فضایی İ, E, N2

11 تتمہ نامیلہ برر ضمیمہ نک دخی: سکز حجرہ لو بر تتمہ İ, E, N2

12 اون بشر: اون بش İ, E, N2

یومی ایکیشر اچجه وظیفه ایله نان و شوربا حق لازم الادا¹ اولدقدن ماعداد² هر معید زمرةء مستعدینه ضابط سعید اولمق³ تعیین اولندی و مدرسه سنه [i-86a] ضمیمه [N1-107b] اولان تتمه یه⁴ کندو معرفتیه قوییلن⁵ طلبه که- اهل روم اصطلاحنجه سوخته گان اطلاق اولنمشدر- اوقاتنی کسب علوم و طلبه صرف ایلیوب⁶ معید مزبورون و یاخود اول مدرسه ده کی⁷ مستعدین صاحب ظهوردن⁸ تلمذ ایتمه لری تبیین قلندی. مع هذا هر⁹ تتمه ده سکز حجره ده اوچر طالب علمه سکنی¹⁰ و هر نفره ماه بماه اون ایکیشر اچجه شمعہ بها و صبح و مسا عمارت عامره نک معموره سنده¹¹ یخنی و شوربا روزمره¹² و اوقات اسحارده پرنج و هنکام عصرده گندم آشلرندن غذا مقرر اولدی.

بو ذکر اولنان مدارس عالیہ دن غیرى ایاصوفیه جامعنه¹³ ملاصقه بر مدرسه دخی وضع اولنوب التمش اچجه¹⁴ ایله بر فاضل فایقه ویرلدی. و حضرت ابی ایوب انصاری علیه الرحمة الباری¹⁵ مرقد منوره¹⁶ [117a-N2] بر عمارت¹⁷ دخی انشا قیلنوب¹⁸ داخل

.....

- 1 لازم الادا: لازم العطا: I, N2, E
2 ماعدا: صکره I
3 اولمق: - I, N2, E
4 تتمه یه: تتمه I, N2, E
5 قوییلن: قوییلن I, N2, E
6 کسب علوم و طلبه صرف ایلیوب: علوم و طلبه صرف ایدوب I, N2, E
7 اول مدرسه ده کی: مدرسه کی N2
8 مستعدین صاحب ظهوردن: مستعدیندن I, E, N2
9 هر: - I, E, N2
10 طالب علمه سکنی: طلبه سکنا I, N2, E
11 معموره سنده F: ماکل معموره سندن I, N1, N2, E, K
12 روز مره و: - I, N2, E
13 جامعنه: جامعنده I, E, N2
14 اچجه: - F
15 علیه الرحمة الباری: - I, F, E
16 منورنه: منورسنه I, N1, N2, E, K
17 عمارت: مدرسه I, E, N2
18 قیلنوب: اولنوب I, N2, E

نامنه ألى اقچه وظیفه¹ ایله بر اهل علم لاحقه² توجیه اولندی. پس³ بر شهریار بزرگوار که علمایه رغبت بی شمار ایدوب تکثیرینی مراد ایلیه، لابدّ وزرا و امراسی⁴ بلکه پای تختنک تجّار و اغنیاسی دخی «النّاس علی دین ملوکهم» مقتضاسنجه اول مسلکه⁵ سلوک اتمک واجب اوله.⁶ بو تقدیرجه اولاد اترک زراعت و حراستلرندن⁷ پاك و علم شریف طلبنده جُست و چالاک اولمه لری تکثیر علمایی موجب اولدی. فلا جرم [F- 97a] تکثیر علما دخی رعایت⁸ شرع نبوی⁹ و صیانت دین مصطفوی مزایاسنی هر وجهله¹⁰ مستوجب اولدی.

القصة: وزراسندن سابق الذکر¹¹ محمود پاشا و داود پاشا و مصطفی پاشا و بعض¹² امرای¹³ دخی مدرسه لر یاپدیلر. انواع رغبت و إلتفاته فضلاء عصره توجیهنی رجا ایلدیلر.
نظم:

اول شه نیک بخت و عالی نام
دوشدی تحریره عالم نحریر¹⁴

ایلدی اهل علمه رغبت تام
اولمغیله انک عطاسی ظهیر

سمت تألیفی طوتدی اهل نهی

فاضلان رومدن¹⁵ اولدیلر پیدا

1 وظیفه: - İ, E, N2

2 اهل علم لاحقه: اهل علمه İ, E, N2

3 پس: - N2

4 امراسی: وکلاسی İ, E, N2

5 مسلکه: مسلمه K

6 اولور: اوله K, N1, F

7 حراستلرندن: حراستلرنده İ, E, N2

8 رعایت: - N1

9 شرع نبوی: شرع بندی İ

10 وجهله: جهته İ, N1, N2, E, K

11 سابق الذکر - İ, E

12 بعضی: سایر İ, N2, E

13 امرای: امر و وزرا İ, N2, E

14 عالم نحریر: عالم تحریر N2, K

15 رومدن: رومده İ, N2, E

نیجه بر¹ کلدی تا عجمدن هم حرم احترامه هم محرم²
 فضلاى تاتار³ ذیشانى کم قریمی کمیسی گورانی
 حاصلی اهل علم ملک عرب فضلاى دیار شام وحلب
 اولدیلر مصر پای تخته روان قلدیلر علم روضه سن ریآن⁴

نثر: فأما طریق علم هدايت رفيق بو نهج سدیديله پر توفیق قلندیکه بر طالب⁵ کسب کمالات و⁶ معارفه راغب اولوب نحو و صرفه اشتغال و علم منطق و آداب کلامه⁷ تَوْعُلُّ چراغنی اشتعال ایدوب علی الترتیب هیئت و هندسه و معانی و بدیع⁸ و بیان مزایاسندن دخی فی الجملة مقضى المرام⁹ اولدقدن صکره دانشمند اوله. مدارس سامیه نك ادنا پایه لری که [K- 108a] یکر میشر و¹⁰ یکر می بشر¹¹ [E- 117b] اچچه وظیفه لی¹² حاشیهء تجرید مدرسه لریدر؛ اولا انلردن¹³ حرکت قیله یعنی که¹⁴ هر بری پای تخت علیّه ایله مرسوم¹⁵ و آب روی بلاد عرب و عجم و روم¹⁶ اولان استانبول و ادرنه

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
 TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

www.tuba.gov.tr

- 1 نیجه بر: نیجه لر İ, N2, E
- 2 هم محرم: هم محرم İ, N2, E
- 3 تاتار: تبار F
- 4 حاصلی اهل علم ملک عرب .... قلدیلر علم روضه سن ریآن: - F
- 5 طالب: طالب علم + İ, N2, E؛ طالب العلم E
- 6 کسب کمالات و: کسب کمالاته İ, E, N2
- 7 آداب کلامه: کلامه İ, E, N2
- 8 بدیع: بدایع N1
- 9 مقضى المرام: مقضى الامال N1, K؛ مقضى لمال İ, N2, E
- 10 یکر میشر و: - İ, E, N2
- 11 یکر می بشر: یکر می بش İ, E, N2
- 12 اچچه وظیفه لی: اچچه ایله İ, E, N2
- 13 انلرده: انلردن: K, N1, F
- 14 حرکت قیله یعنی که: حرکت ایده که İ, E, N2
- 15 مرسوم: مرسوم İ, E, N2
- 16 بلاد عرب و عجم و روم: بلاد عرب و روم F؛ بلاد و عجم و روم İ, N2, E

و بورسه نامنده کی دار الضرب معلوم¹ مدارسنده محک² تجریه و امتحانله زر خالص کبی کندویی نمایان ایده تاکه نار فقر و فاقه دن³ ذاتی پوستنی⁴ اشتغال⁵ علم قال ایله ظاهر و عیان ایلیه. بو اسلوبله بر سنه مقداری حرکت ایدوب بضاعتنی اعلان اتدکدن صکره مفتاح مدرسه لرینه و امثالنه واروب تدریج و استحقاقله شغل ایلیه و هر مدرسه ده کی اصول و فروع و تفسیردن یاخود کلام و معانی و آخر علمدن اوچر درس تحریردر، انلرده هر بر درسه بر زمان مواظبت⁶. و فی الجملة⁷ تکمیل خدمت ایلدکده،⁸ قضات⁹ پای تختک برینه¹⁰ ویریله ویاخود مصر و شام و حلب و مگه و مدینه و دارالملک عراق عرب¹¹ قاضیلرینه مکتوبله کوندریله. بو طریقله زمانی کلوب اسکی لکله و اقرانی ملازم اولوب سورلمکله کندوسی دخی ملازم اوله¹² ویاخود بو وجهله حصول¹³ مرام میسر

1 دار الضرب معلوم: صاحب الضرب N2, E, İ.

2 محک تجریه: تجریه N2, E, İ.

3 نار فقر و فاقه دن: نار فکردن N2, E, İ.

4 پوستنی: پوته سنی N1.

5 اشتغال: اشتغال N2, E, İ.

6 بو اسلوبله ... بر زمان مواظبت F: بو اسلوبله بر سنه مقداری حرکت ایدوب بضاعتنی اعلان اتدکدن صکره مفتاح مدرسه لرینی و قرقلی مدرسه لره بعده خارج و داخل و صحنه ویاخود التمثیلی نامنده کی سلیمانیه مدرسه لرنه و امثالنه واروب تدریج و استحقاقله شغل ایلیه و هر مدرسه ده کی اصول فروع و تفسیردن ویاخود کلام و معانی و آخر علمدن اوچر درس تحریردر، انلرده هر بر درسه بر زمان مواظبت K: بو اسلوبله بر سنه مقداری حرکت ایدوب بضاعتنی اعلان اتدکدن صکره مفتاح مدرسه لرینی و قرقلی مدرسه لره بعده خارج و داخل و صحنه ویاخود التمثیلی نامنده کی اصول و فروع و تفسیردن ویاخود کلام و معانی و آخر علمدن اوچر درس تحریردر، انلرده هر بر درسه بر زمان مواظبت N1؛ بو اسلوبله بر سنه مقداری حرکت ایدوب بضاعتنی اعلان اتدکدن صکره مفتاح مدرسه لرینی و قرقلی مدارسده بعده خارج و داخل و صحنه واروب تدریج و استحقاقله شغل ایلیه و هر مدرسه ده کی اصول و فروع و تفسیردن ویاخود کلام و معانی و آخر علمدن اوچر درس محرزدر، انلرده هر درسه بر زمان مواظبت N2, E, İ.

7 فی الجملة: بالجملة N2, E, İ.

8 ایلدکده: ایلدکدن صکره N1.

9 قضات: قضای N2, E.

10 برینه: بری N2, E, İ.

11 ودار الملک عراق عرب: - N2, E, İ.

12 اوله: اولوب N2, E, İ.

13 حصول: - N2, E, İ.

اولمزدن مقدّم منلاسی فوت اوله، بطریق الاصاله ملازم اولمه سی¹ تعین بوله. یعنی که دانشمندلری اوچ قسم اولوب زماناً قداماسی ملازمین اصیل حکمنده یکرمشر اقچه قضا [N1- 108a] و یکرمی بشر اقچه قضا² و اون بش ایله بقعه مدارسندن محفوظ³ اوله. و زمره اخری که زماناً⁴ جدید و حادث اولان⁵ طلبه سیدر، عموم نامیله ملازم اولالر و دفعه قضا منصبنه لایق کورلمیوب بقعه مدرسه لرینک طریق⁶ تحصیلنده نیجه یلر تک و پودن صکره⁷ پایه سافله⁸ قضا که یکرمی اقچه لق منصب نامیله مؤیددر⁹ اکا واصل اوله. ینه بو تدریجله¹⁰ سائرلر¹¹ کبی ماوراسنده کی پایه لره متواصل اوله. نهایت ملازمتده¹² فوت اولمییه و احبّادن ملازم اولنلره مزاحم اوله جقلین رخصت بولمییه. مع هذا ینه یوز الی اقچه لق قاضیلقره [N2- 117b] وارنجه مناصبه¹³ متصرف اوله و بو زمره مرجوحه دن¹⁴ کسه ایچ ایل مدارسنه تصرفله کیده رک موالیدن اولمق جائز اولمییه و بالجمله امراء قضاته و اغنیا ثقاته و عامه خیرات¹⁵ اهلی یاپدوغی مدرسه لرک بقعه لردن [i-86b] ما عدا¹⁶ اک ادناسی یکرمشر¹⁷ اقچه وظیفه لوسیدرکه

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
K, N1 اولمیسی: اولمه سنی

2 ویکرمی بشر اقچه قضا: - İ, E, N2

3 محفوظ: محفوظ İ, E, N1, N2, K

4 زمانا: - İ, E, N2

5 اولان: - İ, E, N2

6 طریق: - İ, E, N2

7 تک و پودن صکره: تک و پو ایدوبت صکره İ, N2, E

8 پایه سافله قضا: تخت سالفه قضا İ, E, N2

9 مؤید در - İ, E, N2

10 ینه بو تدریجله: و تدریجله İ, E, N2

11 سائرلر: سائرلری İ, E, N2

12 ملازمتده: ملازمتنده İ, E, N2

13 مناصبه: مناصبه İ

14 زمره مرجوحه دن: زمره دن İ, E, N2

15 امراء قضاته و اغنیا ثقاته و عامه خیرات: امراء اغنیا و عامه خیرات İ, E, N2

16 ما عدا: - İ

17 یکرمشر: و یکرمی بشر İ, E, N2

ولایت رومده یعنی اول تاریخ بهجت رسومده مسکوک¹ و رایج اولان ربع درهم شرعی یه بر² عثمانی اچجه دینوردی و مقدار درهمده ربع³ ناقص وزنله خالص التونه⁴ بر سلطانیته اطلاق اولینوب التمش اچجه یه جاری اولوردی. بو حساب اوزره مدارسک ادنالر یکر میشر بعده یکر می بشر اچجه وظیفه⁵ تعیین اولندی⁶ و طلبه سی مختصرات تحصیلندن صکره مستعد اولدقده حاشیهء تجرید تعلّم اتمک مناسب کورلدی. حتی اول مدرسه لر حاشیهء تجرید مدارسسی ایله مشهور اولدی⁷ و انلرک بالاسنده اوتوزر اچجه⁸ مدرسه لر که واردر، البته بو درسلی⁹ معانیدن شرح مفتاح اولمه سی اراده قلندی تاکه انلر دخی مفتاح مدارسسی ایله اشتهار بولدی. بعده قرقلی مدرسه لر و انلرک¹⁰ وراسنده کی¹¹ خارج اللی لی نامنه مدارس که تعیین اولدی. قرقلی و خارج مدرسه لر¹²، ابناء ملوک سابقه و بنات سلاطین سابقه¹³ و خواتین خواقین ماضیه، وزراء عظمنا نامنده کی¹⁴ اصحاب مراتب راتبه وامراء کرام فایقه انشالری اولوب اشاغی درسلی معانیدن شرح مفتاح و وسطی سی کلامدن شرح مواقف [F- 97b] و اعلاسی فروعدن هدایه اولمسی و هر مدرّس قبل الدرس [E-118a] مصاییح و مشارق¹⁵ و یاخود صحیح مسلم و بخاریدن بر مقدار احادیث شریفه نقل ایدوب بعده درسه شروع اولنمه سی فرمان

1 مسکوک: - İ, E, N2

2 بر: - İ, E, N2

3 ربع: - İ, E, N2

4 التونه: التونله N1

5 ایله: + E, N2, İ

6 اولندی: اولدی N1, K

7 مشهور اولدی: شهرت بولدی N2, E, İ

8 اچجه: اچجه لو E, N2, İ

9 برر درسلی: N1, K, N1 بو درسلی F؛ درسلی N2؛ بر درسلی: E

10 انلرک: انک E, N2, İ

11 وراسنده کی: اراسنده کی K

12 خارج اللی لی .. مدرسه لر: اللی لی نامنده که تعیین اولندی، قرقلی خارج اللی لی مدرسه لر و انک وراسنده E, N2, İ

13 بنات سلاطین سابقه: بنات سلاطین لاحقه F؛ بناة سلاطین E, N1, İ

14 بنات سلاطین سابقه... نامنده کی: بنات سلاطین و خواتین ماضیه و وزیر اعظم نامنده اول E, N2, İ

15 کلامدن شرح مواقف ... قبل الدرس: کلامدن مصاییح و مشارق N2, İ

اولندی. فاما داخل اللى مدارسى والده شهزاده گان¹ اولان عفيفه محترمه لرينك² وياخود دختران شاه جهانستان عدادنده كى³ خواتين مكرمه لرك و بعضسى شهزاده گان پادشاهان ذیشان اولان اعظم اكارم معتبره نك⁴ خيراته عنوان اولوب درس لرینك اذناسى فروعدن هدايه و وسطى سى اصولدن تلويح و اعلاسى كشاف زمخشرى و قاضى بيضاوى و مؤلفلى اولان تفسير باهرالتنقيح⁵ اولمق روا كورلدى. و بو قانون مقرر اولديكه ترتيب سابق اوزره⁶ بر مدرّس پاك طينت⁷ و معلّم صاحب دراست كه⁸ قطع مراتب و درجاتله⁹ داخل¹⁰ مدرسه سنه داخل اوله. يعنى كه گاه فقر و فاقه و گاه مشقت عزل ايله بى طاقه اولوب بوادى عزم طلبده كى¹¹ برازخى كچدكدن صكره كه¹² بين الاقران ذاتاً و زماناً امتياز بوله. البته مصدوقه ثمانيه جئات و مصنوعه¹³ سبع سموات اولان مدارس ثمانك برينه مدرّس اوله.

فاما¹⁴ خارج مدرسه لرينه¹⁵ وصولدن صكره مناصب مدارسدن¹⁶ عزلى منهى اولوب جهت معاشى جنت¹⁷ نعمتلى كى تتابع و توالى ايله معاشرت لذتن بوله. اندن

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TÜRKISH ACADEMY OF SCIENCES

1 والده شهزاده گان :شهزاده كان والده سى İ, E, N2

2 محترمه لرينك :محترمه لرك İ, E, N2

3 عدادنده كى :عدادنده اولان İ, E, N2

4 اعظم اكارم معتبره نك: مكارم معتبره نك K, N1, F

5 و مؤلفلى اولان تفسير باهر التنفخ :- İ, E, N2

6 اوزره: اوزرينه İ, N2, E

7 طينت :طينت İ, E, N2

8 كه: - İ, E, N2

9 درجاتله: - İ, N2, E

10 داخل: - F

11 طلبده كى: طلبده اولان İ, E, N2

12 كچدكدن صكره كه: كچدكدن صكره İ, N2, E

13 مصنوعه: مصنوعه K ؛ مطبوعه N1

14 فاما: اما İ, E, N2

15 مدرسه لرينه : مدارسنه İ, E, N2

16 وصولدن صكره مناصب مدارسدن: وصولدن مقدم مناصبدن F ؛ وصولدن مدارس مناصبدن N1, K

17 جنت: - N2

یوقارو ینه سلاطین جتت مکان انشالردن التمشلو نامنه¹ بر مدرسه ده افادهء علوم ایدوب شام و حلب و بغداده فضیلتی مهر چهارم² کبی واضح ایسه بورسه و ادرنه و استانبول نامنده کی تختگاه ثلثه دن بر ملک جتت آباده تخمینا بشیوز اقچه ایله³ قاضی نصب اولنه. [N1- 108b] اما صحن مدارسنده⁴ و التمش لیلرده درسلی داخل مدارسنده کی⁵ افاده لری حکمنده اولا. بو منوال اوزره کیمی حلب و شام⁶ و مصری علی الترتیب طولاشوب بعده بورسه و ادرنه و استانبول ولایتلرنده کط جبال راسته یی اشوب تمام اجرای احکامه قیام و مدارسده تحصیل ایلدوکی علومه⁷ انشاء حکومته اهتمام ایتدکن صکره اولا ولایت اناطولی قاضی عسکرلکیل⁸ رتبهء راتبه سی علیا و مرتبهء عالیه سی منتهی اولوب⁹ محصول قضادن بالتخمین تعیین¹⁰ اولنان بشیوز اقچه وظیفه بو کره ماه بماه بیت المال مسلمین دن بر وجه نقد ویریله. و امور شرعیه یه¹¹ متعلق اولان¹² احکام بادشاهی انلر [N2- 118a] جانبدن ویریلوب هر دیارک رسم قسمتی عواید جزیله لردن عدّ اولنه. خصوصاً تجرید و مفتاح و قرقلی مدرّسلی و یکرمی بشدن¹³ یوز اللی یه وارنجه قاضیلقلری¹⁴ انلر توجیه ایدوب علی الاستقلال هر بری تحت حکمنده کی ولایتلرک مناصبنی مناسبنه

.....

www.tuba.gov.tr

- 1 نامنه: N1, K, F
- 2 چهارم: N1, K, F
- 3 ایله: F -
- 4 مدارسنده: مدرسه لرنده N1, K
- 5 قاضی نصب اولنه.... مدارسنده که: F -
- 6 کمی حلب و شام: کیمی حلب و کیمی شام N2, İ
- 7 جبال راسته یی ... علومه: F -
- 8 قاضی عسکرلکیل: قاضی عسکرلی اولمق K; قاضی عسکرلکی N2, İ
- 9 رتبهء راتبه سی علیا ومرتبهء عالیه سی منتهی اولوب: رتبه سی عالی اولوب N2, İ, E
- 10 تعیین: N1 -
- 11 شرعیه یه: شرعیه ده N1, K
- 12 اولان: N2, İ, E -
- 13 یکرمی بشدن: یکرمی بشدن N2, İ, E
- 14 قاضیلقلری: قاضیلقلر K

تقلید ایلیه لر. علمایه متعلق اولان سائر مناصب عالیه¹ وزیر اعظم و صدر محترم اولنلر جانبندن² عرضله تفویض بیوريله³.

لمنشئه⁴:

احسنت نه طرفه طور و آیین   کیم کوردی بونک کبی قوانین
هر عالمه احترام اولندی   هم نصفتم معدلت بولندی⁵
بو وضعی او شه که ایتدی پیدا   حق جنتن ایده اکه اعطا

نثر: اگرچه که اجداد عظامندن یلدرم بایزید خاندن کندولره کلنجه واقع اولان⁶ آباء کرام بو قوانینک بر مقدارنی اجرا بیورمشلر، لکن بالتمام ترتیب و اختتام⁷ نیتنی گویاکه ابو الفتح مرحومک مثنوباتی دفترینه تعلیق قلمشلر. اقا بو نهج لطیف مسلوک وضع شریف اولدقدن صکره بعض فواضل مشاهیر⁸ و مؤلفین صاحب تحریر اولان نحاریر زمرهء جلیله سندن⁹ مرحوم [i- 87a] خطیب زاده و خواجه زاده و انلرک امثالی فضلاء پاک نهاده¹⁰ طی مراتبله رعایت اولنوب اوتوز اچه مدرسه دن خواجهء شهریاری و قاضی عسکرلک کبی پایهء کامکاری رتبهء سامیه سیله¹¹ التفات و رغبت بیورملری وقوع بولدی. یعنی که فضلاء نادره دان و فیلسوفان موصوفان ذیشان خصوصاً اصحاب تألیف نامنده کی روشن¹² روشناسان حقنده که هر برینک قدری «و لقد اصطفیناه فی

.....

¹ عالیه: عالیه یه F

² جانبندن: جانبندن E, K, N1, N2, İ

³ بیوريله: اولنه E, N2, İ

⁴ لمنشئه: بیت E, N2, İ

⁵ بولندی: اولندی F, N1, K

⁶ اولان: - F

⁷ ترتیب و اختتام: ترتیب و اختتام N2.

⁸ مشاهیر: مشاهر E, İ, N2

⁹ نحاریر زمرهء جلیله سندن: زمرهء جلیله دن E, N2, İ

¹⁰ پاک نهاده: پاک نهاد E

¹¹ سامیه سیله: سامیه ایله F

¹² روشن: - N, E, İ, N2

الدنيا» [البقرة ۲/۱۳۰] خلعتيله معنی مزیدر، [K-109a] انلك رعایتنده¹ متاع همته اندازه لازم اولمديغی رمز واضحلی² شیوع بولدی. محصل کلام منوال مشروح اوزره قاضی عسکر³ پایه سنه واصل و انده⁴ مقدا⁵ اناطولی یه⁶ ثانيا روم ایلنه حکومتی⁷ شامل اولدقدن صکره پای تخت معلا⁸ده کی فتوا خدمت خطیره سی حلال مشکلات انام و مرجع و ملاذ⁸ خاص عام اولمغله شیخ الاسلام عنوانی ایله بنام و جمله علمایه تصدّرله جنابی⁹ مزدحم اکابر ایامدر.¹⁰ جمله موالیدن فایقی و فضیلت و دیانته¹¹ اول صدرك لایقی اول ایکی قاضی عسکردن ویاخود اول پایه سامیه معزوللردن¹² هر قنقی ایسه¹³ اکا ویریلوب وظیفه معینه لری خزانه عامره دن ایکیوز اچه علوفه ودخی مشروطلری سلطان بازید [F-98a] خان انشاسی الی لی مدرسه¹⁴ و صیفی و شتوی خلعتلر و صوفه قیلو سال بسال ایکیشر سمورله قاضی عسکرلر کبی اعزاز و التفات موصوفه انک حقنده دخی مقرردر. مع ذلك خواجه بزرگوار و معلّم شهریار نامدار اولان عمدۀ علماء کبار و أسوء فضلاء أخیار¹⁵ رتبه سی بالاعتبار شیخ الاسلام

1 حقنده که ... انلك: - İ, N2, E

2 واضحلی: واضحلیله: İ, N2, E

3 قاضی عسکر: قاضی عسکرک İ, N2, E

4 انده: انده غی K, N1, F

5 مقدا: مقدمات F

6 اناطولی یه: اناطولی F

7 حکومتی: - İ, N2, E

8 ملاذ: ملاذمات N2

9 جنابی: - İ, N2, E

10 اکابر ایامدر: اکابر و انامدر İ, N2, E

11 فضیلت و دیانته: فضلی و دیانتله İ, N2, E

12 اول پایه سامیه معزوللردن: او پایه سامیه دن معزول اوللردن İ, N2, E

13 هر قنقی ایسه: هر قنقی سی ایسه N1,

14 مدرسه: - N1,

15 و أسوء فضلاء أخیار: - İ, N2, E

مرتبہ سندن¹ بالاتر در زیراکه نظر شریف پادشاهی² "من علمنی حرفاً" مضمونہ در³ بو بابده مزیت و فضیلت اعتباری و فنون گوناگون⁴ مهارت اقتداری دولت [N1- 109a] و جاه و جلال⁵ معنویتہ در⁶ و دیوان همایوندن⁷ صیفی و شتوی⁸ سمورلر ایله رعایتلر خصوصاً یتیمش بش⁹ بیک اچچه یازر اریالق و زعامتله¹⁰ التفات و رغبتلر زمراء علمدان انجق خواجه بزرگوار و شیخ الاسلام، بعده قاضیعیسکرلر نامندہ کی علماء اعلامہ مخصوص رغبت مسنونہ در و داخل مدرّسلی شیخ الاسلام عقبنجه¹¹ واقع اولان فضلانک ملازملرینہ منصب قضا یکرمی بشرله و مراتب مدارس یکرمشرله ویرلمک قانونی¹² مقرر ایکن خواجه بزرگوار ملازملرینہ مدرسه یکرمی بشرله و منصب قضا اوتوزر اچچه ایله¹³ توجیه اولنمق بیورلمشدر.

لمنشنه : [118b-N2]

رغبت ایسه علومه انجق اولور   علما بویله شاهی قنده بولور

جنتین حق آکا مقام اتسون   دوزخی جسمنه حرام اتسون
آز اولور اوپله شاه قدرشناس   حلّه جنت اولسون آکه لباس

www.tuba.gov.tr

- 1 مرتبه سندن: رتبه سندن F
- 2 پادشاهی: شهر یاری N1
- 3 مضمونته در: مضمونته مقیددر N1
- 4 کونا کون: کونا کونله I, N1, N2, E
- 5 و جلال: - N1
- 6 معنویتته در: معنویتندن I, N2, E
- 7 همایوندن: همایونده I, N1, E
- 8 شتوی: شتوی I, E, N2
- 9 یتیمش بش: یتیمش I, E, N2
- 10 زعامتله: زعامتله I, E, N2
- 11 شیخ الاسلام بعده ... عقبنجه: شیخ الاسلام و قاضیعیسکر نامندہ کی علماء اعلامہ مخصوص رغبت منشوره در و داخل مدرسلرده کی شیخ الاسلامه چیقنجه I, E, N2؛ شیخ الاسلامه چیقنجه N1؛
- 12 قانونی: قانون N2
- 13 مدرسه یکرمی ... اچچه ایله: یکرمی بشرله و منصب قضا اوتوزرله I, N2, E

نثر: فاما¹ طریق قضا بو منوال اوزره واضح و² هویدا اولمش ایدیکه بر دانشمند ملازم اولوب روم ایلی قاضی عسکرینک³ دفترینه لاحق و مستعدین زمره سندن تفریقی محقق اولدوقده، ایکی اوج سنه مقداری استراحتیله تکمیل علومه⁴ کوشش ایدیکه سنین و شهور غمومنک⁵ دفعنه مشغول اوله یعنی که⁶ اول مقدار زمان اقربا و تعلقات ایله روزگارین کچورب رفاهیتله صیلاسنه وصول بوله. بعده شداید ملازمته گرفتار و بین الاقران ذاتاً و زماناً منصب توجیهنه سزاوار اولوب مطلبی قضا ایسه یکریمی بشر اقچه قاضیلق⁷ ویریله. اوج ییل تکمیل مدت اتدکدن⁸ صکره معزول اولوب⁹ ینه خدمت ملازمتی باثبات¹⁰ ذاتاً [E-119a] و زماناً لیاقتنی¹¹ اثبات اتمکله اوتوز اقچه قضایه لایق کوریله. بو¹² قانون اوزره اللی یه وارنجه بشر اقچه ترقی و سکسنه چقنجه اونر اقچه ازدیاد¹³ کندینک حقی اولوب سکسن دن یوز اقچه قضایه بیک بلایله واصل اوله. بعده یوز اوتوزله دخی¹⁴ صکره یوز اللی ایله مرامی حاصل اوله.

بعد ذلك¹⁵ یوز اللی نامنده کی¹⁶ قضا له سالک اولوب نه اکسله و نه آرته؛ سکسنه¹⁷

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
İ, E, N2

1 فاما: İ, E, N2
2 بو منوال اوزره واضح و: بو منوال واضحله E, K, N1, N2, İ

3 قاضی عسکرینک: قاضی عسکرینک K, N1, F

4 تکمیل علومه: تکمیل و تکمیل علومه E, N2, İ, N1؛ تکمیل و تکمیل K

5 غمومنک: غمومنک E, İ, N2

6 که: E, İ, N2

7 یکریمی بشر اقچه قاضیلق: یکریمی بشر اقچه لق قضا E, N2, İ

8 اتدکدن: ایدوب E, İ, N2

9 اولوب: E, N2, İ

10 باثبات: E, N2, F

11 لیاقتنی: حق لیاقتنی E, İ, N2

12 بو: بویله جه N1

13 ازدیاد: ترقی ازدیادی E, N2, İ

14 یوز اوتوزله دخی: یوز اوتوز E, N2, İ

15 بعد ذلک: غب ذلک E, K, N1, N2, İ

16 نامنده اولان: نامنده کی K, N1, F

17 سکسنه: سکسندن E, N2, İ

چقدیغی منصبدن اول مرتبه یه وصول بولنجه¹ آسیب قضا کندینی گاه سلکه و گاه طارته². اگرچه که³ قانون قدیم ده کی⁴ حاللری بو منوال اوزره اولمشدر، اما فی زماننا اول یوز اللی لی قاضیلر ایکی یوزه⁵ بعده اوچ یوزه دخی صکره دورت یوزه حتی قضات دیار مصردن بر مجهول عامی، علمدن عاری کمسه بذل دراهم و دنانیری⁶ مستدعاسنجه دورت یوز طقسان [K- 109b] طقوز اچه قضایه واصل و اقرانه تفوق و تصدیر ایچون بو مرتبه لره مساعی و باذل ایدوکی سنه طقوز یوز طقسان طقوز تاریخنده تحقق بولمشدر. وزراء عظامک بو مقامده سکوت اتملری⁷ خزانه عامره یه عاید اولان رسوم شهریه لرینه حمل اولنمشدر. کذلک مدت عرفیه لری اوچ ییل ایکن ایکی سنه یه تنزل ایلمشدر⁸. لکن بو حساب دخی درست و مستطاب اولمیوب هنوز ایکی ییل تمام اولمغه یدی⁹ سکر ای مقداری زمان وار ایکن [i- 87b] توقیتله منصبک آخره توجهی¹⁰ جفالرینه بالضروره¹¹ هر بری تحمّل اتمشدر¹². نکه بونلر حقنده دینلمشدر.

لمنشئه:

قاضی ایسک قضایه اچه صایوب ارتشا نقدینه غلام اولدک منصبک اوچ ییله تعین¹³ ایکن ییلده اوچ عزله مستهام اولدک یروکی ارکن السه بر نامرد صانه سن دوشده احتلام اولدک

www.tuba.gov.tr

1 وصول بولنجه: وارنجه: I, N2, E

2 طارته: K, N1, F

3 اگرچه که: I, N2, E

4 قدیم ده کی: I, N2, E

5 ایکیوزه: K, N1, F

6 دراهم و دنانیری: I, N2, E

7 سکوت اتملری: I, N2, E

8 ایلمشدر: I, N2, E

9 یدی: I, N2, E

10 توجهی: I, N1, N2, E, K

11 بالضروره: I, E, N2

12 اتمشدر: I, N2, E

13 تعین: N2

نثر: بو دخی خفی اولمیه که سلاطین سالفه عثمانیه هر صنفک زیده سنی و هر گروهک نبذه سنی¹ تجسس ایدوب معیار التفاتلرنده² مقادیر ناس دراهم نجوم کفتین³ مهر و ماهه مماس اولدیغی کبی ظاهر القیاس اولمغله قضات قصبانده⁴ بعض⁵ اهل قلم و ولایت تحریری خدمتیه ذاتی محترم اولنلری⁶ [F-98b] خزانه عامره یه⁷ دفتردار و کیده رک فوقنده کی مناصب عالیه یه سزاوار ایلیوب سلطان سلیمانک⁸ واسط ایام⁹ سلطنتنده داماد افخم¹⁰ و وزیر محترم اولان رستم پاشا، [N1- 109b] بیرام نام قاضی حقنده بو قانونی اجرا ایدوب در دولته کی دفتردارلره¹¹ الحاق اتمکله سنه ثمانین و تسعمائه تاریخینده بو وضع غریب و قانون عجیب مقرر اولدیکه متمولین¹² قضات ظاهر الخدمات و لایق طامات و دارات عدّ اولنوب¹³ دفعه خزینه دفتردار [N2- 119a] لقلرینه، اول اولمازسه باری عمایر تولیتلرینه و یاخود تیمار دفتردارلقلرینه¹⁴ شایسته کوریلوب رعایت اولنه. فلا جرم بو طریقله اکثر قضات ارتشاسنی اثبات و جمع¹⁵ نقد مالیه باعث شناءت و هادم قصبات اولوب بالاخره کوزیشی ایله تحصیل اتدوکی¹⁶ ما ملکنی صایدی، کنار دفتردارلقلرینک برینه دست رس بولوب متاع ارتدادنی سوق

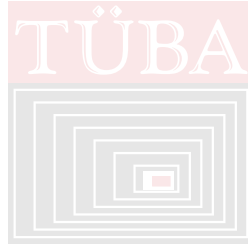
TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ

TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

www.tuba.gov.tr

- 1 و هر گروهک نبذه سنی: - İ, N2, E
- 2 التفاتلرنده: التفاتلرندن N1
- 3 کفتین: - İ, N2, E
- 4 قصبانده: قصباندن İ, N2, E, K
- 5 بعض: - İ, E, N2
- 6 اولنلری: اولنلرک K ؛ اولان İ, N2, E
- 7 خزانه عامره یه: خزینه عامره یه İ, E, N2
- 8 سلیمانک: سلیمان خانک İ, N2, E
- 9 ایام: - İ, N2, E
- 10 افخم: مفخم İ, N2, E
- 11 در دولته کی دفتردارلره: در دولتن اولان دفتردارلری F, N2, E
- 12 متمولین: مشمولین İ, E, N2
- 13 عدّ اولنوب: عدّ اولنور İ, N2, E
- 14 اول اولماز سه ... تیمار دفتردارلقلرینه: - N2
- 15 جمع: جمله İ, E, N2
- 16 اتدوکی: ایلدوکی İ, E, N2

همّته يابدى. بناء على ذلك علم طريقته¹ اختلال و اصحاب قلم سلكنه تشويش مكر و آل رقمزدهء كلك وبال و خط كشيدهء املاء ملال² اولمسی تعین بولدى. مع ذلك اجراى احكام ايدوب سجّادهء شرع شريفه جلوسندن صكره تبديل طريق³ و كسوت ايدن قضاتدن دكمه سى محصلّ الآمال اولمدى. ايچلرنده⁴ نادر كمسه بولنديكه مختل الاحوال [E- 119b] اولدى⁵. و آخر⁶ عمرلرى ذلّله كچمك مقرر اولدى. بعضيسى فلس احمره قادر اولميوب تكرر طريق علمه كيرومكه دخى⁷ عار ايدوب⁸ بين اليأس و الرجا⁹ نته كه بين القدر والقضا مُدْبَذِب اولوب قالديغى تحقّق بولدى.

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

www.tuba.gov.tr

••••••••••

¹ علم طريقته: طريق علمه İ, E, N2

² املاء ملال: املاء مال F

³ جلوسندن صكره تبديل طريق: جلوس بعده ترك طريق İ, E, N2

⁴ ايچلرنده: ايچلرندن İ, N2, E

⁵ اولدى: اولمدى İ, N2, E

⁶ و آخر: اواخر İ, N1, N2, E, K

⁷ كيرومكه دخى: كيركى دخى İ, N2, E؛ كيروب دُرْمَغَه K

⁸ عار ايدوب: عار ايلدى K

⁹ بين اليأس و الرجا: بين اليأس و الرّاحه İ, N2, E

ذکر قانون جلوس علما و قضات و مدرسین ذو النهی بتقریر موقع دیوان اعلی بتعیین ابو الفتح ملک آرا¹

أما² بو زمرة شریفه نك بربرلى مایینده تصدّره رغبتلى و تفوّقه³ تكبّر طریقنده مسارعتلى بر درجه ده که⁴ بر مجلس خاصه⁵ بر پایه ده ایکی شخصك جمعی انجق ممکندر. اوچ اولدیغی تقدیده⁶ رعایتلى محال و مشکلدرد.

مثلاً: قضات موالیدن بری صدر اولسه، مدارس ثمان مدرّسلرندن⁷ ایکیسی یمین و شمالنه و ینه داخل و خارج مدرّسلرندن ایکیشری انلرک ایکی طرفنه اوتورنلرینه⁸ ترجیح سؤالن اتمک مقرردر. بر مقدار امر جزئی یه⁹ اعتبار ایدوب ظاهر پرستلکلرینی¹⁰ بلدرمکه متعلق اولان اوضاعلری مکرردر¹¹.

.....

¹ ذکر قانون ... ابو الفتح ملک آرا: ذکر قانون جلوس علما و قضاة و مدرّسین E؛ ذکر قانون جلوس و قضاة و مدرّسین N2

² اما: - I, N2, E

³ تفوّقه: تقدّم ایله I, E, N2

⁴ بر درجه ده که: بر درجه ده در که: I, N1, N2, E, K

⁵ بر مجلس خاصه: بر مجلسده I, N2, E

⁶ تقدیده: تقدیرجه I, N1, N2, E, K

⁷ مدارس ثمان مدرّسلرندن: مدرّس ثمان مدرسه لرندن I, N2, E

⁸ اوتورنلرینه: اوتورسه ینه ده شماله جالس اولنلر یمینده اوتورنلرینه N1, K

⁹ بر مقدار امر جزئی: بر مقدار جزئی N1؛ بو مقدار امر جزئی یه I, N2, E

¹⁰ پر تلکلرینی: پرستلکلرین I, N2, E

¹¹ مکرردر: مکرر F

محصل کلام، خواجه شهر یارک شیخ الاسلامه تصدّری¹ تعین² دکدر، التفاته متعلق بر قانون مشکدر. اما مفتی نک³ قاضیعسکرلر نامنده کی⁴ فضلاء فخامه تصدّری بر نهج سلوک متعیندر⁵. بعدما کبار⁶ علمادن منصبه کوره هر کسک رتبه سنی تصوّری محقق⁷ اولدقدن صکره وزرا ایله جمع اولدقلرنده جناحین شکلی اوتوریلوب البتّه صدر اعظم صدر اعتبار اولان⁸ جانب یمینه وکلاء کبار⁹ علی قدر درجاتهم¹⁰، یسارنه علماء اختیار علی تفاوت طبقاتهم جلوس قلنور¹¹. أمّا بر محلّ مضیق و تنگده که جناحین تصوّری محال و مرغ فکرت مأل اول هواده منکسر البال اولوب صدر اعظم نهایت صفّده واقع اولسه خواجه بزرگوار و مفتی فضائل مدار اول مجلسده سایر وزیریه تفوّق اتمک احياناً علم شریفه رعایه واقع اولور.¹² ولاکن¹³ قانون قدیمده وزرانک تصدّری و تقرّری¹⁴ صیفی و شتوی عوائد علیّه و جوائز جلیّه¹⁵ تفاوتندن دخی تعین و تحقق بولور. اما قاضیعسکرلره جمعاً بکلربکیلرک تصدّری و اول طریقله زمره علمانک مرآت خاطرلری¹⁶ تکدّری مقرر ایکن خاقان شوکت نهاد سلطان سلیم خانک ولد رشیدی

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ

TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

www.tuba.gov.tr

- 1 تصدّری: صدری N2
- 2 تعین: تعین İ, E, N1, F؛ تقنن K
- 3 مفتی نک: مفتی F
- 4 نامنده کی: نامنده اولان İ, E, N2
- 5 متعیندر: حقیقیدر N2
- 6 کبار: - E, N2
- 7 محقق: مقرر İ, E, N2
- 8 اولان: اولینان İ, N2, E
- 9 وکلاء کبار: وکلاى کاردان İ, N2, E
- 10 علی قدر درجاتهم: علی قدر درجاتهم جانب یمینه و İ, N2, E
- 11 قیلورلر: قیلنور K, N1, F
- 12 واقع اولور: واقع İ, E, N2,
- 13 ولاکن: اما İ, N2, E
- 14 تقرّری: تقرّری N1؛ تضرّری İ, N2, E
- 15 جلیّه: سنیه: İ, E, N2
- 16 مرآت خاطرلری: - İ, E, N2

سلطان مراد خان¹ زماننده یعنی سنه ۹۸۷ اواننده² فضلاء متصلیین³ و کبراء متورّعین زمرهء حمیده سندن⁴ قاضی زاده مولانا شمس الدّین روم ایلی قاضیعسکری بولنوب توسیع ممالک و تکثیر مسالک جهتندن بکلریکیلر چوغالوب [i-88a] حتی کندودن [110a-N1] بر قاچ مرتبه دون اولان اهل قلمدن برینه میرمیران رتبه سی میسر اولوب تفوّقی لازم کلدکده، مولانای مومی الیهک [119b-N2] عرق حمیتی حدّت غضبنی موجب اولوب قضایا⁵ عرضنه⁶ کیردوکی کبی طریق علمه اولان إهانتی عرض ایلدی. وزیر دستنده اولان شخصک وزیر کبی کندویه تفوّقنی سویلدی. فلاجرم اول شهریار عدل آیین بو اعتدالله تعیین قوانین بیوردیلر که منصبده اولان⁷ قاضیعسکرلره روم ایلی بکلریکیسندن⁸ [F-99a] غیری کمسه تصدّر ایلمیه⁹ سائر ممالک میرمیرانلری انلردن تفوّقی بر دخی تصوّر ایلمیه¹⁰. حالاکه بو قانون جدید¹¹ گاه مرعی وگاه نامرعی در¹². یعنی که¹³ اساتذء علمانک خواطر مرآتی گرد إهانتندن بر وجهله¹⁴ احياناً مصون و محمی در¹⁵. محصل میرمیران¹⁶ صاحب عنوان قاضی عسکر بی شان¹⁷ نادر

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
K, N1, F - خان:

2 یعنی سنه 987 اواننده: طقوز یوز طقسان سنه سی اواننده E, N2, İ ; یعنی اواننده F

3 متصلیین: متصّیین E, N2, İ

4 زمرهء حمیده سندن: زمره سندن E, N2, İ

5 قضایا: - E, N2, İ

6 عرضنه: عرضه E, N2, İ

7 منصبده اولان: - E, N2, İ

8 بکلریکیسندن: بکلریکیلردن E, N2, İ

9 ایلمیه: ایتمیه N2

10 سائر ممالک میرمیرانلری انلردن تفوّقی بر دخی تصوّر ایلمیه: - E, N2, İ

11 جدید: - E, N2, İ

12 نامرعی در: نامرعی N2

13 که: - E, N2, İ

14 بر وجهله: بو وجهله E, N2, İ

15 مصون و محمیدر: مصوندر E, N2, İ

16 میران: - F

17 بی شان: - E, N2, İ

العرفان اوزرينه بهر حال تصدّر ايدر اما بر عكس اولدقده اجراى قانون جديدى هر برى تصمّر ايدر¹. اما التمش اقچه مدرسه دن بشيوز اقچه قضايه واصل اولنلر ايالت نامنده كى² امراء ديشانه [E- 120a] و كنارده كى و ديوان همايونده كى³ دفتردارانه، كذلك ايالت نامنده كى حكام ايله عموماً دفتردارلر⁴ مدرسین نامنده كى⁵ فضلاء كاردانه⁶ تصدّر ايدرلر. و صحن مدرسليبه التمش ليلر كاڠه امراء اعيانه تفوق طريقيه كيدرلر. انجق سنجاق بكيرينك خارج و داخل مدرسليبه و تيمار دفتردارلينك و قول اغالرينك داخلدن اشاغى مدرسينه تصدّرى قانوندر. بلکه⁷ ديشان و اهل عرفان و پاشازاده لكله روشناسان اولنلرک صحن مدرسلردن غيره تفوقلى عادت همايوندر. فاما قصبه قاضيلرينك يوزاللى پايه سنه وارنلرى خارج اللى مدرسه سى⁸ حكمنده اولوب مراتب آتیه⁹ قاضى عسكرلكه و فتوايه¹⁰ مفتى اولمق احتماليه گاه اولور كه خارج مدرسلى¹¹ انلرک بالاسنه جالس اولور. اما انلر قضايه رضا ويردكلرى تقديرجه پايه لرى يوز اللى اقچه قضا اولدوغى حيثيتيله¹² گاه اولور كه تنزللى تصدّرى تأخيرلرينه باعث اولمسى تحقّق بولور¹³. محصلّ كلام بو باده ذاتاً و زماناً و شاناً و عرفاناً اعتبار اولنور ديشانلرينك تفوقى محض تعينله وجود و ثبوت¹⁴ بولور. كذلك مدرسین و قضات بعض

.....

www.tuba.gov.tr

- 1 اما بر عكس ... تصمّر ايدر: - I, N2, E
- 2 نامنده كى: نامنده اولان I, N2, E
- 3 همايونده كى: همايونده اولان I, N2, E
- 4 دفتردارلر: - N2, E
- 5 حكام ايله عموماً دفتردارلر مدرسین نامنده كى: - I
- 6 فضلاء كاردانه: فضلاء و كاردان اولنلر I, N2, E
- 7 بلکه: بلکه بلکه F
- 8 مدرسه: مدرسه سى F
- 9 آتیه: عاليه I, N2, E
- 10 فتوايه: - I, E, N2
- 11 مدرسلى: مدرسه لرنده N1
- 12 پايه لرى يوز اللى اقچه قضا اولدوغى حيثيتيله: - N2, E
- 13 تصدّرى تأخيرلرينه باعث اولمسى تحقّق بولور: تصدّرلى تأخيرلرينه باعث اولور K, N1, F
- 14 وجود و ثبوت: ثبوت I, N2, E, F

متفرقه لره و جمله¹ چاشنگیرلره و چاوشان و کتاب دیوان اولان کبیر و صغیره تقدّم
اتمک² مقتنّدر. نئکه عمایر سلاطین متولّیلرینه انجق [-N1 110b 2] قرقلودن یوقاروسی
تصدّر اتمه سی قانون مبرهندر.

لمنشته:

علمای سلفده بو یوغیدی	انلرک علم و فضلی ارتوغیدی
هرنه مجلسده اولسه لر جالس	صدر عالی اولوردی اول مجلس
اهل علمه دوشر می جاه و جلال	دوشرر چاهه انلری او وبال
مرد ظاهر پرسته علم اوله دور ³	فکر صدر اتسه خاطرینه خطور
کبریا وصف خاص ⁴ مولی در	عالمه ترکی انک اولی در
رتبه ایچون علوم ایدن تحصیل ⁵	عمل و علمی عینن اتدی علیل ⁶
اوقی احیاسنی عَزَّالینک	رتبه سن بل بو قوم عالی نک
ترک جاه ایلیندر اعلاسی	اتمیندر اول قومک ادناسی
بلکه انلردن اولمیه معدود	ماله مائل اسافل مردود
علمله عامل اولمین عُلمّا	بر شجردر که میوه ناپیدا

نثر: اگرچکه فی زماننا نظام احوال عالم مختل اولدوغی کبی مقادیر اجناس امم دخی
مهملدر. زمره مدرّسین صوف جامه ایله موصوفین⁷ و صچاقلی عباییلرله معروفین
اولان متعلمین⁸ زمره سنه بو جائزدر که بر بکلر بکینک اوستنه⁹ اوتوره، باعث تقدّم

.....

1 جمله: N2, İ, E

2 تقدّم اتمک: تقدّم F

3 دور: - F

4 خاصّ: ذات N2, İ, E

5 رتبه ... حصیل: رتبه ایچون ایدن علم تحصیل İ, N2, E

6 عمل و علمی ... علیل: علمی عینن اولدی کندی علیل İ, N2, E

7 ایله موصوفین: - İ, N2, E

8 متعلمین: متعلمین İ, N2, E

9 اوستنه: اوزرینه İ, N2, E

ندر دینلکده اكا نسبت کندو عالم ایدوکنی بیانه کتوره. مع ذالک¹ بویله دکلدی. بیان ایتدیکمز قانونی مرحوم جلال زاده مصطفی چلبی که² موقعان دیوانک صاحب کمال عالی مشربیدر که³ بو حقیره تقریر ایتدلر، کندولر موقّع قدیم سیدی بیك علیم⁴ جنابندن⁵ نقل ایدوب ابو الفتح کریم قانونی [N1- 110b] بویله در دیو تصویر اتدیلم. [N2- 120a] علی کلّ حال خزینه دفتردارلی که⁶ زمره مدرّسینک اک اعلی پایه ده کی⁷ اشرافنه تصدّر اتمک قانوندر، انجق بشیوز اقیچه قضا منصبه متصرف اولدقلرنده بو قانون دیگرگوندر.

في زماننا اولنان⁸ مدرّسینک⁹ هفته دن هفته یه¹⁰ دورت درسه مداومتلری محال اولدی. دانشمندلرنده¹¹ دخی طریق اشتغال و استفاده¹² بر یکلش خیال اولدی. مدرّس واردر که آیده بر کۆه مدرسه یه وارمز،¹³ نجه وارسنکه تحصیل علومه قابل دانشمند زمره سی بولمزم. بولنسه دخی کندوسی درس ویروب افادهء علوم ایتمکه قادر اولمزم. اگر بعض عقلا عدم اشتغاله باعث اولان فحوا نه در دیو [E-120b] استفتا¹⁴ ایدرلر ایسه بریسی¹⁵ موالی زاده لرك ظهوری و نابالغ اولدقلری کبی¹⁶ مبالغهء فضیلت دعواسن

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

www.tuba.gov.tr

- 1 مع ذلك: مع هذا: I, N2, E
- 2 که: K, N1, F -
- 3 که: I, N2, E -
- 4 علیم: I, N2, E -
- 5 جنابندن: جنابندن N2, E
- 6 که: N2, E -
- 7 پایه ده کی: پایه سندن اولان I, N2, E
- 8 اولان: اولنان F
- 9 مدرّسینک: مدرّسک F
- 10 هفته دن هفته یه: هفته ده N1
- 11 دانشمندلرنده: دانشمندلرده I, N2, E
- 12 طریق اشتغال و استفاده: اشتغال و استعداد N2؛ اشتغال و استفاده E
- 13 وارمز: وارمز محالدر I, N2, E
- 14 استفتا: استفسار K؛ سؤال I, N2, E
- 15 بریسی: بری I, N2, E
- 16 کبی: F -

ایدرک بر مدرسه تعطیلنه¹ وصول متصوّر لیدر که خواجه زاده ایسه حدّ² بلوغنده داخل اللّی لی مدرسه یه واصل اولور. مفتی زاده ایسه اوّل سنه ده خارجه وصول بولور. قاضی عسکر اوغللری ایسه ابتداءً قرقر اقچه [F-99b] مدرسه الور. ابنای قضات پای تخت دخی البته یکر می بشلوده ویاخود اوتوزله³ اولور. طریق تحصیلده کندولره⁴ حرکت [i-88b] لازم اولمیوب بند گهواره ایکن البته ملازم اولور. نطقه قدرت بولدیغی کبی خود⁵ بی شبهه اخذ منصبه عازم اولور. بو طریقله حدّ بلوغنده مولویته⁶ جازم اولور.

لمنشته:

چلبی لرده کی بضاعتی سن
بری برینه نسبتاً اما
صنمه کیم علم مولویتدر
قدر عنوان اولویتدر

نثر: فضلاء متوعّلیندن اول پایه یه طالب اولان مستحقّین باقه قالور. بو طریقله تراش آور اولنجه مناصب و مدارس طولا شور. خطن قودیغی کبی مولویته بشیوز اقچه قضا منصبه اولاشور. بو تقدیرجه بر⁷ دخی انه کتاب المسی نادر اولور. السه دخی محاضرات و جُنک و غزلیات ایدوکی تحقّق بولور. پس اولاد اترک نیجه شغل ایلسونلر، مدارس عالییه ده نیجه تحصیل علم ایلسونلر⁸. انلر اواخر عمرنده وارمییه جققری⁹ منصبه بر چلبی شرف نسب و حسب¹⁰ صبا عالمنده واصل اولور. بوندن صکره انلرک اشتغالندن نه فائده تحقّق بولور. اگرچه که بعض فاضل چلبی لر دخی قویار، معارف و فضائل ثمراتیه مملو نهال تازه کبی زلال اداسی طالبین محروپنک بورکلرینه صولر

1 تعطیلنه: تعطیلنه N2

2 حدّ: حین N2, E, İ

3 اوتوز له: اوتوزر İ, N2, E

4 کندولره: کندولر K, N1

5 خود: - N2, E

6 مولویته: مولویتنه K, N1

7 بر: - İ, N2, E

8 ایلسونلر: اتسونلر N1, N2, K

9 وارمییه جققری: واره میاجغی İ, N2, E

10 نسبت و حسب: حسب İ, N2, E

سپر، حدّت طبع و ذکالری خود ژاله دار اولمش ورد تر کبی بوجه ما تر دوشدکجه بُوُلُوطْدُنْ نم قپار. اِلّا نادرّاً قیدی ایله استئنا مقرّدر. بو سببله که چلبی لر زمره سنده علم و فضلله¹ مستئنا اولنلر غایتله قلیل و کمتردر.

ایکنجی: اولاد اُتراکدن اولان² مستعدّینک اکابره انتسابلری و پاشالره و اغالره استناد ایله جهالت و بطالتی اکتسابلریدر که بر³ طریقله ملازم اولورلر، نه اوقور لر و نه یازلر، نه طلب علمه عازم اولورلر.

اوچنجیسی: مدرّسین و قضاتک جاهل قالماسیدر⁴ که فی زماننا علمه رغبت یوق؛ جاهل مالدارک رعایتی اصحاب فضائلدن ارتوق. جمیع مناصب لایق و مناسبه⁵ ویرلمز بلکه ارتوجق رشوت صایوب عرض دینار ایدن راغبنه ویریلور.⁶ بو سببله کرک مدرّسین کرکسه⁷ قضات متشرّعین اکابره استناده چالشورلر. انلره اِتکا ایله جمع مال ایدوب قطع مراتب سعینده فضلاء عصر اولنلر ایله یاریشور⁸. مع هذا انلری کچر انلر⁹ هنوز منزل باشنده سکرديمه حاضرلنورکن اول قطع مراتب ایدوب منزلی سچر.

و دردیجی: مقادیر ناس یلنّمه سی و جهلاً و فضلاً بربرندن فرق اولنّمه سیدر که¹⁰ نقد¹¹ ارتشا بازار معامله ده کی¹² اسراری افشا ایده لی مزیت [N2-120b] تألیف و انشا نابود و ناپیدا اولدی. هر منصبی اقچه یه مالک اولنلر اشترا ایدوب بی دَرْم و بی

1 استئنا مقرّدر بو سببله که چلبیلر زمره سنده علم و فضلله: - İ, N2, E

2 اولان: - N2, E

3 بر: F

4 قالماسیدر: قالمه لریدر N1, K

5 مناسبه: مناسبه E

6 ویریلور: ویریلوب F

7 کرکسه: کرک İ, E, N2

8 یاریشورلر: یاریشور K, N1, F

9 انلر: - N1

10 که - N2, E

11 نقد: نقدر F, N2

12 معامله ده کی: معاملهده کی N2, E ؛ تقابلد N1 ye n

بهره قلم فضائل اصحابی کوشهء حمول و انزواده قالدی و بو یوزدن¹ اختلالک بر دلیل واضحی دخی² بودر که بالاده مسطور اولدیغی اوزره خارج [N1- 111a] مدرسه لری ووزرانک، داخلر بنات ملوک ذیشانک، ثمانیه ابو الفتح جتت مکانک، التمشلو مدرسه لری سلطان بایزید و سلیم و سلیمان خانک و اجداد امجادلری اولان روشناسانک³ اولوب ذاتلرنده کی⁴ [E- 121a] تفاوت مراتب⁵ خیرات و مبراتلرندن⁶ دخی ثابت و راتب⁷ ایکن سلطان مراد خان ثالث عصرنده اسکدارده واقع والده سلطان مدرسه سی دیو شایع اولان⁸ مدرسهء داخل حکمنده اولمق لازم ایکن اول قانون تزییف اولندی⁹. سلطان سلیمان غازی مدارسنده کی¹⁰ مدرّسلره¹¹ پایه عالیه حکمی ایله توجیه قلندی. اثنای تألیف کتابده والدهء سلطان محمد خان اولان صقیّه خاتون که¹² کنار بحرده بر مدرسه انشاسنه مباشرت ایلدیلر، سلیمان خان مدرسه سنده سلطان مراد خان ثالث مدرسه سنه واروب مدرّس اولمغله¹³ ابو الفتح نامدار مدارسی ایله اوچ مرتبه ده¹⁴ پایه قطعندن صکره خاتون مشار الیهک مدرسه سی تدریسنه بر شخص معلوم القدری لایق کوردیلر. مع ذلك درس عام اتمکله التفاتاً لا طریقاً ولا ذاتاً قرق اللی ملازم ویرمه سی حتی ملازمین مستعدّین لایقنه ویرمیوب¹⁵ مالدار اولنلره توجیه اتمسنى بیوردیلر. بانیه

1 و بو یوزدن: و بو نور

2 دخی: - N2, E, F

3 روشناسانک: روشنانک F

4 ذاتلرنده کی: ذاتنده کی N2, E

5 مراتب: - F

6 مبراتلرنده: مبراتلرندن F

7 وراتب: - N2, E

8 شایع اولان: - N2, E

9 اولندی: اولنوب N2, E, İ

10 مدارسنده کی: مدارسنده F؛ مدارسنده اولان N2, E, İ

11 مدرّسلره: مدرّسلری N1

12 خاتون که: خاتون نام که N1, K

13 مدرّس اولمغله: - N2, E, İ

14 مرتبه: مرتبه ده K, N1, F

15 حتی ملازمین مستعدّین لایقنه ویرمیوب: حتی ملازمت محلنه ویرلمیوب N2, E, İ

مدرسه ده کی حسب و نسبه اعتبار اولنمیوب ناردن ظهور ایدن نوردن،¹ نوره منبع پرشرار اولان نارك رتبه سی بلند و فرق فرقدان² کمریند ملاحظه سی اولنمغی مناسب عدّ اتدیله.

لمنشئه:

جنگیز خان کبی شه صاحبقران دهر
ابناسنه [F-100a] وفاتی دمنده وصیتی³
اولمشدی سالک اولدوغی قانون صیانتی⁴
دیردی قچن که⁵ نقص ایله قانون و عاده
قانونمز قچن که بزم شرعه توأمان اوله
اجدادی حلّ و عقیدین او شه کم بوزر بیقر
یا ملکن الدور او⁶ یاخود باشندن چقر
نثر: القصة فی زماننا مناصب علیّه ده کی فیلسوفانک اکثری صوف ایله موصوف
داخل مدرّسلیرینه و انلردن یوقارو علمایه مخصوص اولان صچقلو چوقه⁷ عبایلرله⁸
معروف صلابت و جلالترینی مشعر سکزر طقوزر قطعه دستار ایله موصوف خفت
مراد ایلینلرده ایکی اوچ وقیه پنبه ایکی⁹ قطعه دولبنده ملحوف اولوب فخر کتیرلری
و شفق و سمور کورکلر¹⁰ و¹¹ متعدّد و بطالیه متعین¹² کتابله مصروفدر و مباحات دلکیرلری¹³

www.tuba.gov.tr

1 نوردن: - İ, N2, E

2 فرقدان: فرقدانه N1

3 وصیتی: صیانتی N1

4 صیانتی: وصیتی N1

5 که: - N2, E

6 أو: - N2, E

7 چوقه: - N2, E

8 عبایلر له: عبایلرکه N2

9 پنبه ایکی: - N2, E

10 کورکلر: کورکلر ایله: İ, N2, E

11 و: - İ, N2, E

12 متعین: - İ, N2, E

13 دلکیرلری: کتیرلری İ, N2, E

ضیافتلرنده کی¹ تعدّد اطعمه و کثرت املاک و اسبابه مخصوص ایدوکی مکشوفدر. نجه سین² کوردم و شرف صحبتلرینه³ مقارن اولوب اوتوردم طوردم که داخل مدرسه لرینی تشوّقه طلبری، محضا صچقلی عبایی اورنمق ایچون ایدی و مدارس ثمانیه یه شور و شغبلی، مجرد امرایه تصّدره رخصت بولمق ایچون ایدی. مع هذا روز شب اندیشه لری مصر و حلب و شامه قاضی اولسق⁴ نهایتسیز⁵ مال و مناله دست رس بولسق⁶ مضمونی ایدی. و⁷ هر مجلسده عادت و پیشه لری⁸ فلان پاشا بکا بویله التفات ایلدی و فلان اغا بکا اعزاز و اکرامی فلان افندیدن زیاده اثبات ایلدی. مباحاتک مفهومی و مشحونی ایدی.⁹

لمنشته: ¹⁰

تحصیل علمه منصب ایچون اشتغال ایدن جمع کتاب و¹¹ رغبت مال و منال ایدن قلبی سوادین ابتدی مشابه خرابیه دوندی عناصر انده رباعی کتابه یه گرچه کتاب خانه سی پردر نیچه کتاب اما کتابه کیبی اوقنمقده ارتباب بیغمش کتابی¹² اکه یتردی بر خوش کمال هر¹³ چار فصله ایلیه بر بابیه اشتغال

www.tuba.gov.tr

¹ ضیافتلرنده کی : ضیافتلرنده اولان İ, N2, E

² نجه سین: نجه F ؛ نجه لرین İ, N2, E

³ صحبتلرینه: صحبتلریله İ, E

⁴ شامه قاضی اولسق: شام قاضیسی اولوب İ, N2, E

⁵ نهایتسیز: نهایتسیزجه K, N1

⁶ بولسق: بولمق İ, E, N2

⁷ و: - N2, E

⁸ پیشه لری: پیشه F

⁹ مشحونی ایدی: مشحونی بویله ایدی - N1

¹⁰ لمنشته: بیت N1

¹¹ و: - N2, E

¹² بیغمش کتابی: بیغمش کتابی که F

¹³ هر: - F

باشنده بر گورلو¹ صارق ارقه سنده صوف زعمنجه كندی فضلله موصوف فیلسوف
 اویله صارق صارنمدی سلطان انبیا فاش اولمدی سلفده² انك کیبی کبریا

نثر: اگرچه که اول پادشاه غازینک طبع شریفلرنده علم شریفه [N1- 111b] محبت
 وعلما زمره سنه³ رغبت و اعتلاء شانلرینه جلّ همت و طلبه و مستعدان فرقه سنی
 آلام فقر و فاقه دن صیانت مقرر اولمغله بو زمره به⁴ تعیین مراتب و یوللو یوللرنجه
 ترتیب مناصب بیوردیلر و طلب علم ایدن آموخته گان و فقر و فنا⁵ آتشیله دل سوخته
 گان اولان سوخته گان⁶ زمره سندن تا شیخ الاسلام رتبه راتبه سنه وارنجه یول⁷ طریق
 رعایتی کوزتدیلر. بو نیت حسنه ایله علما دائما فقر و فاقه دن مصون اوله لر و قطع
 مراتب مناصب تحصیل فضائل⁸ و کمالاتده قطع مراتب جهتندن ایدوکنی بیلوب ازدیاد
 مصارفله ذوفنون اولالر.

القصة: اول دور جلیله نظام حالری دیدکلری اوزره اولدی و سلطان سلیمان مرحومك
 اواخر⁹ ایام سلطنتته کلنجه واقع عهد بی عدیلده¹⁰ طریق تحصیل امری نظام و انتظام
 بولدی. بناء علی ذلک سید شریف جرجانی موالی رومه مخصوص اولان عظم شانی
 یعنی عرف و اضافت عنوانی کندو زماننده که کوردی و کتدکجه ازدیاد بولماسنی تصور
 قیلدی، بو مقوله بر قطعه ایله اول اسلوب پر معیوبی اهالی اطرافه طیوردی.

www.tuba.gov.tr

••••••••••

1 کورلو: مکور İ, N2, E

2 سلفده: سلفدن İ, N2, E

3 علما زمره سنه: زمره علمایه İ, E, N2

4 زمره بی: زمره به K, N1, F

5 فنا: فاقه N1

6 اولان سوخته گان: - N2, E

7 یول: - N2, E, F

8 فضائل: فضائل N2

9 اواخر: آخر F

10 عهد بی عدیلده: عهد عدیلده N2, E

نظم: 1

شمس علم از افق چرخ عرب طالع شد   استوا یافت ولی در وسط ملك عجم
یافت در روم زوال از اثر کثرت عرف   جرم بی نور ضیا ماند در آن دار آلم
وقت آن شد که به يك باره دوران به غروب   ظلمت جهل بگیرد همه روی عالم

نثر: في الواقع حالا روزگار اول رسم² معهود ایله بدیداردر و علما کِسْوَه سنده کی جهلا
فرقه سی بی غایه ویی شماردر. حتی فضلاء رومدن بری او مضمونی مشعر بو گونه بر
منظوم نادر سویلمشدر.³

نظم: 4

فضل وکمال روم بود در مُجَوَّزَه   دانش معقدست به دستار صد کرّه
نثر: وبالجمله کتدکجه طریقلری بوزلدی و وزیریه دخول ایدوب بعض اغنیا فضلا بیرینه
و زمره اغنیا شفاعت اکابرله بعض منصبله⁵ دخول ایدوب انگشت نما و قدر و رتبه
سی⁶ کتدکجه جاه و جلاله معلا اولمغه بشلدی. حالا که طریق علمک صیانتنه و
قانون محمّدی، شریعت⁷ احمدی کبی بوزلمیوب اهلنک ثبات و مکنتنه [F-100b]
سعی بلیغری⁸ لازم اولان موالی عظام و اهالی فضیلت فرجام،⁹ اکابر خواطرینی¹⁰

.....

1 نظم: قطعه N1؛ لمنشئه K

2 ستم: رسم N1, N2, E, K

3 سویلمشدر: سویلمش N2, E

4 نظم: بیت N2, N1, E, İ

5 دخول ایدوب ... بعض منصبله: - F؛ دخول ایدوب بعض اغنیا شفاعت اکابر ایله منصبله حلول N2؛ دخول ایدوب بعض اغنیا شفاعت اکابر ایله منصبله حلول E

6 رتبه سی: رتبه F

7 شریعت: شرع N2, E, İ

8 بلیغری: بلیغر F

9 و اهالی فضیلت فرجام: - N2, E

10 خواطرینی: خواطرینی N2, E, İ

رعایهٔ طنمدیلر¹ و بر جاهل ارباب دولته انتسابله² ایلوو کلمک و مشغول و منزوی اولان علما دئتلته بوجاقلرده چوریمک طریقمزک اختلالنه باعثدر، دیمدیلر. فلا جرم انلرک سکوتی بو فائده بی افاده ایتدیکه اول معنی تا قاضی عسکرلره وارنجه مؤدی³ اوله یعنی که اکابر ملازمین⁴ ایدن جهلا⁵ اول مراتب عالیه یه واصل اولوب فضالادن امتیاز بوله. فی الواقع بویله اولدی. شیخ الاسلام و مفتی انام ایام اولوب⁶ زمانه ذاتنی تعیین و مولویت اولویتتی تبیین اتمکله و اکابره استنادیله اول منصب جلیله واصل اولان جهلا فتوا ویرمکه و خواص و عوامک مشکلاتنی حل اتمکه قادر دکل ایدوکنی بلمکله بحمد الله تعالی⁷ رتبه راتبه فتوا اغنیاء اغبیا پنجه لرندن قورتلدی. هله ابو الفتح غازی قوانینندن انجق بونجغز خلاص اولدی. [E- 122a] فلا جرم سلطان ذو⁸ الکریم و خاقان ممدوح الشیم⁹ زمروه علمایه رعایت یوزندن غدر و اهانت ایتمش کبی اولدی. طریق علمی امرا منصبلری کبی پایه بر پایه کوسترمکله و اکثر [N2- 121b] علما فضلاء سلف کبی فقر و فاقه یه مبتلی اولمقدن قورتروب¹⁰ عواید کثیره¹¹ و غنایه واصل اتمکله¹² اکل و شرب ایله¹³ نفسلری روحلرینه¹⁴ غالب اولدی. و فرس¹⁵ و رکوب دایه

1 طنمدیلر: صیما دیلر İ, N2, E

2 انتسابله: استناد له N2, E

3 مؤدی: - F

4 ملازمتن: ملازمین N2, F

5 جهلا: جهالده F

6 اولدی شیخ الاسلام و مفتی انام ایام اولوب: - F

7 تعالی: - N2, E

8 ذو: ذوی N1

9 و خاقان ممدوح الشیم: - N2, E

10 قورتروب: قوریتلوب İ, E, N2

11 کثیره: کثیر F

12 اتمکله: اولمغله N2, E, İ

13 اکل و شرب ایله: - N2, E

14 نفسلری روحلرینه: نفسانیتلری روحانیتلرینه N2, E, İ

15 فرس: فرس N2, E

ایله¹ بدنلری راحت و حضوره دوشوب هر بری طالب مناصب اولدی. آخر کار حریر کیمکه و تازی اتلره بنمکه و هر جانبی معمور ساده رولر قوللنمغه و وَشَقُّ و سَمَّور پوستینلر² کیوب صاللمنمغه،³ کُنْدُوزِیْنِ اکابر قپولرین کزوب تحصیل مناصبه⁴ کباری⁵ وسیله طونتمنمغه، کیجه لر⁶ کزک⁷ صحبتلر پیدا ایدوب [N1- 112a] نفیس⁸ طعاملرله تن پرورلکه و اول تن پرورلک مقتضاسنجه دنیا بهشتنک حور و غلمانندن تَمَتُّعَلَه بَسْتَر گسترلکه اتفاق اتدیلر. هَوَالِرِیْنَه تابع و صحبتلرینه داخل اولمینلری صدددن خارجدر دیو مذمت و نفاق اتدیلر⁹. حالة التحریر که سنه اثنی¹⁰ و الف تاریخیه باهر التسطیردر، احوال علما بر طبقه ده¹¹ اختلال بولدی که صیغه مه صارقلر، اویمه یکلو دار و قصه قفتانلر¹² اوکلرنجه قلاوی صارقلو مومیان نوجوانلر حتی ازدیاد نفرات و عنوان ایچون حد بلوغه واصل اولمش اطفال و¹³ مرکوبلرینه¹⁴ التون اوزنکیلر¹⁵ و جوهری شقاقلر ایله زیب و زیوری¹⁶ و آفتهه مال و منال و آشفتهه جاه و جلال اولدیلر. امرا طریقندن

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ

TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

www.tuba.gov.tr

¹ دایه ایله: دلیندیر ایله N2, E؛ دلیله K, N1

² پوستینلر: پوستلرین İ, N2, E

³ صاللمنمغه: طونتمنمغه İ, N2, E

⁴ مناصبه: مناصبه N1؛ مناصبه E

⁵ کباری: - N2, E, K, F

⁶ کزک: - N2, E

⁷ صحبتلر: صحبتلری K, N1, F

⁸ نفیس: - N2

⁹ هوالرینه ... و نفاق اتدیلر: - F

¹⁰ اثنی: احدی N2, E

¹¹ طبقه ده: مرتبه N2, E, İ

¹² قفتانلر: قفتانله F

¹³ و: - F

¹⁴ مرکوبلرینه: مرکوبلرینه İ, N2, E

¹⁵ اوزنکیلر: اوزنکو N2, E

¹⁶ زیوری: زیور İ, N2, E

اختیار اتمدکلری انجق کندولر سراسر و تَلّو خاره لر کیمک و اتلره¹ سیم زنجیر ایله² زین زَرینله³ اکرنمک⁴ قالب بو باده دخی قصدلری⁵ تدریجله وصول اولمغین خدام⁶ پری رویان و رشک غلمان اولان جوانان زمره سنده سراسر و اطلسلر و رَحْت زَرینله لباسلر⁷ تحقّق بولدی. وبالجمله اوقومق و⁸ یازمق عیب اولدی، بو عیب اره سنده علم و معرفت غیب اولدی. زیرا فضائل ذاتیه دن صورلمق محال و اهل فضله بی کیسه⁹ منصب قضا ویرلمک فاسد خیال. فی زماننا عنفوان شباذه مولویت منصبه واصل اما مولویتی ظل زائل اولنلرک اکثری موالی زاده لردر¹⁰ که¹¹ ابتدا منصبلری قرقر الیشر اچه ایله مدارس علیا در. یدیشر سکرز بیله قضایه واصل اولمه لری خلق عالمه ناگهان قضا¹². بر فرقه سی دخی وزرا خواجه لری و امرا منسوبیتدر که قطع مراتبه هر بری باد وزان و طیّ مناصبه سیل روان کبی شتابان، بذل مالده¹³ جرأتلری وافر، علی الخصوص مال و منالری متکاتر؛ نه ورپرلرسه ویرورلر، متاع منصبی مشتری قول کبی صانون الورلر؛ معین و ظهیرلرینه یلوارلر، استادلرینی کندولره خلف قیلورلر.

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

www.tuba.gov.tr

1 اتلره: اتلری N2, E؛ اطلری K, N1

2 زنجیر ایله: زنجیر K, N1, F

3 زیب زَرینله: - N2, E

4 کرلنمک: اکرنلوب بنمک: E, N2, İ

5 قصدلری: - N2, E

6 خدام: جدا F

7 لباسلر: اسبلر N1

8 و: - N2, E

9 بلاکیسه: بی کیسه K, N1, F

10 موالی زاده لردر: موالی زاده لرک N2

11 که: - N2

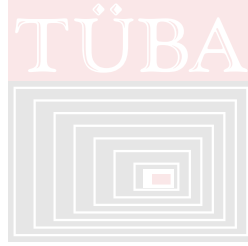
12 یدیشر سکرز بیل ده قضایه واصل اولمارلی خلق عالمه ناگهان قضا: - N2

13 مالده: مالدن N2

لمؤلفه:

مجۆزئله سچقلى عباىى مستوقىم
مزاج دىن ضعيف اولدى ذات شرع سقىم
مدرسىن ايسه صببان واجب التعللىم
صورلسه هربرى منلاى واجب التعللىم
صحىح اولورمىكه اتدكلرى نكاح عمىم

طرىق علم شرىفك بوزلدى قانونى
صحن مدرسى بر مکتب اولدى صببانه¹
جهانى اوغلن اوشق طوتدى عالم اولدى عدىم
ايچنده خدمت فتوايه لایق آدم يوق
نقود و رشوتله منصب آلدى قاضى لر

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

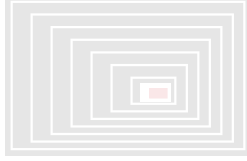
www.tuba.gov.tr

••••••••••

¹ اولدى صببانه: ایدى سان انبوده F, N1, K

Tıpkıbasım

Metnin, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi
Fatih 4225 Numarada Kayıtlı
Nüshasının İlgili Bölümü

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

www.tuba.gov.tr

سعی بلندتره نرم اوله مولد عظام و اها فیصلت در جام کابر خوا طریقی عایه ظمند بلر و بر جاهل ارباب
 دوله انسا له ابلر و کلک و شعول و منور و حا اوله ذکله نو جا قارده جو یک صر لغیر کله لند
 با عذر در بلر فرجه هم المکره کونی بوانه انا داندیکه اول معنی قافعی سکوره و اینه اوله بعمی که کار بر و منور این
 جز اوله اول مراتب کیه به اصل اولوب فضلده دن امتیاز بوله فی الوافع بوبه زمانه دانته تعیین و منو کت اول معنی
 تبیین اتمکله و اکابوه استناد بده اول مضطربله و اصل اوله جهزه قوا و بر مکده و خواص و عوام کله شکله می حل اتمکده
 قار دکلی اید و کنی بیکله محله به تقاربه رهنه فنز اعینا رعینا بجه کرینه قور لری هله اوله غایر قوا اینده اخی
 بوخیز خلد جز اولی دره هم سلطان ذوالکرم و حاقان عهد و الشیم زمره علمایه عیارت بوزینه غدر و اها ت انجمن کوی
 اولی طرفی علی ابرام مضطرب میا به بر بایه کوسه کله و اکثر عملا فضلده سلف کوی بقدر فاده بنوله اوله غایر قور تر و ب
 عوام کله و غنا بده اصل اتمکله اکل و شرب سالیه نفسلری رو طابیلرینه غالب اولری و فوس و رو کله اید اید بلدی رحمت
 و حضوره و منو به هر بی طالع خاص اولی احراز هر یکمه و تازی انره بنیکه و اهر جانیمو سواره رو کله
 تولد نغده و فوس و منور کوسینلو کوی صا لئغه کونوزین کاره قبولی کوی تحصیل ماحصه و سیه طو نغده کیه رو کله
 صحتیاری پیدا اید نفسی طعا مله تن بو ریکه و اول تن بو ریکه نهضت سینه دینا بهشت کجور و علمایه اتمکله
 پست کونیکه اتفاق اندیله حانته الهی کونیکه انشی و القاضی خجیله اهر استصیوره احوال عملا بر طبقه در اضلال اولوب
 صغیره در صراط اولیمه کجودار و قصه تفانلو اوکلر خجیله و وی صا قلو موسیان نوخو لرحمتی زاید لغات و خوا کجوه
 حد بوعده و اصل و اتمکله اطفال مرکب اولیمه اللون اوز کبیر و جوهری شفا قبول بده دست دوری و الفتن مال و مال اشفته
 حاه و حلال اولدی اولر اتمکله اختیار اتمکله کوی اخی کند و لو ملهم و لولو حاره لو کبیر و انوره سیم زنجیر زین دینله
 اگر اتمکله اولوب بولیمه و حی فضل لری ندر خجیله و حلال اولمغین حد بری روان و رشک عمایه اوله جوانان زمره سنده
 سیرله اتمکله و رجت زینله لبا ساتحقق بولری و اجمعه او قومی و ایزنق عیب اولدی و عیسا رسنه علم و
 معرفت عیب اولدی و برافضا اذانه دن مو لوجمال و اهل فضلده فی کسبه مصیضا و بریکه فاسد حال فی براتنا
 عنقراب شهادت مولویت منصفه و اصل اما مولوتی طل راکل اولر که اکثری مولی زاده کرد که اید مضطرب بوقر
 الیشتره اید اید ابر کجودار بدینتر سکری سیدن تصابه و اصل اوله لری خلق عامله اکما فی تضاد بر خرمی می خجیله و زرا
 خواهر لری و اخر منسوب ایدر که قطع حرامنده هر بری اوزانه و طی متاصبن سیر روان کوی شتاران بدل مالنده
 حرام لری و اوقو علی الصوفی مال و مسال لری منکاره نده و بر نوسه و بر نوسه متضعی مشتری قول کوی صا قوه الوری عین
 وظایر بده یوار ادر استمار لری کند و لره خلق قبولی لره طریقی علم نریک بولری تا و نکی بخجیله عیالی
 مستقیم هنی مدرسی بو کتباری انوده مزاج دینی ضعیف اولدی اذ اشخ سقیم جانی و غنی او شق طوری
 عالم اولدی عزم مدعیین اید صیبا و اهل العلم اچیزه خدمت قبولیه لاقی دم بوق صوره هر بری نریک و اهل انظهم
 نفوذ و رشوت منصف الی قاضی هنی اولوسکده اکثری کالج عجم و تفصیل عبادت دولت العیماه و اکل استاز
 نگاه اولدی که مزاج جسد عیس او و عیسا ک تلیس مولانا ادر هشت بهشتام کاباره اونی سفا
 محمد بن مراد حاه و جو مکت نقل و شناسان بوانینده رسم اید کوی فصل اوزره بو کتابده و حی بر مغالطه و غلطی

رحمونه

با خود صحیح

وفاق و منزه و مستحبی و مدعی ساکن اولی فی قانون صیانتی دردی بچگونه نقض ابره قانون و عادتیه لازم بخورد اول
و حسابت بود و لکن قانونی که بر م شروع تو امان اوله اعدای دینه بضر نخر هر زمانه اوله احدای اوله و عقیدتی
اوست که دور برقی با ما ملکن الکرر را و اشد بجز الفصه فی ثانی ما منا صلیه که فی فلسوف فکر اکثری صوف اید
موصوفی داخل مدبرین و المورن بوقار و علمایه مخصوص اوله بصفه جوته عباسیلده معرفت صلا بت جهل و تفریحی شعری
سکر ظهور قطعه دستار اید موصوفی خفت مراد ایستور و دایمی اوج و قیه بنده ایکی قطعه در و لکن در طحوف اولوب
فخر کبوتری و شن و سحر کور و ممدود و بطالیه معین کماله مره ندر و مباحثا و دگر بوی صبا ندرین کی
نعد و اطمینان کورن مملکه و اسبابه مخصوص اید کی مکتوبه در بجه کوردم و شرف صحبینه مقاره اولوب افرودم
طردم که داخل مدبرین شتر و لیبدری محضاً بصفه عیانی او رنجی ایچون ایدی و مدارش نامه به شور و شغری
چون افره بقدره بخصت بوق ایچون ایدی مع هذا روز شب اذینده لوی مصره حلیه نامه قاضی اولسن
نهائین حال و مناله دسترس بولسن موصوفی ایدی و هر مجلسه عادت و بیسته فله ایشا کاب اولوب انصاف ایدی
و فله اعابا کبار ایشا و اکثری فی فله اندینده زاده ایشا ایدی مباحثاتک مهوری و شعوفی ایدی **لمست** تحصیل علمه
منصب ایچون اشتغال اید جمع کتاب و غنایال و منال ایدی قلبی سوادین ایدی سنایه بجه به و دینی عفا صبر اید
رایع نامه کوجیه نامه سیمی بودیچو کتاب اما کما به کئی و فونقره آریات بیغمت کما فیکه اکثری و خوشحال
چاره ضرر اید به بایه اشتغال باشد رکو لوصارق ارقسینه صوف و عمید کندی فصلله موصوفی فیلسوف
اوله صارق صابریه سلطان انبیا فاشق و لیدی سلفه انک کچو کبارا اوجیه اولیا ایشا غایب کلمه شهنشین علم
شرف بخت و علمایم سده عبت و اعلمه شالمونه حل همت و طبعه و مستعدان فونسخی لام فخره فایده صیانت
مقر اوله بوزع به تعیین مراتب و بوللو بولر بجه ترتیباً صیب بود لوی و طلب علم اید اموخه کانه و فخر و فنا
انشدله بسوخته کانه اوله سوخته کانه زرم سنه شایع اده م رنه رانه سنه و ابحه طریقی عامینی کوزند بولر بولست
حسنه اوله عمال دایم فخره فایده موصون اولر و قطع مراتب مناسب تحصیل فصلا و کما دینه قطع مراتب مستعدان
اید و کوی سلوب زاده و مصارفه و فونونه اولر الفصه اولر در جلیله نظام حالری دیکلری اوزره اولری و لطف اید
و جود اید ارایام سلطنه کلمه و اید عهده بی عدله طریق تحصیل اید نظام و انتظام بولری بنا بر علی دگر سینه رفیع
حرفانی مولی روم مخصوص اوله عظم شایع یعنی عرف و اصناف عنونی کد و زمانه که کوردی و کد کچه اذواد
بیکدیگر بقدری بوجوبه بر قطعه اید اوله اسلوب بوجوبی اهلانی طراد بطوری **نظم** شمس علم از افق جرج عرب
طالع شد استیافت ولی وسط ملک عجم یافت در روم زواله انز کورن عرف حرم بی نوصا ماند دران
دارالم وقت ان شد که بیکباره دوران بغرب طلعت جهل بکیر دهمه رو عالم فی الواقع حاله دگر اول
سهم بود اید بدیدار در و علمای کسوه سندی کجه اوله زنده سیمی بی عایه پشیمار در حقی فضله روم بی ارضی
منع بود کونه بر منظوم نادر سونشدر **نظم** فضل و کمال روم بود در مجوزده دانق معقل است سنا صدکره
و اجماله کد کجه طریقی بوزلری و وزیر اید ایدر اکسنتا و قدر و رسیده کجه جاه و چه لایحه
اولمده شلدی حاله که طریقی ملکه صیانتنه و قانون جمهوری شرفی لهری کئی بولر یوس اهلک **نظم** و مکتبه

مدیر الیاریغی فیضیای تحت شی الله کبری میسوده و ایضاً او توله اولور طرفی تحصیل کند و لره حرکت لازم
 اولوب بندگواره ایکن الله ملازم اولور لطفه قدرت بولدیجی کجی خود بی شبهه اخذ منصب ملازم اولور بوطرفله
 حدیث اولور مولوتیه حارث اولور **لش** **له** حلی بودی بصاعتی سن صیدیم علم مولوتیدر برینه نسبتاً است
 قدر عتوان اولوتیدر فضلته تهر علینده اولو بایه بیالسا اولو مستحقین باقه فالور بوطرفله طراس اولور اولیحه
 مواضعت مدرسی جلوه شورشطن نورانی کجی مولوتیه شیور لایحه قضا منصبه اولور شوق بوقدرجه بودی
 الله کباب السی اولور اولو لایحه شی محاضرات و حکایت غزلیات ابن وکی تحقیق اولور سواد اولو انوکجه شغل
 ایسولور مدرسی لیه ده بجه تحصیل علم ایسولور اولو اضر عین و ارضه طری منسه بولدیجی شرف نسبت جمله صبا
 عالیده اصل اولور بونه صکره لکر استغناء لایحه فایده تحقیق اولور اگر کجه بعضی اصل حلی بودی قول معارف
 و فضائل شریفه جلوه ناله کجی اولو اداسی طالبین شجره ربک بویکلرینه صور سیر حدیث طبع و کلام بویکلرینه
 داروش و برتر کجی بومه ماتر و شد کجه بونده تم قابرا اولو ادر قیدی استغناء مفرور بوسید کجه بویکلرینه
 سنده علم و فضلته استغناء اولور عالیده دلیل کفزدرا کجی اولو و انوکجه اولو استغناء تکابره انشایی و انشا
 لره و عالیه استناد لایحه طبعی انشایی کجه بوطرفله ملازم اولور بونه و نیا زر زرب طلب علم ملازم
 اولور بویکلرینه کجی و فضلته کجه اهل عالمه سید کجی ما نانا علمه غبت بوق جاهل مالدار کجه عتباتی اصحاب فضلته
 ارتوق جمیع صاحب کجی و مناسبت و بولر لکه ارتوقی شوق صایوب عین و بنا ایدیه راغبینه و بیروب بوسید
 کجه بویکلرینه کجی فضلته شرفین کجی کجی استناده جانشین اولور انکا ایجمع مال الیکن قطع مراتب سعیده فضلته
 عصر اولور لایحه بایشوع هذالوی کجی لایحه بولور و شوق اولور سکرویمه حاضر بویکلرینه اولو قطع مراتب انشایی بویکلرینه
 دور و بیعی عادی و ناس بویکلرینه و بیهوده و فضلته بر بویکلرینه فرق اولور سید کجه نقد ارتقا بازار معامله ده کجی سراری
 انشایی لایحه مرتب الف و انشایا بود و بایده اولور هر منصبی لایحه بیک اولور انشایا استرا ایدیه بویکلرینه
 تلقی فضلته اصحاب کجی شوق اولور و انوکجه اولور و بویکلرینه اولور و بویکلرینه اولور و بویکلرینه اولور
 خارج مدرس لوی و در بانک داخلینات ملوک و دنیا کجی ثانی اولور بویکلرینه بخت مکان انشایا مدرس لوی سلطان بیز
 بویکلرینه و لایحه خانکده اجداد محادری اولور بویکلرینه اولور بویکلرینه بخت حیات و مبراک لایحه و بویکلرینه و بویکلرینه
 ایکن سلطان اولور خانکده انشایا اسکرده واقع والده سلطان مدرس لوی شایع اولور مدرس و لایحه بویکلرینه اولور لازم
 لازم ایکن اولور بویکلرینه بویکلرینه سلطان لایحه عاری مدرسه بویکلرینه بایه عادی کجی اولور بویکلرینه انشایا لایحه بویکلرینه
 والده سلطان بویکلرینه اولور بویکلرینه بویکلرینه بویکلرینه بویکلرینه بویکلرینه بویکلرینه بویکلرینه بویکلرینه
 نانت مدرس شوق و بویکلرینه مدرس اولور بویکلرینه مدرس لوی اولور بویکلرینه مدرس لوی اولور بویکلرینه مدرس لوی
 تدیسینه بویکلرینه علوم لایحه بویکلرینه بویکلرینه بویکلرینه بویکلرینه بویکلرینه بویکلرینه بویکلرینه بویکلرینه
 حتی بویکلرینه بویکلرینه بویکلرینه بویکلرینه بویکلرینه بویکلرینه بویکلرینه بویکلرینه بویکلرینه
 اولور بویکلرینه بویکلرینه بویکلرینه بویکلرینه بویکلرینه بویکلرینه بویکلرینه بویکلرینه بویکلرینه
 مناسبت اولور بویکلرینه بویکلرینه بویکلرینه بویکلرینه بویکلرینه بویکلرینه بویکلرینه بویکلرینه بویکلرینه

دانی

عربی کلمه تصدیق ایلیسا از ممالک میر میرالمودة تعویذ بودخی قصور ایلیه حالاکه وقانون جدید کاه مجری وکایا مجری
یعنی که اسانده عمالک مختار مرآت قریه اهانتها بر وجه احیا امصونه و محیی تحصیل مبر صاحبان قاضی کوی شان
ناراهانه از رویه بیوهال بقصد لایرا ما بکنس اولدوقه اجرائی قانون جدید هوی بی قصور ایدر اما التعلق فی مدرسه
بشور زنجی قضایه واصل اولدو ایالت نامنه کی امره دشمنانه وکار دهکی و بوانه هابون ده کی متور دانندک
ایالت امنه کی حکام ایمن دفر دارو مدرسی نامنه کی فضله کارانه بقصد لایر بر و محیی مکتوبه التعلق ایلیه کارانه
امر ایلیه نقوق لایقینه کیدر لایقینه سخته کلر نیلک خارج و داخل مدرسه و تیار و دفر دارو نیلک وقول اعالیه
داخله اشقی مدرسه بقصد لایقینه قانوندر که مکه دشمنانه واهل زمانه وایشازده کلمه دشمنانه اولدو محیی مدرسه
لورنه عیبه نقوق لایقینه قانوندر که مکه تصدیق ضلر نیلک نور لایقینه واز لوی خارج الی مدرسه محیی مکتوبه اولدو
مراتبه قاضی کسکه وبقی ایله نقوق لایقینه کاه اولدو که خارج مدرسه لایقینه کاه لایقینه طلس اولدو لایقینه بیله
و در کوی بقصد لایقینه نور لایقینه قاضی و لایقینه حقیقه کاه اولدو که تزلزل بقصد لایقینه بیله لایقینه
تحقیق بولور محیی کلام بویله دنا و زانا و شانا و عثانا اعتبار اولدو دینا لایقینه نقوق لایقینه قاضی کسکه
کدک مدرسی بقضا بعضی مغروره و حمله هاشکیر لایقینه وچا و شانه وکانه بوانه اولدو که بقصد لایقینه کسکه
سلو طین متولر بقضا نقوق لایقینه قانوندر که مکه بقصد لایقینه قانوندر که مکه بقصد لایقینه قانوندر که مکه
ایلیکم و فضلی ایلیکم هر مجلسه اولدو مجلسه صدر علی اولدو مجلسه اهل علمه و دوشم چای اولدو
دوشم چای لایقینه ووال مد ظاهیر بقصد لایقینه اولدو بقصد لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه
ترکی لایقینه اولدو بقصد لایقینه علوم ایلیه تحصیل عمل و علی عینی ایلی علیل او قی احیایه لایقینه بقصد لایقینه
بقوم لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه
علمه عامل اولدو لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه
ایلیکم بقصد لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه
بقصد لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه
ایلیکم بقصد لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه
کدو بقصد لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه
دفر دارو لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه
بقصد لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه
دخی طریق اشتغال و استفاده بویکیشی حال اولدی مدرس واردر که ایلی بولور مدرسیه واردر که ایلی بولور
علوم قابل دانشمند زحم سی بولور بولور بولور بولور بولور بولور بولور بولور بولور بولور بولور بولور
عقله عدم شغله باعث اولدو بقصد لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه
سالفه فضلیت عواصی ایلیکم بولور بقصد لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه
مدرسه واصل اولدو بقصد لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه لایقینه

اعلی

لی

خوله عاوه به دفتر دار و کینه که توفیق کی ما صاحبان به سزاوار ایلوب لقاها کما واسطه امام سلفین و اما
 انهم و در مجتوم اولاً ستم پشایرام نام فاضی حقدن بوناونی اجرا ایدر در دلدن کج دفتر دار لوی الحان اعکه
 ستم مایبی و ستمانه ارجیند بو وضع عیب زفاونو عجب عجز اولدیکه متمولین قضات ظاهر لایق با اولانویطاما
 و دارات عدالوت دفعه خزینه دفتر دار بقولونه اولو لوستی عیما بر تو سولونه و اخود تیمار دفتر دار بقولونه
 شایسته کویوب رعایت اوله فله جهیم بو صقله اکثر قضات رتاسی اثبات و جمع نقول علیا عتشان و هادی
 قضاب اولوب ایزه کورشی ایل تحصیل ایدر کما ملکی صایر کما در دفتر دار بقولونک برینه دستک بولوشاع
 ارتداد بی سوز همنه ایدی ناه علی کد علم طریقه اختلال و احباب هم سلکته نشونش کور کلا ر فرموده کلوز مال
 و خط کشیده امزه مال اولوسی نفی بولدی مع ذلک اجرا احکام ایدر بیجاوه شرع شریفه جلوسه صکره تبدل طریق
 دکسوره ایدر قضاتیه که سی حاصل اولمال اولدی بچگونونه ادر کجسه بولونک تحصیل احوال اولدی و اخر عمر بولدی
 زنده کجک عمر اولدی بعضی نفیس اهرم فادر و بطر نکور طریق علمه کیرمکه و حجاب ایدر بین ایلماس و الوجا
 تکذیب القدر و القضا مذبذبا اولوب ایلدی نفی تحقق بولدی **دو قانون هوس اولو قضایا و سوزن ذالمتی بقیه بر**
منع د بونا علی بقیه اولو نفی ملک ارا اما بزرگم شریفه کس بر برایت امینده تصدیر رعیتلوی و تقویله
 کدیر طریقه مساعی بودر صده که بر محلیت خاصه بر پایه ده اکی شخصک جمعی نفی حکمدر اوج اولدی نفی غیر
 برایتیوی بحال و مشکدر منزه قضات مولدین بری صدر اولسه مدارش شمان مدرسینده ایکسی نفی و ستمانه
 و نه داخل و خارج مدرسینده ایکسی حکمدر اکی طریقه ایدر تورلونه ترجیح سوالین اتمک معر در بوقدر ایدر جزوی
 اعتبار ایدر ظاهر بر تکلیفی لدریکه متعلق اولو اضا علی کور محض اولدم خواهه برایتش اولو ایدر تصدیر
 نفی دکدر انقضای متعلق بوناون مشکدر اما معنی فاضی مسکرون امانده قضایا فکامه تصدیر بونج مسکدر
 متصدیر بود کما علیا و ذمن صیغه کوره هر کسک بهیستی تصور نفی تحقیق اولدیکه کوره و زرا ایل جمع اولدیکه بر جنا
 شکی ایدر تورلوسا لسه صد اعظم صدر اعتبار اولو جانب سینه و کله کبار علی قدر در جاتیم بسارینه علمار اخبار
 علی تفاوت طبقات هم جلوسه لدر اما بر محل مصیق و تنکده که جناح نفی تصوری بحال و فرج کدرت مال اول هواده
 منکسر ایل اولوب صدر اعظم ایت صفا و اقم اولسه خواهه بر بوقدر و نفی قضایا ایدر اولو ایدر اولو ایدر
 نفوق اتمک لایحا اعلی شریفه علیه واقع اولور دکن قانون قدیمه و زرا کد تصدیر و تقصیری صیفی و شوری
 عواند علمه و جوارز حلیه نفا و تدب و نفی تحقیق بولور اما اما صیغسکره جمعا کجور کیکلر که تصدیر اولو
 طریقه بزرگم علمه اتمک خا طری کدیری مقرر ایلن خاقان شوکت ناه و سلطان ایلیم خانک اولدیکه سلطان
 هر ادر امانده یعنی اولنده فضل و متصلیین و کبر و متو عین زمره حمیده سده فاضی ادر مولد انشمال ایدر
 روم نفی فاضی مسکدری بونوب نوسیع ما کد کیکر مساکم سنن کجور کیکر جو غایت جتی کدورده بونام جزیه ده اولو
 اهل طریقه و نه بی سوزن رتسی سیر اولوب نفوقی ادر کد کوره موله نای سوزن ایلیم عرق جمعی حرت غضب نفی موجب
 اولوب قضایا عینه کدور کدی طریق علمه زرا اها نفی عین ایدر دزد و سنده اولو شخصکدر زرا کد نفی نفی
 سوزن نفی ادر اتمک ایدر عدل این بواعده الایعین قوانین بوز بولور کجصد مسنده اولو فاضی ادر و روم ایلیم کجور

نقوی

خان الشیخ المرحوم وصیغی وشنوی خلعتیل و صوفی فیلسوف سال اکیستر بحوره فاضلی کورکی اعزاز و انتفا
موضوعه انک خفته دخی مقدر مع ذلک خواهه نوربوار و معلومین با نامدار اوله عمده علماء و کار واسوه فضل و
اخبار نه سیه باه عماد شیخ آقا که م رتبه سده بالا تودر زبانه نظر شریف آقا دخی من عینی حونا مضمن ندر بو نامه
عزیزت و فضیلت اعتباری و فتوه کواکبه مه استا قدری دولت جا، و جهل معنونه ندر و دیوانه هابونه صیغی و
شنوی سمور لایه باینر حضرت شیخ بلکلیجه بار زار بقی و رعاسته التقا و عینلو زمره علاه الحق خواهه بزرگوار
و شیخ آقا که بعد فاضلی کور نامه کی علماء اعلامه مخصوص غبت سنویه در و اهل بوسه شیخ آقا که عقیقه دفع
اوله فضل کور مایه منصبه باینر شیخ به و هرات مین کور بیشتر له و بیکله فانی من اکن خواهه نوربوار
من بولونه مدرسه کور بیشتر له و منصبه او نور باینر له توحید و لینی بو شد در **بشمه** غبتا شیخه لانی اولور
علمایو بیضا هیفته اولور ختی حق کا مقام نسونه دور حجه سنه جم انسه از اولور اوید شاده قوشناس
حله غبتا ولسون آد ناس **فاما** فی قضا بوسوال اوزره واضح وهوب اویشا بیکه بر و نشیند بوزرم اولور
روم اولور فاضلی کور بیکه فونیه لاتی و مستعدن زمره سده نفر بقی محقق اولرینه ایکی اوج سنه مقداری استراحتله
تکمیل علمیه کوشش اندکی سنین و شهر عجمیکه فتنه مستوف اوله یعنی کمال مقدار زاده اوقا و تقاضا اوله
دو کارین کچوب رفاه هیله صلوه سنه و اوله بولون شدا بولونه زمره کتبار و بین لایحان ذاناً و زماناً منصبه
سزوار اولور مطبوعی قضا البسیکو محضراجه فاضلی و بولیه اوج میل کیمی مینسان کور بیکه معرول اولور بیخنت
مور و شیخ ذاناً و زماناً لایق اسیان اتمکله اولور باینر قضا له لوق کور له بو قانونه اوزره الحیه و ارجح بشراجه نوحی
و مسکنه عقیقه اولر باینر ازیاد کور بیکه حق اولور سلسله دن بولر باینر قضا به بیکه بولیه و اصل اوله بولور
دخی صکوره بوز لایق ایدر حیا حاصل اوله بعد ذلک بوز السلی سده کی قضا له ساکن اولور بیکه دینار ته سکه
نه عقیقه بقی منصبه اوله عرسه به وصول بولرینه اسبقاً کدی بی کاه سلسله و کاه طره اکرچه قانون قدیم کی
حالی بوسوال اوزره اولر شد امانی زمانا اول بوز لایق قضا باینر بوزه بده اوچوره دخی صکوره دوزیره
حق قضا له ارجح دن بوجول عالی علیه عاری کسه بدل در هم دوانیوی مستد اعینه دور بوز طفسان
ظفر باینر قضا له واصل و اقر الله تعویق و تصدیر بوجول بوز بولونه مسای و اذله ایدر کی سه ظفر بوز قضا
ظفر باینر بقی بولر شد و زرا عظامک بومقامین سکوت اتملوی خزانه عامره بایدا اوله و سوم بویه
لر بوجول اولر شد کور کله مدسره بقیه قضا اوج میل ایکی ایکی سنه به نوزال اتملر کی بوجبا شیخ درست
و مستقلاً اولور هونر ایکی میل تمام اولر بده بدی سکوت ای مقدری زمان و اربین توفیق سبب سکا افره
نوحی بوجبا اولر بوزره هر بوی فصل اتملر نیکه بوز حصد و بولر شد **فاضلی** اسک قضا باینر باینر بولور
ارتشاه قدری علم اولر کله **منصبه** اوج بیل بقی ایکی بیلر اوج غله مستقام اولر کله **بور** کی اکن
السده بزاده **صا** یسنی در شده اخبر هم اولر کله **بود** شیخ اولیه کس سلطان سالفه عثمان به هر صنفک
زیر کستی و هر کور و هک بنده سستی تحسین بوز معیار التفاضل بوز مفاد بوزاس در اهرم بوجول کتیبی مهر و نامه
حما سن اولر بقی کوا طاهر ایقاس و لغز قضات قضا باینر بعض اهل علم و کلاسته بوی شیخند ذاناً بحرم اولر

وعلوم فرعونیه هدایه اولیسی و هر مدرس قبل از درس هابیح و مشارق و ایخود صحیح مسدود بخاریش بر مقدار احادیث
 شریفه نقل می نمود و در سه شروع اولیسی فرمان اولیسی فاما داخل الی مدرسی والدیه و شهزاده کاوه اولیسی عینه
 محتمله بر نیک و ایخود دختر کاوه شاه جهانستان عمارتین خوانین کوه کرکه و بعضی شهزاده کاوه یا شاهان دانشا
 اولیسی اعلاظم کار معتبره که شماره عنوان اولوب کسرتیک از اسی فرعونیه هدایه و وسطی اصولی یونج و اعلی
 کتانی و ششری و فاضلی و ضیای و مولفان اولیسی نفسیه هر السقیم اولین هر کورلی و یوقاوند مهر اولیسی تربیت سابق
 اوزره بر مدرسین که طینت و معلم صاحب رست که قطع مراتب و جانیه مدرسه داخل اولیسی کاوه فقر و فاقه
 و کاه منسقت غریبه فی صاقله اولوب بودی غرم طلبه کی بر از کجی کجیکه که میانه قرآن دانایان امتیاز اولیسی الله
 مصدر و قیامیه حیات و مصنوفه سبع سیمولتا اولیسی مدرسی کمال برنده مدرس اولیسی فاما خارج مدرسه کوه و اصولی مقدم
 مناصب غریبه مهی اولیسی همت معاشی حجت عمده کی بنایع و قولی الیه معاشرت لاین بودله اندیشه یقار و نین سولتین
 حجت کمال انشالوبن التسلوا مند بر مدرس ده افاده علوم این و شام و حلقه بغداد و فصلی هر چهارم که اولیسی
 ایسه بوسه و درنه و استامبول نامه کی شکاکه نلزدون بر ملک حجت اباده نجیب انشور ایچ فاضلی افاده اولیسی
 اولیسی بومول اولیسی کچیل و شام و مصعبی علی التوسط اولیسی غروب بعد بوسه و درنه و استامبول و اینکین کی انشور
 حکومت اهما انیکه کجیکه افاده و استامبول فاضلی کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه
 بالحقین تعیین اربان انشور لیه و طیفه بوکره ماه بیت المال سلسله بر وجه نقد و برده و امور شریعه بر علق اولیسی
 احکامی ایستاهلی انوجا مند بو بر لب همد بار که در ششم می عنوان جدول کورن عبداله حضور صاحب و قوی مدرسی
 و کوی پیشین بوزلی و اربعه انور وجه این و علی کسرتیک هر ی تحت حکم کی و اولیسی مناسبی مناسبه سلسله
 علیه منقلب اولیسی ساؤ مناسب کله به و در اعظم و صدی محترم اولیسی جانیه عرضیه بقونض بر یله سلسله
 احسن طریقه طور و کین کیم کوردی بو کجی فو کین هر علیه ختام اولیسی هم نصف معدنسا و کین بو صبی اونس که
 اندیسی بیای حق جین ایه که اعلا کوجه اجداد عظام مند ایدیم بربو خاندان کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه
 بر مقدار ایچ ایچ بوشدر کی انعام و تربیت انعام نیسی کواکه اولیسی هر که منوایه قیومه تعلیق نشد اما بویج لطیف
 مسلو که وضع شریعا و لایحه کوه بعضی فواصل شایع و موافقین صاحب بر اولیسی کار بر زمره حلیه سینه و عوم خطیب
 زاده و خواهر زاده و المومنه انالی فضل که اده طی مراتب رعایتا و فون و نور ایچ مدرسه ده خواهر شهزادی و فاضلی
 عسکو که کجیکه به کامکاری زینه ساسله انصاف و همت بیورملی رجوع بودی یعنی کجیکه فضل و دره دان و فلیسولان مؤثران
 دنیا و خطیب اعلا ایضا مند کی روشی روشلسان عهده ده بر نیک قدری و لقا و صفیانه اولیسی سلسله
 معنی مرتبه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه
 قاضی کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه
 خطبه سی جل استمکه نام و مرجع و مزه و ظاهر نام اولیسی کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه
 اکابر ایلمن و حرم مولی فایق و فصلیه دانه اول صد که کجیکه اولیسی فاضلی کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه
 معز و لوب هر نفی لیسه کا و بر لب و طیفه عینه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه کجیکه

فاصله فرعی

97

توضیحی

کثیر علماری ثابت شیخ بنوری و سیاحتی بن مصطفوی مزایای هر دو جمله است و حیا و انکسار و تقصیر و زهد
 سابق الذکر محمود پاشا و داد پاشا و مصطفی پاشا و بعضی از مدعیان مدرسه لویا پیر اذیع رغبت و التفاتند فضا و عصر و توفیق
 رضا الیه **بسط** اهل علم در عیاشام اول نشه نیک بخت و عالم نام اول بقوله انک عطا علی طهر و دوشوی تجزیه
 علم تجزیه فاضل و رومی اول لویا پیر است **سمت** تألیفی طوندی اهل نهی تجزیه بکلیه تا آخر هم حرم احزاب هم محرم
 فضوی تباردیشانی که توفیق کسی گرافی **فاما** این علم هدایت رفیق بود هیچ سیدیده بر توفیق فایده بر طالب
 کسی که است و معارفه زینا اول و بحدود اشتغال و علم منطبق و ادارت که همه توفیق چراغی اشتغال ابرو علی التوفیق
 هیئت همدسه و معانی و بدیع و بیان مزایای شیخ و حتی فی الجمله مقصود المرام اول لویا پیر و دانشمند اول مدلسر سامیه
 اولی با لویا پیر که مندرج بر شیخ و لطیفه و حاشیه تجزیه مدرسه لویا پیر اول لویا پیر که مندرج بر شیخ و حاشیه
 علی بن موسی و ابی بزی و عرب و زهد و اول استانبول و ادرنه و بوسه نامند که از تصریح معلوم مدرسه محکم
 تجزیه و اینها که در حاله کی کند و بی مایه این تا که از فقر فایده ذوقی بوسی اشتغال علم عالی بود ظاهر و غایب الیه است
 برینستمداری حرکت ابرو رضا یعنی اول لویا پیر که مندرج بر شیخ و امثال و آریه درج و اشخاصه شغل الیه
 و هر مدرسه ده کی اصول و فروع و تفسیر و نه ای خود گروه و معانی اهل علم او چه درین برور اول لویا پیر و هر مدرسه بر زبان
 مؤظف و فی الجمله بکلیه خدمت اول لویا پیر که قضایای حرکت برین و برین و ای خود مصروف و حله مکرمه و دارالملک
 برینا فصلی و نه مکتوبه که درین برین برین برین برین برین برین برین برین برین برین برین برین برین برین برین
 و ای خود برین برین برین برین برین برین برین برین برین برین برین برین برین برین برین برین برین برین برین
 او چه درین برین برین برین برین برین برین برین برین برین برین برین برین برین برین برین برین برین برین
 محفوظ اول لویا پیر که از حد و حواشی اول لویا پیر که از حد و حواشی اول لویا پیر که از حد و حواشی
 کویا پیر که از حد و حواشی اول لویا پیر که از حد و حواشی اول لویا پیر که از حد و حواشی اول لویا پیر که از حد و حواشی
 اکا و اصل اول لویا پیر که از حد و حواشی اول لویا پیر که از حد و حواشی اول لویا پیر که از حد و حواشی
 اول لویا پیر که از حد و حواشی اول لویا پیر که از حد و حواشی اول لویا پیر که از حد و حواشی اول لویا پیر که از حد و حواشی
 کسب هیچ الی مدرسه تصدیق کرده که سولیدیا اولی ها بر اولیه و الجمله از قضایه و اعتبار نقایه و اعتبار صبر الیه
 باین و مدرسه لویا پیر که از حد و حواشی اول لویا پیر که از حد و حواشی اول لویا پیر که از حد و حواشی
 مسکوک و رایج اول لویا پیر که از حد و حواشی اول لویا پیر که از حد و حواشی اول لویا پیر که از حد و حواشی
 اطراف اول لویا پیر که از حد و حواشی اول لویا پیر که از حد و حواشی اول لویا پیر که از حد و حواشی
 و طلبه و محضات تحصیلیه سینه اول لویا پیر که از حد و حواشی اول لویا پیر که از حد و حواشی
 مدرسه لویا پیر که از حد و حواشی اول لویا پیر که از حد و حواشی اول لویا پیر که از حد و حواشی
 اول لویا پیر که از حد و حواشی اول لویا پیر که از حد و حواشی اول لویا پیر که از حد و حواشی
 تعیین اول لویا پیر که از حد و حواشی اول لویا پیر که از حد و حواشی اول لویا پیر که از حد و حواشی
 اصحاب حرات ربه و امر اکرام فایده اشتراکی اول لویا پیر که از حد و حواشی اول لویا پیر که از حد و حواشی

لوی

در

حدود

بنیاد مدارس آنکه که کورانی علما طریقت نظام مندرج است بر این طایفه جلیله فی عدله کبرنج آتوقیقه
 سلوکوی برزاه جاده ده کورانی که نهالینده صدر شمع شرفین کی معاده جلوسه منبری اوله و بیلونین
 اجابین کتبه قاشموند دیوسلسله طریقتی کمال انتظامه استحکام بولنه **دنهان** **تجلی** و **بنیاد طریقی**
دنهان احکامه مادام القدر و القضا و ما ریحا الام و بنا لیا **نشد** علما در عمارت خانة دین ،
 طور دالمون فی سون برین **علما سوز عالم صوری** و **وزیر اول شهره اولمیه سوری** ، **اکسک** و **ماسون** اهل فضل
 کلمجه کمال تحصیل ذوال **طایفه جلیله** علما سله طین سالفه زمان طریق حصول حوائق ال اعتماد اول کلمنت
 سعادت نشا تونین چرم فضایی و فواضلینه کوره و می طویلوب فوضا مدارس و قضا اول فضل مشغولینه
 ناگهان فیضا و سوزینه کورین بیکه بله اضا ایدر بودی و هر بری تحصیل کال و تکمیل معادله قطع درجات
 این سن مضیقه سلفه بقه می اورده انشا کتف کتف لبوس من صنف قداسه هرف فرینده کی سر **نشلوه**
 رغبت کورین فی الواقع خیره ده دیشان و وزیر ساهنشاه جنبانده نظایره اولوق مناسده و انصاف
 جنبانه هر فضله بسزیده صفانه مصروف فنی مقصود عدل شامل عزم ایدر سار علی کمال الوفیج عاری
 لبنا الحبار و المعاری سطا هم حقا علیه المقفه و الرضا و زمان سعادتینه تکثیر بولنه و توسیع مالک سواد
 و قوی و حیض سلفه فی کما استقر اول استناد توفیق اصباح استعدادی موجب و علی بنوری
 اول طایفه بیکه ثبات و اعتبار اموری انصاف اهل کاستا طریقی علما ده ظهور جدات برینه سنده بر صدر
 مشهور اولده همو دیشا و راه مرتبه تعیین اولوب مراتب علمیه اول شهر را صاحب عممی داعیه بولمده می اعلمه
 فضلته استناد اهل فوجم مدارس ثانیه که صحن مدرس لوی و بیکله معروف و هشتاد هشتاد و صاحب اول
 بله طیبه ده موصوفدر بر او غورده انشا اولنگ و هر مدرسه یتیمه مسلم بر صمیمه کرد خجی بناسی بولدی که
 اول کومدرسه ده الیشتر فیه و طیفه نیکو مدرسه فصلتاً و دور در فیه و طیفه و نان و شور ایدر بر مید
 مستعد صاحب ای و اوله نشر خیرایه دخی بر در انشمند معرفت نهاکه هر بولنه بوی اکتشرف فی و طیفه انه
 نان و شور با حق اولم الا و اولدینه با عدا هر معید رزم مستعدینه ضابط سعید و حق ههین اولنگ و مدرس
 سنده همینه اولده تمهیه کند و معرفتله قویان طلبه که اهل روم اصطرلاب حجه سوخته کان اطلاع اولند
 اوقاتی کسب علوم و طایفه صوفیایلوب معید مزبورده و ما وجود اول مدرس ده کی مستعدین صاحب طهور
 لمدا اتم لوی تبیین قلنک مع هذا هر تمهیه سوز خیره دما و حری طالب علمیکتی و هر نفره ماه اماده الیش
 اچینه به با و صوغ و ساعرات عامه کلمشوره سنده بچی شوریا و زوره و زاناسا بحارده برنج و هکنام عصرده
 کندم استونده عدا سقر اولدی بود کور اولاه مدارس ایدر نه غیر یا صوفیه جامعه مده هده بر مدرس دخی وضع اولوب
 الفی ایدر فاضلانه و بر اینی و حضرت ابی اوسا نصای مرقد مزبورده بر عمارت خجی انشا قیلونین اعلی انده لای اچه
 و طیفه ایدر اهل علم لوجه اولدی پس نوشه لوز کور که علمایه رعیت فی شمار ایدر کتف بر اولده لدر و زرد
 امر ای کما بای تحکیم کمال را غنیاسی حی الناس علی بن لوه هم مقصود است اول سلسله سلوک که اکتب اول و تقدیر
 اوله و اول که ذریعت و حراستینده پاکه و علم نفع طلبنده حستد جباله که اولدی تکثیر علما فی موجب اولدی فوجم

و کمال

نشد

On altıncı asrın önemli tarihçisi Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Künhü'l-Ahbâr* adlı eserinde medrese ve ilmiye konularıyla ilgili bilgi ve görüşleri yirminci yüzyılda Osmanlı medrese tarihçiliğini belirgin bir biçimde şekillendirmiştir. Rahmetli Prof. İ. H. Uzunçarşılı'nın, Âlî'nin serdettiği bilgi ve görüşleri aynen benimsemesi bunların genel kabul görmesine yol açmıştır.

Prof. İhsanoğlu, kırk yıla yakın süre içinde genel olarak İslam ve özel olarak Osmanlı bilim ve eğitim kurumları tarihi konusunda yürüttüğü araştırmalar, yönettiği yüksek lisans ve doktora tezleri ile Âlî-Uzunçarşılı paradigmasını tartışmaya açmıştır.

Bu yeni eserinde Prof. İhsanoğlu, Âlî'nin *Künhü'l-Ahbâr*'daki medrese ve ilmiye ile ilgili metninin altı muteber nüshaya dayalı tenkitli neşrini hazırlamıştır. Ayrıca Âlî'nin “medrese” ve “ilmiye” konusunda ileri sürdüğü bilgiler ile görüşlerin tamamını bir bütün olarak ele almış, daha sonra da müellifin verdiği bilgilerin, temel kaynaklar ışığında ne ölçüde doğru olduğunu tenkidi bir bakış açısıyla incelemiştir.

Bu eserde Âlî'nin muğlak, çok süslü, münşiyane üslubunun takipçileri tarafından nasıl mana kaymalarına uğratıldığı ve böylece tarihi gerçeklerle bağdaşmayan yorumlamalara yol açtığı gösterilmektedir.

